

REPUBLIKA SLOVENIJA
DRŽAVNI SVET

**○ ARGUMENTACIJI
IN RETORIKI V
POLITIČNEM IN
JAVNEM PROSTORU**

Zbornik referatov in razprav, št. 4/2009

O ARGUMENTACIJI IN RETORIKI V POLITIČNEM IN JAVNEM PROSTORU
Knjižna zbirka: Zbornik referatov in razprav, št. 4/2009

Zbornik uredil: dr. Božidar Flajšman

Urednica publikacij: mag. Marjeta Tratnik Volasko

Izdal in založil: Državni svet Republike Slovenije, Šubičeva 4, 1000 Ljubljana

Oblikovanje, priprava in tisk: Špes grafični studio, Novo mesto

Naklada: 300 izvodov

Oktober 2009

9 789616 453325

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

808.5:32(082)

O argumentaciji in retoriki v političnem in javnem prostoru /
[zbornik uredil Božidar Flajšman]. - Ljubljana : Državni svet
Republike Slovenije, 2009. - (Zbornik referatov in razprav /
Državni svet Republike Slovenije ; 2009, 4)

ISBN 978-961-6453-32-5
1. Flajšman, Božidar
247892480

VSEBINA

Dr. Božidar FLAJŠMAN	
<i>Spremna beseda</i>	7
Mag. Blaž KAVČIČ	
<i>Argumentacija, demokracija in vloga Državnega sveta Republike Slovenije</i>	9
Dr. Igor Ž. ŽAGAR	
<i>Argumentiranje v Državnem zboru Republike Slovenije – moč argumenta ali argument moči?</i>	11
Dr. Danilo ŠUSTER	
<i>Interesi logike in logika interesov</i>	33
Dr. Boris VEZJAK	
<i>Argumentacija, ad hominem in vprašanje demokracije</i>	39
Dr. Andrej ULE	
<i>Meje argumentacije in razlage v etičnih in političnih razpravah</i>	49
Mag. Smiljana GARTNER	
<i>Čustva v argumentaciji in retoriki (Primeri iz slovenske politike in javnega prostora)</i>	55
Dr. Janja ŽMAVC	
<i>Retorika? Le v omejenih količinah, prosim! (Študija dveh primerov slovenskega političnega govorništva)</i>	63
Primož KRAŠOVEC	
<i>Politika politike konsenza</i>	77
Ugotovitve in sklepi	85

O ARGUMENTACIJI IN RETORIKI V POLITIČNEM IN JAVNEM PROSTORU

Posvet, 9. april 2009

Organizator:

Državni svet Republike Slovenije v sodelovanju z Liberalno akademijo.

Posvet sta povezovala državni svetnik Matej Arčon- predstavnik lokalnih interesov ter podpredsednik Komisije za kulturo, znanost, šolstvo in šport Državnega sveta in dr. Igor Ž. Žagar s Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem.

Uvodna nagovora:

- *Mag. Blaž Kavčič, predsednik Državnega sveta Republike Slovenije,*
- *Dr. Božidar Flajšman, sekretar Liberalne akademije.*

Referati:

- *Dr. Igor Ž. Žagar, Fakulteta za humanistične študije, Univerza na Primorskem,*
- *Dr. Danilo Šuster, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru,*
- *Dr. Boris Vežjak, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru,*
- *Dr. Andrej Ule, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani,*
- *Dr. Rastko Močnik, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani,*
- *Mag. Smiljana Gartner, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru,*
- *Dr. Janja Žmavc, Fakulteta za humanistične študije, Univerza na Primorskem,*
- *Primož Krašovec, Pedagoški Inštitut, Ljubljana.*

Spremna beseda

Kot državljani si želimo, da bi državo vodili tisti, ki jim lahko zaupamo. Zaupamo pa lahko le tistim, ki nas v svojih stališčih prepričajo. V tem smislu si moramo prizadevati tudi za tem, da je argumentacija kot logično veljavno sklepanje v družbenem in političnem življenju čim boljša. Če ni, potem lahko ovira normalno politično razpravo, posledično politično odločanje in končno tudi kvalitetno stanje demokracije. Na kratko: slaba argumentacija neposredno vodi v slabo demokracijo in jo, kadar jo zasledimo kot prisotno, tudi odraža. Takega stanja pa si ne želimo.

Politiki nas, žal, lahko prepričajo tudi s populizmom, ceneno retoriko in demagogijo, s slabo argumentacijo. Njihova navzočnost ni obet, da jih bomo spontano izločili ali zavrnil. V vsaki predstavniki demokraciji je zato bistveno, da izbrani politiki, ki reprezentirajo državljane, uporabljajo in sledijo utemeljenim sklepom, da navajajo karseda dobre razloge za svoje zakonodajne in druge odločitve in da torej uporabljajo karseda dobre argumente. Težava nastopi, če nekateri tega ne želijo početi in se predstavniki oblasti, poslanci, predstavniki Državnega sveta ali opozicije raje zatečejo k manipulaciji, protislovljem, lažem, argumentativnemu varanju. Včasih to počnejo nehote in nenamerno. Če ne poznamo tehnik in osnovnih veščin, s katerimi jih prepoznamo, zelo hitro zamenjamo obe možnosti: slabo in dobro rabo argumentov. Zgodi se, da med njimi zamenjamo ali da celo začnemo čislati populistične puhlice in se navduševati nad idejami in sklepi, ki so povsem nespametni. In če do tega pride in če takšen vzorec argumentacije celo prevlada, lahko spravimo v ogroženo stanje tako politično razpravo kot posledično demokracijo. Argumentacija in demokracija sta dva koncepta, ki smo jih prevzeli od antične Grčije. Že od Aristotela je logika tesno povezana s politiko – člani sveta so urejali javne zadeve na podlagi razprave z izmenjavo mnenj, ki je predpostavljala tehtanje razlogov. Težko bi dejali, da danes še v polni meri sledimo takšnemu zgledu.

Na posvetu, ki ga je na pobudo Liberalne akademije organiziral Državni svet, so strokovnjaki s področja argumentacije, retorike in neformalne logike spregovorili o tem, v kakšni odvisnosti so naša državljanska vloga, javna argumentacija in kako razviti kompetence za ustrezno prepoznanje ali oceno dobrih in slabih argumentov. Posebna pozornost je bila posvečena praksam v slovenski politiki in konkretnim primerom.

V zborniku objavljamo referate, povzetke razprave in ugotovitve oz. sklepe, ki so bili oblikovani po zaključku razprave. Avtorjem uvodnih prispevkov in razpravljalcem se zahvaljujemo za njihove dragocene prispevke.

Dr. Božidar Flajšman, sekretar Liberalne akademije

Mag. Blaž KAVČIČ

Argumentacija, demokracija in vloga Državnega sveta Republike Slovenije

Argumentacija in demokracija sta dva med seboj tesno povezana koncepta, ki jih je sodobni *homo politikus* prevzel od Antičnega sveta. Urejanje javnih zadev na podlagi razprav z izmenjavo mnenj in predhodnim tehtanjem razlogov za neko odločitev, so bili za stare Grke aksiom dobre vladavine, miru in blagostanja.

Slaba argumentacija ali celo njeno umanjkanje, sta posledično lahko vodili v nezadovoljstvo in povzročali nezaupanje, nemire, upore ali celo razkroj politične oblasti, ki jo je nadomestila druga, ki je bila z močjo argumentov bolj prepričljiva in si na ta način pridobila legitimiteto *demosa*. Lahko pa jo je seveda pridobila tudi z argumenti moči, a v tem primeru izgubila svojo demokratično naravo, ki je utemeljena na participaciji večine.

Sodobno pojmovanje oblasti je neločljivo povezano s pojmom legitimnosti. Čeprav obstaja diskrepanca med idealom demokracije in realnim stanjem, ki ga simbolizira trdo ustoličena liberalna koncepcija predstavniške parlamentarne demokracije, v kateri dejansko vladajo politiki, je v sodobnem svetu dobra oblast tista, ki omogoča široko soočenje mnenj in zna prepričati čim večji delež volilnega telesa.

Vsi se strinjamo, da morajo biti argumenti prepričljivi in da ni dovolj le, da so volivcem všečni. Vendar se na aktualni stopnji razvoja demokracije vedno znova postavlja vprašanje, ali politika pri svojem delu sploh potrebuje tehtne argumente. Splošno znano je namreč, da je v pogojih reprezentativne demokracije politika predvsem izrazito pragmatična. Soočeni smo torej s konceptom predstavniške demokracije, ki želi rezultate v štiriletnem obdobju. Morda zato politika še vedno ostaja prvenstveno trg idej. Zastavlja se vprašanje, ali so lahko dolgoročni projekti uresničljivi, saj je štiriletno obdobje bistveno prekratko za njihovo uresničitev. Ker je politik na ta način omejen, se zato kaj lahko hitro prepusti toku široko utilitarnega populizma in volivcem ne ponudi racionalnih rešitev; na ta način se približa predvsem interesom svojih volivcev, zato teži v smer zadovoljevanja parcialnih interesov in ne širše. Cilj je v prvi vrsti lastna politična promocija. Politika na ta način postaja vsakokratni spektakel za množice.

Politik se zato pogosto zateka k manipulacijam, protislovjem, konstruktom in

celo lažem. Še posebej, kot je ugotavljala Hannah Arendt, ugledna ameriška filozofinja in politična teoretičarka, ker je laž v politiki vedno veljala za dovoljeno in legitimno sredstvo za doseganje političnih ciljev. »Brisanje razlike med dejstvi in mnenji je prevara, ki sodi k samemu bistvu moči, k bistvu političnega delovanja,« ugotavlja Arendtova. Težava pa je predvsem v tem, da se tudi razumu pogosto zdijo laži bolj jasne in privlačne kot je resničnost in se ljudje kaj hitro začnemo navduševati nad idejami in sklepi, ki so povsem nespametni. S tem pa je ogrožena tako politična razprava kot tudi demokracija. V tem kontekstu naj poudarim tudi izjemen pomen svobode medijev in prisotnosti kritične javnosti, katerih temeljna naloga je, da javnost ozaveščata tako, da v javno politično razpravo vneseta tehtne argumente.

Če torej ne poznamo tehnik in osnovnih veščin, s katerimi jih prepoznavamo, zelo hitro zamenjamo obe možnosti: slabo in dobro rabo argumentov. Rezultat je uspeh populizma, cenena retorika in demagogija. Te je v sodobni politiki žal veliko preveč. Politiki pogosto ne obvladajo veščin prepričljivosti, zato je njihovo javno sporočanje plehko, revno in neprepričljivo. Dandanes znajo razvneti čustva predvsem govorniki, ki uporabljajo primitivne in sovražne argumente.

V Državnem svetu Republike Slovenije se s posveti, ki jih praviloma organiziramo v sodelovanju s civilno družbo in strokovnjaki, trudimo, da bi postali prostor tehtnega izražanja argumentov o vseh družbenih vprašanih in dilemah. Zavedamo se, da na ta način širimo prostor demokraciji. Državni svet je v samostojni Sloveniji postal stičišče politike in vse zainteresirane javnosti, ki na podlagi moči argumentov pomembno prispeva k dobrim zakonodajnim odločitvam.

Dr. Igor Ž. ŽAGAR

Argumentiranje v Državnem zboru Republike Slovenije – moč argumenta ali argument moči?

1. Uvod

Pričujoči članek podaja rezultate raziskave »Javna podoba Državnega zbora Republike Slovenije - od retorike in argumentacije do medijskih učinkov«, ki je na Pedagoškem inštitutu v Ljubljani potekala od leta 2001 do leta 2003. Namen raziskave je bila eksperimentalna kvantitativna¹ besedilna in argumentativna analiza sej Državnega zbora (v nadaljevanju: DZ) v letu 1999², kakor tudi analiza poročil in komentarjev o teh sejah DZ v nekaterih izbranih medijih, njen cilj pa dvojen:

1. ugotoviti (kvantitativno), **kaj** in **koliko** od tistega, o čemer razpravlja DZ, najde svoje mesto tudi v medijih množičnega obveščanja (ter zakaj);
2. ugotoviti (kvantitativno), **kakšna** je narava argumentiranja (utemeljevanja) v delu DZ in **kdaj** (v katerih primerih, ob katerih temah) ga poslanci in poslanke najpogosteje uporabljajo.

2. Izhodišča in namen raziskave

Naj najprej v nekaj besedah orišemo temeljna epistemološka in metodološka izhodišča raziskave. Zastavili smo jo v treh osnovnih korakih:

1. S pomočjo računalniškega programa, ki omogoča besedilno analizo velikih baz podatkov (izhodiščno je bil to nemški program TEXTPACK, kmalu pa smo razvili lastno programsko opremo, ki je bila ustrežnejša namenom in ciljem raziskave), smo nameravali najprej analizirati (razdrobiti in presejati) vse seje DZ v letu 1999, kakor tudi zapise o njih v izbranih medijih. Rezultat tovrstne besedilne analize so najprej frekvenčni slovarji, ki nam dajejo (primerjalni) vpogled v celotno besedišče, ki je bilo uporabljeno na posamezni seji, kakor tudi v celotno besedišče, ki je bilo uporabljeno v poročilih o tej seji. **Iz razlik med obema besediščema lahko**

¹ 'Kvantitativno' v kontekstu pričujočega članka pomeni (tudi), da smo se – predvsem zaradi izrednega obsega analiziranega gradiva – omejili izključno na interpretacijo ugotovitev kvantitativne analize, kvalitativno pa smo pustili povsem ob strani in se je nismo niti lotevali.

² Leto 1999 smo izbrali zato, ker med elektronsko razpoložljivimi sejami predstavlja najbolj »normalno« leto, leto, ki ni niti sledilo državnoborskim volitvam niti jih ni uvajalo.

precej natančno (četudi zaradi kvantitativne narave raziskave še vedno le shematično, ne da bi se spuščali v podrobnosti) sklepamo, o čem (o kateri tematiki) so mediji poročali in o čem ne, oziroma kaj od tistega, kar se je znašlo na seji DZ, se jim je zdelo vredno pozornosti in kaj ne.

2. Na osnovi frekvenčnih slovarjev (in razlik med njimi) lahko nadalje generiramo slovar najpogosteje uporabljanih izrazov v DZ in slovar najpogosteje uporabljanih izrazov v poročanju o DZ. Iz primerjave obeh slovarjev in morebitnih razlik med njima lahko sklepamo ne le o tem, o katerih temah s sej DZ mediji poročajo, temveč tudi o tem, na kakšen način (izbor besed) poročajo o tistem, o čemer poročajo: **izbor besed je namreč najpomembnejši pokazatelj odnosa, ki ga ima poročevalec oziroma komentator do tistega, o čemer govori**, saj je večino stvari vedno mogoče povedati tudi drugače. Če pa je novinar obenem tudi edini posrednik med dogajanjem samim (seje DZ) in publiko (bralci, poslušalci, gledalci), potem je prav od izbora njegovih besed odvisen vtis, ki si ga bo o nekem dogajanju (seje DZ) ustvarila publika (bralci, poslušalci, gledalci).
3. Zelo pogosto besede same (zaradi dvo- in večsmiselnosti) niso dovolj, temveč potrebujemo neposredni kontekst. Program, ki je bil izdelan prav za namene tega raziskovalnega projekta, zato omogoča tako generiranje neposrednega (1 vrstica) kot razširjenega konteksta (načeloma poljubno število besed levo in desno od iskane besede), kakor tudi primerjavo med konteksti, ki vsebujejo iste ključne besede. Takšna primerjava pa ne omogoča le primerjave besedišča (ki pogosto ne pripelje daleč), temveč tudi kvantitativno primerjavo nekaterih osnovnih argumentativnih struktur (tako glede na obravnavano temo kot glede na strankarsko pripadnost poslancev, ki razpravljajo). Zaradi izrednega obsega analiziranega gradiva (gradiva, ki je že bilo rezultat računalniško podprte obdelave), ki je do zadnje faze analize naraslo na skoraj 100.000 strani formata A4, smo se odločili za **analizo razmerja med številom nastopov poslancev in številom uporabljenih argumentativno-pojasnjevalnih indikatorjev**³, ki kažejo oz. – natančneje – bi utegnili kazati na namero (željo, ...) po argumentiranju (četudi so »konkretni« argumenti ali umanjali ali niso bili sprejemljivi za katero od parlamentarnih strank, ali pa na-

3 Teorije argumentacije v teh primerih ponavadi govorijo o argumentativnih veznikih, argumentativnih členkih ali argumentativnih operatorjih. V različnih besedilih smo tudi sami uporabljali takšno terminologijo, v primeru kvantitativne argumentativne analize, kakršna je bila argumentativna analiza razprav v DZ, pa se nam je zdelo primerneje govoriti o argumentativno-pojasnjevalnih indikatorjih. Zakaj? Preprosto zato, ker raba besed, ki smo jih poimenovali kot argumentativno-pojasnjevalne indikatorje, ne kaže nujno tudi na konkretne argumente ali pojasnila, temveč včasih tudi (le) na namen govorca, da bi besede, ki argumentativno-pojasnjevalnim indikatorjem sledijo, prikazal kot argumente ali pojasnila (četudi to morda niso), ali njegovo željo, da bi bile tako sprejete in razumljene.

men/cilj argumentiranja sploh ni bilo podajanje konkretnih posameznih argumentov, temveč argumentiranje (utemeljevanje, dokazovanje, sklepanje, ...) iz konteksta nastale govorne situacije, v nastali govorni situaciji in za nastalo govorno situacijo. Z drugimi besedami povedano to pomeni, da posamezni poslanci in poslanke, ki so uporabljali argumentativno-pojasnjevalne indikatorje, niso nujno podajali svojih argumentov, temveč so se opirali na že izrečene). Kvalitativno analizo, ki bi bila v danih pogojih (100.000 strani gradiva) povsem nemogoča, smo skušali kompenzirati tako s prikazom uporabljenih argumentativno-pojasnjevalnih indikatorjev po posameznih strankah, kakor tudi po posameznih poslancih.

3. Priprava gradiva

Priprava gradiva za računalniško obdelavo je potekala v šestih stopnjah:

1. sortiranje in priprava gradiva,
2. skeniranje,
3. optično prepoznavanje teksta,
4. preverjanje pravilnosti prepoznavanja teksta,
5. sortiranje vnesenega teksta, popravljanje napak,
6. oblikovanje datotek za nadaljnje analize.

1. Sortiranje in priprava gradiva

Iz dokumentacije Državnega zbora smo za namene raziskave (4) dobili okoli 2000 časopisnih izrezkov, in sicer iz dnevnikov Delo, Dnevnik, Večer in Slovenske novice⁴, v katerih je (bil) omenjen Državni zbor, njegovi člani ali seje (poročil elektronskih medijev DZ ob začetku raziskave, na žalost, ni hranil, zato smo se morali temu delu raziskave odpovedati). Vse izrezke smo pregledali in - iz metodoloških vzrokov - izločili tiste, ki ne govorijo o delu DZ na rednih in izrednih sejah. Zakaj? Le redne in izredne seje so v celoti dostopne v elektronski obliki, zato je le za redne in izredne seje mogoče natančno ugotoviti, kaj je bilo na njih rečeno, kaj od tega pa je našlo tudi odmev v medijih. Za nadaljnje delo smo tako obdržali približno 500 člankov, in sicer 251 člankov o rednih in 93 člankov o rednih sejah. Številno člankov po dnevnikih: Delo 159, Dnevnik 102, Večer 82 in Slovenske novice 1 članek.

⁴ Po zagotovilih dokumentacijske službe DZ naj bi ti časopisni članki »pokrivali« vse seje DZ v letu 1999.

2. Skeniranje

Na podlagi zbranega gradiva smo izdelali 362 slikovnih datotek. Vse smo še dodatno računalniško obdelali, da so bile primerne za optično prepoznavanje teksta. Zaradi večjega formata nekaterih člankov smo nekatere datoteke združili, tako da je v postopek optičnega prepoznavanja šlo 344 slikovnih datotek.

3. Optično prepoznavanje teksta

Uporabili smo program Recognita 4.0. Ker program nima izdelanega slovenskega slovarja besedišča, smo morali tak slovar najprej izdelati in ga ustrezno prirediti. Največ težav smo imeli s članki Dnevnika, saj je program besedilo "prepoznaval" z veliko napakami, kar je najbrž posledica izredno slabih fotokopij, ki so nam bile posredovane.

4. Preverjanje pravilnosti prepoznavanja teksta

Vsako datoteko smo trikrat pregledali in popravili vse napake, do katerih je prišlo ob optičnem prepoznavanju teksta. Nekatero članke smo bili prisiljeni tudi na novo pretipkati, saj so bili zaradi slabe ločljivosti (fotokopij) neprimerni za računalniško obdelavo.

5. Sortiranje vnesenega teksta, popravljanje napak

Vse popravke odkritih napak smo vnesli v računalniške datoteke in jih sortirali glede na datum in dnevnik.

6. Oblikovanje datotek za nadaljnje analize

Vse recognita datoteke smo spremenili v tekstovne datoteke s prelomom vrstic, jih sortirali in dokončno pripravili za nadaljnje analize.

4. Obdelava gradiva

Na osnovi v računalniško berljiv medij prenesenih rednih in izrednih sej DZ v letu 1999 in izbranih medijskih zapisov o njih v časnikih Delo, Dnevnik in Večer⁵ smo najprej izdelali prve (izhodiščne) frekvenčne slovarje, to je slovarje pogostosti pojavljanja posameznih besed, in sicer za:

- a) vse seje DZ v letu,
- b) vse v dokumentaciji DZ obstoječe medijske zapise (Delo, Dnevnik, Večer) o teh sejah,
- c) vse parlamentarne stranke,

s čimer smo dobili popolno besedišče oziroma natančen slovar besedišča DZ v letu

5 Članek iz Slovenskih novic smo zanemarili.

1999, popolno besedišče (po kriteriju razpoložljivosti v dokumentaciji DZ) izbranih medijskih zapisov o delu DZ v letu 1999 (pravzaprav nekakšen slovar slovarja) in popolna besedišča posameznih parlamentarnih strank in primerjave med njimi (za leto 1999).

Besedišča smo uredili padajoče: od besede, ki se pojavlja največkrat, do besed, ki se pojavljajo vsaj desetkrat (besede, ki se v teku enega leta pojavljajo samo od 1 do 9 krat, smo kot – za namene in cilje raziskave - zanemarljive zavrgli), iz njega pa smo zaradi preglednosti, predvsem pa zaradi zahtev računalniške obdelave, izločili tudi pravopisna in diakritična znamenja, večino veznikov in predlogov (razen tistih, ki nastopajo v preprostih ali sestavljenih argumentativno-pojasnjevalnih indikatorjih, ki so predmet raziskave) in večino lastnih imen. Namen frekvenčnih slovarjev je namreč vpogled v najpogosteje uporabljano besedišče nekega področja, ne podroben statistični izpis vseh uporabljenih jezikovnih in parajezikovnih elementov.

5. Frekvenčni slovar vseh sej DZ v letu 1999

Frekvenčni slovar vseh sej DZ v letu 1999, ki je izhodiščni in referenčni frekvenčni slovar, obsega 14899 besed in oblik, od besedice **so**, ki se pojavlja 20563 krat, do besedice **čudež**, ki se pojavlja 10 krat.

Seveda je to le osnovni, izhodiščni slovar, medtem ko smo analizo utemeljili na natančnejših frekvenčnih slovarjih, ki besed niso urejali le po številu pojavitve, temveč tudi po semantično-funkcionalnih osnovah (SFO) – krnih - in sklonsko-spregatvenih končnicah. S tem se nismo izognili le problemu, da je ista beseda v različnih oblikah šteta večkrat, temveč tudi morebitnemu - metodološko ne povsem neutemeljenemu - očitku, da državnozborskega in medijskega besedišča ne moremo povsem primerjati, saj gre za dve različni diskurzivni obliki (govor(je)no razpravo na eni, pisno poročilo/komentar na drugi strani), kar, seveda, (lahko) pomeni različne jezikovne oblike, to pa, posledično, različno ali celo drugačno štetje in razvrščanje v frekvenčnem slovarju.

6. Princip in metodologija branja (interpretacije)

Branje frekvenčnih slovarjev je v osnovi drugačno od branja besedil; besedila so – malce poenostavljeno rečeno - ponavadi sestavljena iz stavkov oziroma povedi, stavki in povedi pa, ki se (ponavadi) raztezajo od pike (klicaja, vprašaja, ...) do pike (klicaja, vprašaja, ...), ponavadi posredujejo – spet malce poenostavljeno rečeno - bolj ali manj zaključeno misel.

Frekvenčni slovarji so nekakšna »druga stran« besedil - so besedila, razbita na posamezne besede, so le besede, ki si sledijo druga za drugo - in kot taki temelj in izhodišče besedila. Ko torej beremo frekvenčni slovar se moramo zavedati (to zave-

danje pa aplicirati tudi na svoje branje), da v besedilu uporabljene besede (ne besede kot abstraktne slovarske enote!) v grobem delimo na tri vrste:

a) Besede, ki so neodvisne od teme in konteksta

To so besede, ki so nujno vezivo vsakega besedila ali govora, besede, ki besedilo ali govor sploh šele naredijo za besedilo oziroma govor. Ni torej naključje, da se v vrhu izhodiščnega frekvenčnega slovarja (v primeru sodobnih indoevropskih jezikov tako rekoč vsakega, ne le našega) pojavljajo različne oblike (pomožnega) glagola biti, ki druge jezikovne elemente v večini primerov sploh šele povežejo v besedilo. V našem primeru sta to, na primer, besedici **so** in **bo**, ki sta se znašli na 1. in 3. mestu, v isto skupino pa bi lahko uvrstili še besedici **tako** (6. mesto) - ki ponavadi pomaga pri prehodu od ene teme k drugi, od argumenta k argumentu ali od argumenta k sklepu - in **ker** (13. mesto), ki je (lahko) pomemben argumentativno-pojasnjevalni indikator. In to, naj še enkrat poudarim, **ne glede na temo in kontekst**.

b) Besede, ki so vezane na temo

To so besede, ki so neposredno vezane na predmet, temo govora oziroma besedila. V našem primeru, primeru parlamentarnega postopka, so to besede kot **amandma** (7. mesto), **zakona** (10. mesto), **poslancev** (14. mesto), **predlog** (19. mesto), **člen** (33. mesto) in **vlada** (34. mesto). To so obenem tudi besede, ki naj bi bile najbolj uravnoteženo porazdeljene po frekvenčnem slovarju.

c) Besede, ki so vezane na kontekst

To so besede, ki so neposredno vezane na (zunajjezikovni) kontekst, v katerem poteka govor oziroma razprava na neko temo. V primeru frekvenčnega slovarja sej DZ so to, na primer, besede **kdo** (2. mesto), **hvala** (4. mesto) in **gospod** (5. mesto). V vseh teh primerih gre za besede, ki so vezane na parlamentarni postopek vodenja sej, zato ni nenavadno, da so se znašle v samem vrhu frekvenčnega slovarja sej DZ. Izjemno visoka uvrstitev – kar z drugimi besedami povedano pomeni, izjemna pogostost rabe - tudi nedvoumno kaže, **kakšna sta narava in način dela v DZ: procedura pogosto prevladuje nad vsebinskostjo**. Kar je za parlamentarni postopek seveda razumljivo, utegnilo pa bi vplivati na način poročanja o parlamentarnem delu in, posledično, na javno podobo DZ.

7. Semantično-funkcionalne osnove (krni), konteksti in kolokacije

Ker je izhodiščni programski paket TEXTPACK omogočal le preprosto kvantitativno štetje posameznih pojavitev besed, je bila v okviru in za namene projekta izdelana posebna programska oprema, ki t.i. »zadetke« v izhodiščnih frekvenčnih

slovarjih (najpogosteje uporabljene besede po padajočem vrstnem redu) na novo razvrsti po minimalnih skupnih osnovah ali krnih (na primer *gospod-*), ki tako na enem mestu združijo vse sklonsko-spregatvene in prislovno-prilastkovne različice (na primer, *gospod-arstvo*, *gospod-arski*, *gospod-arjenje...*). Poudariti velja, da ne gre (vsaj vedno ne) za korene v slovničnem ali etimološkem smislu, kakor jih poznata in uporabljata, na primer, slovansko in/ali zgodovinsko jezikoslovje (primerjalno jezikoslovje), ampak bolj za nekakšne **semantično-funkcionalne osnove**:

- **semantične**, ker na enem mestu združijo kar največ **pomensko sorodnih različic**; in
- **funkcionalne**, ker na enem mestu združijo kar največ pomensko sorodnih različic, **glede na obravnavano temo oz. kontekst** (Državni zbor).

Pri tem smo, seveda, gradili na izhodiščnih frekvenčnih slovarjih, prvim 1200 najpogosteje se pojavljajočim besedam⁶ določili semantično-funkcionalne osnove in tako dobili novo, verodostojnejšo (primernejšo/ustreznejšo/realnejšo) razvrstitev.

8. Argumentacija in argumentiranost v DZ

V zastavitvi (predlogu) raziskave se nam je zdelo mogoče, da bi k (domnevno (pre) slabi) javni podobi DZ⁷ utegnili prispevati tudi delo poslancev, natančneje način, kako nastopajo oziroma način, kako argumentirajo ali ne-argumentirajo svoje odločitve.

Prvi del raziskave, še zlasti pa javnomnenjska anketa⁸, s katero smo ga zaokrožili, je pokazal, da **argumentiranje ali ne-argumentiranje oziroma način argumentiranja (ali ne-argumentiranja) odločitev poslancev in poslank očitno nimata prav nikakršnega vpliva na podobo, ki jo ima DZ v javnosti: če namreč 40% vprašanih pravi, da so pozorni na predlagane zakonodajne novosti in spremembe v DZ, v spominu pa ostanejo le še nekako 20% - medtem ko večini, skoraj 40%, v spominu ostanejo le pomote, spodrsljaji in afere - potem je za javno podobo DZ povsem vseeno, kako poslanci argumentirajo ali ne-argumentirajo svoje odločitve.**

6 Številka je povsem arbitrarna, vendar razvrščanje pod semantično-funkcionalne osnove zajame približno prve ¼ vseh uporabljenih besed, torej precej več kot le tiste, ki se pojavljajo najpogosteje in so predmet naše analize in interpretacije.

7 Slaba javna podoba DZ je bila namreč motiv, zaradi katerega se je tedanje vodstvo DZ odločilo za financiranje tovrstnih raziskav (vse skupaj so bile štiri).

8 Anketo so v agenciji Ninamedia izvedli med 23. in 24. julijem 2003. Anketiranje je potekalo telefonsko, po metodi računalniško podprtega telefonskega anketiranja. Iz računalniškega seznama so poklicali 3423 naključno izbranih telefonskih naročnikov, 1315 v času anketiranja ni bilo dosegljivih, 1091 ni želelo sodelovati v anketi, 317 pa ni ustrezalo vzorčnim določilom. Znotraj gospodinjstva so izbrali tisto osebo, ki je zadnja praznovala rojstni dan in je bila stara nad 18 let. Anketiranih je bilo 700 oseb. Anketiranje so izvajali v telefonskem studiu Ninamedie, po metodi CATI. Obdelava podatkov pa je bila izvedena na programski opremi SPSS, verzija 9.0. Podrobnejše rezultate ankete, kakor tudi celotne raziskave, je mogoče najti na avtorjevi spletni strani, <http://www.igorzagar.net/proj1.htm>.

V drugem delu raziskave smo zato najprej:

1) analizirali, kako so najpogosteje pojavljajoče se besede (semantično-funkcionalne osnove - SFO) v delu DZ porazdeljene med posamezne parlamentarne stranke; in

2) analizirali, kako in na kakšen način se argumentativno-pojasnjevalni indikatorji pojavljajo v delu celotnega DZ in kako po posameznih parlamentarnih strankah.

Če prvih 10 v delu DZ najpogosteje pojavljajočih se SFO razdelimo med parlamentarne stranke⁹, dobimo tabelo 1, z pojavljanji najpogosteje pojavljajočih se semantično-funkcionalnih osnov (SFO) po strankah:

Tabela 1

OSNOVA	VSI	POSLAN.	DeSUS	LDS	ZLSD	SLS	SDS	SKD	SNS	SKPN.
Zakon-	28.761	20.696	348	3209	3809	3921	6378	2755	247	29
predl-	25.524	17.243	237	2620	2490	6180	4314	1241	136	25
amandma-	21.384	16.523	92	3178	1140	7720	3598	698	89	8
Drž-	19.488	14.973	208	1854	2659	2269	5712	1867	359	45
Del-	17.762	13.598	314	1650	2638	2492	4355	1866	239	44
prav-	16.949	12.473	263	1554	2307	1202	4584	2147	365	51
člen-	16.439	12.522	81	2261	846	5251	3402	543	131	7
sprej-	15.043	11.927	103	2124	1533	4044	3016	990	101	16
vlad-	13.727	10.675	56	1193	2069	2546	3143	1429	221	18
sloven-	12.757	2611	27	204	307	302	1073	423	267	8
SKUPAJ	187.834	133.241	1729	19.847	19.798	35.927	39.575	22.386	2155	251

Tabela 2 kaže nekaj zelo zanimivih odstopanj glede na skupno število najpogostejših SFO.

Tabela 2

LDS	26 (28.88%)
SLS	18 (20.00%)
SDS	16 (17.77%)
ZLSD	9 (10.00%)
SKD	8 (8.88%)
DeSUS	6 (6.66%)
SNS	4 (4.44%)
Skupnosti	2 (2.22%)
Samostojni	1 (1.11%)

⁹ Samostojnega poslanca Cirila Pucka smo zaradi izredno majhnega števila pojavljanj v tabeli zanemarili.

Že če bi upoštevali sorazmernostno porazdelitev poslancev po strankah in predpostavili, da so njihovi nastopi relativno enakomerno porazdeljeni (vsak poslanec bi se pojavljal tolikokrat kot vsak drugi poslanec) je zanimivo, da:

- SDS (17.77 % poslancev) izkazuje skupno toliko najpogosteje pojavljajočih se SFO kot, na primer, LDS (28.88%) in ZLSD (10.00%) skupaj;
- ZLSD (10% poslancev) izkazuje toliko najpogosteje pojavljajočih se SFO kot LDS, ki je imela skoraj 3 krat več poslancev (28.88%);
- v še večji meri pa to velja za SKD (8.88%), s kar 22386 (16.80% poslanskih SFO) najpogosteje pojavljajočih se SFO.

Takšna bi bila idealna in statična slika. Če pa število poslancev posameznih strank dinamiziramo z njihovim dejanskim nastopanjem na sejah DZ se slika, ki jo dobimo o poslanskih nastopih, bistveno dopolni in dodatno spremeni (tabela 3).

Tabela 3

	Število poslancev	Skupno število nastopov
LDS	26 (28.88%)	2499 (18.79%)
SLS	18 (20.00%)	4388 (32.99%)
SDS	16 (17.77%)	3988 (29.98%)
ZLSD	9 (10.00%)	1074 (8.07%)
SKD	8 (8.88%)	954 (7.17%)
DeSUS	6 (6.66%)	198 (1.48%)
SNS	4 (4.44%)	150 (1.12%)
Skupnosti	2 (2.22%)	44 (0.33%)
Samostojni	1 (1.11%)	3 (0.02%)
SKUPAJ	13.298	

Od 4388 SLS-ovskih nastopov jih namreč kar 3858 (ali 87.92 %) pripada Janezu Podobniku, ki je bil predsednik DZ, od 3988 SDS-ovskih nastopov jih 1376 (ali 34.50 %) pripada Miroslavu Luciju, podpredsedniku DZ, od 2499 LDS-ovskih nastopov pa jih 1753 (ali 70.14%) pripada Antonu Gerenčerju, prav tako podpredsedniku DZ.

Podrobnejša analiza nastopov (konkordanc) Podobnika, Lucija in Gerenčerja pokaže, da je bilo v povprečju kar 95% njihovih nastopov proceduralne narave (v funkciji predsednika oziroma podpredsednikov DZ kot vodij sej DZ), le okoli 5% pa strankarskih, zato moramo zgornjo razpredelnico –v skladu z zastavitvijo raziskave in razdelitvijo besedišča na tri kategorije- ustrezno korigirati, tako da od skupnega števila SLS-ovskih nastopov odštejemo 95% nastopov J. Podobnika, od skupnega števila SDS-ovskih nastopov 95% nastopov M. Lucija in od skupnega šte-

vila LDS-ovskih nastopov 95% nastopov A. Gerenčerja. Popravljen razpredelnica zdaj izgleda takole:

Tabela 4

	Število poslancev	Skupno število nastopov
LDS –	26 (28.88%)	833 (12.80%)
SLS –	18 (20.00%)	568 (8.73%)
SDS -	16 (17.77%)	2680 (41.20%)
ZLSD –	9 (10.00%)	1074 (16.51%)
SKD -	8 (8.88%)	954 (14.66%)
DeSUS –	6 (5.55%)	198 (3.04%)
SNS –	4 (4.44%)	150 (2.30%)
Skupnosti –	2 (3.22%)	44 (0.76%)
Samostojni –	1 (1.11%)	3 (0.04%)
SKUPAJ		6.504

Tabela 4 (po)kaže presenetljivo sliko:

- **opozicijska SDS (17.77% poslancev) izkazuje toliko nastopov kot LDS, SLS, ZLSD in DeSUS skupaj (65.54% poslancev);**
- **opozicijska ZLSD (z 10.00% poslanci) izkazuje skoraj 23% nastopov več (1074) kot LDS, ki je imela skoraj 3x več poslancev (26 poslancev, 833 nastopov) kot ZLSD;**
- **vladna (čeprav v l. 1999 »z eno nogo« že v opoziciji) SLS, z 20% poslancev, pa izkazuje le slabih 9% nastopov.**

Če te ugotovitve, izhajajoče iz razmerja med številom poslancev posameznih strank in številom nastopov poslancev posameznih strank, primerjamo še s tabelo pojavljanj najpogosteje pojavljajočih se SFO po strankah, iz katere izhaja da:

- vladna LDS izkazuje približno toliko pojavitev najpogosteje pojavljajočih se SFO kot ZLSD, čeprav več kot 70% vseh nastopov poslancev LDS pripada Antonu Gerenčerju, kot podpredsedniku DZ, in torej teh rab SFO (gre predvsem za SFO **zakon-, predl-, amandma-, člen-** in **sprej-**, ki so pri vodenju sej daleč najpogostejše) ne moremo šteti za strankarske, temveč za proceduralne;
- opozicijska SKD, z 8.88% poslancev in 14.66% vseh nastopov v DZ, izkazuje relativno, glede na vladno LDS (ki je imela 28.88% poslancev in le 18.79% vseh nastopov v DZ, vključno s proceduralnimi), skoraj 12% več pojavitev najpogosteje pojavljajočih se SFO (gledano absolutno je ta razlika, seveda, manjša: cca 1.5%), ob dodatnem dejstvu, da je bilo kar

70% LDS-ovskih nastopov proceduralnih. Proceduralnih rab SFO **za-**
kon-, **predl-**, **amandma-**, **člen-** in **sprej-** pa, seveda, ne moremo šteti za
strankarske;

- skupno število pojavitev (42.233) najpogosteje pojavljajočih se SFO je v primeru opozicijskih ZLSD in SKD le za 15% nižje od števila pojavitev najpogosteje se pojavljajočih SFO SLS, pri čemer skoraj 88% teh pojavitev pripada Janezu Podobniku kot predsedniku DZ, in jih vseh (cca. 95%) torej ne moremo šteti za strankarske, temveč proceduralne;

lahko ugotovimo, da:

- 1) **se je LDS, kot največja vladna stranka z večino v DZ - podobno pa, mutatis mutandis, velja tudi za SLS – očitno vedla zelo ekonomično in funkcionalno (skromno število najpogosteje se pojavljajočih SFO in skromno število nastopov poslancev), saj je vedela, da bodo njeni predlogi – zaradi koalicijske večine - v večini primerov tako ali tako izglasovani;**
- 2) **sta bili v povsem nasprotnem položaju opozicijski stranki – na sicer nasprotnih polih političnega spektra - SDS in ZLSD: da bi lahko svoje predloge predstavili, sta bili – predvsem glede na (svojo) proporcionalno zastopanost v DZ – očitno prisiljeni porabiti veliko več besed in veliko več poslanskih nastopov.**

Ker naj bi bila temeljna dejavnost DZ argumentiranje in pojasnjevanje (zakaj in čemu je neka zakonodajna sprememba ali novost potrebna ali ne) smo se odločili, da zgornje rezultate preverimo še z analizo argumentativno-pojasnjevalnih indikatorjev, ki nakazujejo, da bi v nastopu (govoru, zapisu, članku ...) **utegnilo iti** za argumente ali iz njih izhajajoče sklepe in s tem opozarjajo, da bi govorec utegnil argumentirati, utemeljevati, podkrepljevati ali pojasnjevati (ali vsaj **skušal** argumentirati, utemeljevati, podkrepljevati ali pojasnjevati; ali celo le **skušal prikazati**, da argumentira, utemeljuje, podkrepljuje ali pojasnjuje).¹⁰

Izbrali smo 22 za slovenščino značilnih argumentativno-pojasnjevalnih indikatorjev¹¹, in sicer 18 pogostejših:

10 *Ponovno poudarjamo, da argumentativno-pojasnjevalni indikatorji le **nakazujejo** ali **opozarjajo**, da bi utegnilo iti za argumente in/ali pojasnila in **ne uvajajo nujno**, dejanskih, resničnih ali pravih argumentov. Večino argumentativno-pojasnjevalnih indikatorjev je (namreč) mogoče rabiti tudi z namenom, da pokažemo ali ustvarimo vtis, **kot da** argumentiramo ali pojasnjujemo. In ker v pogojih parlamentarne demokracije veljajo specifični pogoji in kriteriji argumentiranja, v katerih je sprejemljivost, relevantnost in zadostnost argumentov odvisna bolj od politične pripadnosti kot od dejanskega stanja stvari v svetu (če kaj takega kot »dejansko stanje« sploh obstaja), potem so argumentativno-pojasnjevalni indikatorji lahko edini pokazatelj morebitnega argumentiranja in/ali pojasnjevanja.*

11 *Pri tem smo delno izhajali iz rabe, kakor jo kaže korpus Nova beseda, delno pa iz argumentativne teorije.*

-ker
-zato
-zaradi
-torej
-seveda
-namreč
-čeprav
-kljub
-četudi
-kakor
-kakorkoli že
-je jasno
-potemtakem
-iz tega razloga
-kar kaže
-izhajajoč iz
-kar dokazuje
-iz česar sledi

in štiri redkejšje:

-kajpak
-kakopak
-kajpada
-dasiravno

in poiskali:

- 1) kako so razporejeni v delu celotnega DZ v letu 1999;
- 2) kako so razporejeni po posameznih parlamentarnih strankah;
- 3) kako – in če sploh - se kombinirajo z najpogosteje pojavljajočimi se SFO (v delu celotnega DZ in po posameznih parlamentarnih strankah); in
- 4) kako so razporejeni samostojno in v kombinaciji z najpogosteje pojavljajočimi se SFO po posameznih poslancih.

Dobili smo tabelo 5, ki kaže pojavljanje argumentativno-pojasnjevalnih indikatorjev po posameznih strankah¹²:

¹² Razlika med 2. stolpcem (VSI) in 3. stolpcem (POSLANCI) kaže razliko med vsemi pojavitvami iskanih argumentativno-pojasnjevalnih indikatorjev v DZ (tudi tistimi, ki so jih izrekli predstavniki vlade, gostujoči strokovnjaki in drugi) in argumentativno-pojasnjevalnimi indikatorji, ki so jih v svojih razpravah uporabili le poslanci. Skoraj 22% pojavitev pripada neposlanskim nastopom.

Tabela 5

VEZNIKI	VSI	POSLAN.	DeSUS	LDS	ZLSD	SLS	SDS	SKD	SNS	SKPN.
Ker	10.582	8635	243	1148	1482	900	3229	1528	84	21
Seveda	7522	5568	143	721	1031	494	1967	1125	71	16
Zato	6172	4902	125	687	935	426	1817	779	120	13
Torej	4896	3699	52	503	440	702	1313	657	19	13
Zaradi	4275	3171	112	416	771	348	1138	286	88	12
Namreč	1624	1248	34	105	328	118	465	159	32	7
Čeprav	1017	865	38	110	158	54	327	146	31	1
Kljub	913	740	13	66	183	44	358	69	2	5
Je jasno	866	754	17	69	120	46	352	145	5	0
Kakor	379	281	7	43	42	41	50	68	30	0
Kakorkoli že	130	114	0	18	13	0	65	15	1	2
Iz tega razloga	51	33	0	2	17	1	6	6	1	0
Četudi	48	41	1	4	7	2	18	8	1	0
Kar kaže	39	31	0	5	7	1	16	2	0	0
Izhajajoč iz	25	24	0	4	3	1	6	9	0	1
Potemtakem	17	15	0	1	4	0	10	0	0	0
Kar dokazuje	5	4	0	0	1	0	3	1	0	0
Kajpak	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0
Kakopak	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kajpada	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Dasiravno	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Iz česar sledi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SKUPAJ	38.562	30.138	796	3902	5542	3178	11.140	5004	485	91

Analiza je pokazala sledeče:

- 1) več kot tretjina uporabljenih argumentativnih indikatorjev pripada opozicijski SDS, še dodatna tretjina pa prav tako opozicijskima SKD in ZLSD skupaj;
- 2) LDS in SLS, ki sta bili obe stranki vladne koalicije (čeprav SLS pravzaprav le še formalno), pripada vsaki le po približno 10% uporabljenih argumentativno-pojasnjevalnih indikatorjev, kar še dodatno potrjuje zgornji ugotovitvi, da sta LDS in SLS svoje predloge »argumentirali« predvsem z argumentom aritmetične večine (glasov) v DZ, in ne z močjo izrečenih argumentov, medtem ko so bile opozicijske stranke prisiljene intenzivno argumentirati, poskušati argumentirati, ali vsaj dajati vtis, da argumentirajo, da bi njihovi predlogi sploh postali vidni

in slišni;

- 3) to seveda, ne pomeni (nujno), da LDS in SLS sploh nista argumentirali, se pa vsekakor nista pretirano trudili, da bi svoje (morebitne) argumente prikazali kot argumente (argumenti, ki niso prikazani kot argumenti, pa so kot argumenti tudi težko prepoznani). Kar v parlamentarnem sistemu ni nič neobičajnega: strankam oz. koalicijam, ki imajo absolutno večino, se je potrebno z močjo argumentov truditi veliko manj kot opozicijskim strankam, saj posedujejo argument moči (večino glasov);
- 4) to obenem tudi ne pomeni (nujno), da so bili argumenti SDS in ZLSD za stranke vladne koalicije in/ali druge opozicijske stranke (vedno) sprejemljivi, relevantni in zadostni (kar so obenem tudi kriteriji dobre in veljavne argumentacije), sta pa obe stranki vsekakor vložili veliko naporov v to, da bi bili njihovi argumenti predstavljeni in prepoznani kot argumenti ali vsaj poskus argumentov (četudi morda to niso bili in/ali so se njihovi nosilci tega morda celo zavedali).

Interpretacijo gornje tabele bi lahko sklenili z ugotovitvijo, da zgoraj predstavljene rezultati kažejo, da se je vladajoča koalicija (v analiziranem letu 1999 so to (še) LDS, SLS in DeSUS) - prav zato, ker je v DZ razpolagala z aritmetično glasovalno večino, ki ji je, načelno, omogočala sprejetje vsakega predloga, ki ga je predlagala sama - v veliko večji meri **posluževala argumenta moči (glasovalna večina v DZ) kot pa moči argumentov (eksplicitna verbalna argumentacija)**.

Da bi takšno ugotovitev (da se vladajoče parlamentarne stranke bolj poslužujejo argumenta moči), temelječo le na analizi gradiva iz leta 1999, lahko dokončno potrdili (ali ovrgli) oziroma morebiti posplošili tudi na druga leta in mandatna obdobja, **bi v raziskavo morali zajeti več mandatnih obdobj, s politično različno obarvanimi vladajočimi koalicijami**.

Tudi morebitnega sklepanja, da poudarek na argumentiranju (lastnih) stališč ni odvisen od dejstva, ali je stranka del vladajoče koalicije ali ne, temveč je (ali bi utegnil biti) stvar politične usmeritve konkretne politične stranke, le na osnovi analiziranega gradiva ni mogoče potrditi. **Da bi lahko rekli karkoli o (morebitni) korelaciji med politično usmeritvijo kake stranke in njeno usmerjenostjo k argumentiranju lastnih stališč, bi moral biti analizirani vzorec strank veliko večji in zajeti (vsaj še) tudi evropske »sestrične in bratrance« slovenskih političnih strank.** Že izhajajoč iz sestave slovenske vladne koalicije v analiziranem obdobju (LDS, SLS, DeSUS) pa se tovrstno sklepanje (da obstaja korelacija med politično usmeritvijo posamezne stranke in njeno sposobnostjo ter voljo do argumentiranja) ne zdi pretirano verjetno, saj, na primer LDS in SLS pripadata skoraj diametralno nasprotnima poloma slovenskega političnega spektra, kot stranki vladajoče koalici-

cije pa sta se glede argumentiranja lastnih stališč (in argumentiranega nasprotovanja nasprotnim stališčem) obnašali podobno in stavili predvsem na argument moči (parlamentarno večino), ne na moč argumentov (dosledno argumentiranje lastnih stališč in argumentirano nasprotovanje/izpodbijanje stališč nasprotnikov).

9. Argumentativno-pojasnjevalni indikatorji in SFO

Četudi iz opravljene javno-mnenjske raziskave med bralci (poslušalci in gledalci) nedvoumno izhaja, da argumentiranje in argumentiranost stališč poslancev sploh ni odločujoči dejavnik pri presoji uspešnosti dela DZ in njegovega ugleda v javnosti, saj si večina bralcev, poslušalcev in gledalcev zapomni le nerodnosti, spodrsljaje in afere, v mnogo manjši meri pa poslansko delo na zakonodajnih spremembah in novostih (da petine anketiranih, ki si ne zapomni nič niti ne omenjamo), si oglejmo še, kako (in če sploh) se argumentacija povezuje z v DZ najobširneje in najpogosteje obravnavanimi temami (kot jih reprezentirajo semantično-funkcionalne osnove).

Pri takšnem obsegu gradiva (glede na razpoložljiva materialna sredstva, predvsem pa glede na zelo omejen čas trajanja raziskave), predvsem pa pri tako specifičnem kontekstu (kontekstu političnega boja posameznih političnih strank za prevlado na konkretnem področju ali glede konkretnega vprašanja)¹³, je mogoča seveda le kvantitativna in ne kvalitativna analiza. Presoja kvalitete oz. veljavnosti argumentacije (po kriterijih sprejemljivosti, relevantnosti in zadostnosti argumentov za dani sklep) pa je prav zaradi specifičnega konteksta, kjer pogosto štejejo le politični argumenti, pogojeni s politično pripadnostjo, povsem nemogoča. Zato smo se v teku raziskave (ko je postajalo vedno bolj jasno, da o kvaliteti argumentacije – prav zaradi zelo specifičnih okoliščin konteksta argumentiranja oz. ne-argumentiranja - ne bo mogoče povedati nič oprijemljivo določnega) odločili **za kriterij najmanjšega skupnega imenovalca vseh političnih strank, namreč za uporabo argumentativno-pojasnjevalnih indikatorjev, ki pokažejo, ali nekdo svoje misli in besede sploh predstavlja in želi predstaviti kot argumentativno sosledje argumenta in (iz njega izhajajočega) sklepa ali ne.**

10. Argumentativno-pojasnjevalni indikatorji in SFO v celoti nastopov v DZ

Semantično-funkcionalne osnove, ki se v nastopih v DZ pojavljajo najpogosteje, razumemo in interpretiramo kot teme (topike), o katerih se je v DZ največ govorilo, kar posledično pomeni, da gre, objektivno vzeto, tudi za najpomembnejše teme, o katerih so razpravljali poslanci DZ. Seveda se subjektivno (posameznim poslancem in posameznim bralcem/poslušalcem/gledalcem) lahko zdi kaka druga tema pomembnejša, toda edini objektivni in (tako politično kot tudi drugače) nevtralni kriterij, ki ga raziskovalec pri tako obsežni količini izhodiščnega

13 Glej tudi opombo 10.

gradiva (9195 strani), tako velikem časovnem razponu (1 leto) in tako specifičnem okolju (DZ RS) lahko uporabi, je čas, ki so ga poslanci namenili razpravljanju o posameznih temah, ta pa se na jezikovni ravni (ravni rabe govora) prevaja v pogostost rabe posameznih semantično-funkcionalnih osnov (SFO) ali krnov.

Da bi ugotovili, v kolikšni meri je argumentiranje poslancev vezano na najpomembnejše, v DZ obravnavane, teme, smo iskali povezavo med argumentativno-pojasnjevalnimi indikatorji in najpogosteje pojavljajočimi se SFO, in sicer na razdalji 20 besed. »Razdalja 20 besed« pomeni, da smo iskali, ali se katera od najpogosteje pojavljajočih se SFO pojavlja do 20 besed pred posameznim argumentativno-pojasnjevalnim indikatorjem in do 20 besed za posameznim veznikom. Rezultati obdelave so sledeči (navajamo le prvih 40 najpogostejših pojavljanj):

Tabela 6

Veznik + SFO	Št. pojavitev	Št. pojav. vsakega posebej (obeh skupaj) veznik/SFO
ker zakon-	2347	(10582/28761)
ker predl-	1911	(10582/25524)
ker prav-	1741	(10582/16949)
ker drž-	1674	(10582/19488)
seveda zakon-	1541	(7522/28761)
zato zakon-	1512	(6172/28761)
ker del-	1481	(10582/17762)
zato predl-	1459	(6172/25524)
seveda drž-	1435	(7522/19488)
ker amandma-	1315	(10582/21384)
seveda prav-	1225	(7522/16949)
torej predl-	1178	(4896/25524)
seveda del-	1177	(7522/17762)
ker vlad-	1167	(10582/13727)
zato drž-	1123	(6172/19488)
zato prav-	1114	(6172/16949)
ker sprej-	1094	(10582/15043)
zaradi zakon-	1057	(4275/28761)
torej zakon-	1054	(4896/28761)
zato del-	958	(6172/17762)
seveda predl-	912	(7522/25524)
torej drž-	910	(4896/19488)
zato amandma-	872	(6172/21384)
zato vlad-	834	(6172/13727)

seveda sloven-	814	(7522/12757)
ker člen-	813	(10582/16439)
seveda vlad-	812	(7522/13727)
zaradi prav-	808	(4275/16949)
ker sloven-	806	(10582/12757)
zaradi drž-	798	(4275/19488)
torej amandma-	777	(4896/21384)
zato sprej-	748	(6172/15043)
torej del-	747	(4896/17762)
torej prav-	728	(4896/16949)
zaradi del-	714	(4275/17762)
zaradi predl-	669	(4275/25524)
seveda sprej-	659	(7522/15043)
zato sloven-	635	(6172/12757)
torej vlad-	626	(4896/13727)
torej člen-	588	(4896/16439)

Ugotovimo lahko, da so v vrhu pojavljanja tisti argumentativno-pojasnjevalni indikatorji, ki imajo tudi sicer najvišjo frekvenco pojavljanja, tako v naši bazi podatkov (zapisi sej DZ in medijski zapisi o teh sejah) kot v korpusu rabe slovenskega jezika kakršen je, na primer, *Nova beseda* ZRC SAZU (korpusa FIDA, na žalost, nismo imeli na razpolago). Pojavitve semantično-funkcionalnih osnov ali krnov pa so, glede na našo tabelo najpogostejših pojavljanj, razporejene veliko bolj enakomerno oz. nepredvidljivo ali še drugače: v zgornji tabeli križanj med argumentativno-pojasnjevalnimi indikatorji in SFO se SFO ne pojavljajo po enakem ali podobnem vrstnem redu pogostosti kot v tabeli najpogosteje se pojavljajočih SFO, temveč mnogo bolj arbitrarno.

Če obsega odstotek pojavljanja **posameznega** argumentativno-pojasnjevalnega indikatorja v kombinaciji s posameznim SFO nekako 20% (v redkih primerih pade na nekaj več kot 10% ali se povzpne na skoraj 30%) vseh pojavljanj argumentativno-pojasnjevalnih indikatorjev, pa je odstotek pojavljanja **posameznih** SFO v kombinaciji s posameznimi argumentativno-pojasnjevalnimi indikatorji mnogo manjši in le redko doseže 10% vseh pojavljanj posameznih SFO, v povprečju pa se vrti le okrog nekaj odstotkov vseh pojavljanj (in pogosto pade celo pod 1%).

Povsem drugačno sliko pa dobimo pri **skupnem seštevku** argumentativno-pojasnjevalnih indikatorjev, ki se pojavljajo v kombinaciji z različnimi SFO. **Račun namreč pokaže, da skupno število pojavitev argumentativno-pojasnjevalnih indikatorjev, ki se pojavljajo v kombinaciji s SFO, pri najpogosteje rabljenih in-**

dikatorjih doseže ali celo preseže¹⁴ absolutno število pojavitev argumentativno-pojasnjevalnih indikatorjev v celotni bazi zapiskov sej DZ v l. 1999! Kar v celoti potrjuje – sicer predvidljivo - hipotezo, da je argumentiranje, poskus argumentiranja ali dajanje vtisa, da gre za argumentiranje, v DZ (vsaj v l. 1999) verjetno še posebej izrazito prav pri najpomembnejših temah oz. temah, o katerih se največ razpravlja.

11. Argumentativno-pojasnjevalni indikatorji in SFO po posameznih parlamentarnih strankah

Tudi analiza križanj med argumentativno-pojasnjevalnimi indikatorji in semantično-funkcionalnimi osnovami po posameznih strankah potrjuje zgornje ugotovitve za DZ v celoti. Skupno število pojavitev argumentativno-pojasnjevalnih indikatorjev, ki se pojavljajo v kombinaciji s SFO, **namreč pri vseh strankah doseže ali celo preseže absolutno število pojavitev argumentativno-pojasnjevalnih indikatorjev za posamezno stranko**. Do manjših (a interpretativno nepomembnih) odstopanj prihaja le pri razmerju med odstotki pojavljanja posameznega argumentativno-pojasnjevalnega indikatorja v kombinaciji s posamezno SFO, ki je pri LDS, ZLSD in SLS podobno povprečju DZ (oz. lahko v zgornjem delu lestvice včasih doseže tudi 40%), pri SDS, SKD, SNS, DeSUS in predstavnikih narodnostnih pa nekoliko nadpovprečno (saj v zgornjem delu lestvice občasno lahko seže tudi do 50%), kar je pokazala že razporeditev argumentativno-pojasnjevalnih indikatorjev po posameznih strankah.

12. Argumentativno-pojasnjevalni indikatorji in SFO po posameznih poslancih

Poglejmo si za konec (bolj kot zanimivost, mnogo manj pa kot informacijo, pomembno za našo raziskavo) še razporeditev argumentativno-pojasnjevalnih indikatorjev in križanj po posameznih poslancih. Če si ogledamo vrstni red tistih, ki najpogosteje uporabljajo argumentativno-pojasnjevalne indikatorje (šteli smo vse pojavitve vseh iskanih indikatorjev) je lestvica sledeča:

MIRAN POTRČ	2317
IVO HVALICA	1911
JANEZ PODOBNIK	1590

¹⁴ Da občasno prihaja do presežka skupnega števila pojavitev posameznega indikatorja ni nena-
vadno, saj smo kombinacijo indikatorjev in SFO iskali na razdalji 20 besed pred in 20 besed po posamez-
nem indikatorju. Kar pomeni, da je ena pojavitev istega indikatorja včasih zajela različne SFO ali celo več
kot eno SFO. In ker je bila vedno šteta kombinacija indikatorja in SFO skupni seštevki pojavitev posamez-
nega indikatorja včasih presega 100%.

BRANKO KELEMINA	1500
JANEZ JANŠA	1453
VINCENCIJ DEMŠAR	1378
IZIDOR REJC	1261
JANKO VEBER	1190
RUDOLF PETAN	1182
MAG. JANEZ KOPAČ	1038
DR. CIRIL RIBIČIČ	974
MIROSLAV LUCI	973
MAJDA ANA KREGELJ- ZBAČNIK	959
BOGOMIR ŠPILETIČ	898
FRANC PUKŠIČ	859
JOŽEF JEROVŠEK	852
LOJZE PETERLE	685
BENJAMIN HENIGMAN	670
ROMAN JAKIČ	660
PAVEL RUPAR	608
MIROSLAV MOZETIČ	568
FRANC (FERI) HORVAT	520
DR. HELENA HREN-VENCELJ	512
ZORAN LEŠNIK	488
ANTON ANDERLIČ	486
DR. FRANCE ZAGOŽEN	482
ANDREJ GERENČER	443
DR. JOŽE ZAGOŽEN	430
ZMAGO JELINČIČ	399
BORUT PAHOR	384
MAKSIMILJAN LAVRINC	366
JANEZ MEŽAN	366
JOŽE AVŠIČ	355
AURELIO JURI	355
DAVORIN TERČON	256
SAMO BEVK	249
FRANC ČEBULJ	220
FRANCI ROKAVEC	220
DARJA LAVTIŽAR-BEBLER	204
BOJAN KONTIČ	203
RUDOLF MOGE	189
BOGOMIR ZAMERNIK	189
MARIO GASPARINI	178

JAKOB PRESEČNIK	173
STANISLAV BRENČIČ	153
IVAN KEBRIČ	138
MAG. FRANC ŽNIDARŠIČ	138
GEZA DŽUBAN	137
JOŽEF JAGODNIK	132
ANTON DELAK	124
IVAN BOŽIČ	104
FRANC JAZBEC	96
JELKO KACIN	95
BRANKO TOMAŽIČ	94
PETER PETROVIČ	91
JOSIP BAJC	91
ANTON PARTLJIČ	90
VLADIMIR ČELIGOJ	87
HERMAN TOMAŽIČ	79
BRANKO JANC	77
DARINKA MRAVLJAK	77
FRANC KANGLER	76
JOŽE LENIČ	75
JOŽEF ZIMŠEK	74
FRANC POTOČNIK	73
JOŽEF KOŠIR	69
MARIA POZSONEC	59
CIRIL METOD PUNGARTNIK	52
MAG. MARIJAN SCHIFFRER	50
ROBERTO BATTELLI	50
JURIJ MALOVRH	49
VILI TROFENIK	49
JANEZ KRAMBERGER	48
ŠTEFAN KLINC	47
ALEKSANDER MERLO	42
POLONCA DOBRAJC	42
MIRKO KAPLJA	40
JANEZ PER	34
JOŽE MOŽGAN	30
MIRAN JERIČ	24
RICHARD BEUERMANN	19
EDA OKRETIČ-SALMIČ	18
PETER HRASTELJ	16
ANDREJ FABJAN	15

PETER LEŠNIK	14
ALOJZ VESENJAK	12
CIRIL PUCKO	11
LEON GOSTIŠA	11
NIKOLAJ ROŽIČ	6
JOŽEF ŠPINDLER	2

Če si ogledamo vrstni red tistih, ki so najpogosteje argumentirali ob temah, o katerih se je tudi sicer največ razpravljalo (veznik + SFO), pa je lestvica malce drugačna:

JANEZ PODOBNIK	3997
MIRAN POTRČ	3937
MAG. JANEZ KOPAČ	1989
BRANKO KELEMINA	1985
JANEZ JANŠA	1952
IVO HVALICA	1794
JANKO VEBER	1753
MIROSLAV LUCI	1702
BOGOMIR ŠPILETIČ	1680
MAJDA ANA KREGELJ-ZBAČNIK	1558
VINCENCIJ DEMŠAR	1504
BENJAMIN HENIGMAN	1318
FRANC PUKŠIČ	1307
IZIDOR REJC	1238
RUDOLF PETAN	1234
DR. CIRIL RIBIČIČ	1146
FRANC (FERI) HORVAT	1066
JOŽEF JEROVŠEK	1026
ANDREJ GERENČER	903
ROMAN JAKIČ	848
DR. HELENA HREN-VENCELJ	815
MIROSLAV MOZETIČ	814
LOJZE PETERLE	741
PAVEL RUPAR	727
DR. FRANCE ZAGOŽEN	727
ANTON ANDERLIČ	610
ZMAGO JELINČIČ	603
BORUT PAHOR	567
DR. JOŽE ZAGOŽEN	563

JOŽE AVŠIČ	517
ZORAN LEŠNIK	505
JANEZ MEŽAN	493
DARJA LAVTIŽAR-BEBLER	489
SAMO BEVK	456
MAKSIMILJAN LAVRINC	438
AURELIO JURI	437
FRANCI ROKAVEC	418
JAKOB PRESEČNIK	382
BOJAN KONTIČ	339
STANISLAV BRENČIČ	330
FRANC ČEBULJ	320
DAVORIN TERČON	318
RUDOLF MOGE	309
GEZA DŽUBAN	224
IVAN BOŽIČ	197
ANTON DELAK	186
IVAN KEBRIČ	185
FRANC JAZBEC	180
MARIO GASPARINI	177
BRANKO TOMAŽIČ	175
BOGOMIR ZAMERNIK	163
VLADIMIR ČELIGOJ	163
DARINKA MRAVLJAK	162
JOŽEF JAGODNIK	162
BRANKO JANC	153
MAG. FRANC ŽNIDARŠIČ	142
JELKO KACIN	137
JOŽEF ZIMŠEK	130

JOSIP BAJC	128
PETER PETROVIČ	124
VILI TROFENIK	95
JOŽE LENIČ	94
MAG. MARIJAN SCHIFFRER	91
FRANC POTOČNIK	90
FRANC KANGLER	87
ANTON PARTLJIČ	83
JOŽEF KOŠIR	83
POLONCA DOBRAJC	79
JANEZ KRAMBERGER	76
ALEKSANDER MERLO	73
JURIJ MALOVRH	73
HERMAN TOMAŽIČ	72
ROBERTO BATTELLI	65
MIRKO KAPLJA	57
JANEZ PER	53
MARIA POZSONEC	50
JOŽE MOŽGAN	47
CIRIL METOD PUNGARTNIK	40
MIRAN JERIČ	35
ŠTEFAN KLINC	33
RICHARD BEUERMANN	29
PETER HRASTEJ	28
EDA OKRETIČ-SALMIČ	25
CIRIL PUCKO	23
ANDREJ FABJAN	21
PETER LEŠNIK	20
LEON GOSTIŠA	16
ALOJZ VESENJAK	8
NIKOLAJ ROŽIČ	4
JOŽEF ŠPINDLER	2

13. Sklep in zaključek

Rezultati raziskave nedvoumno kažejo, da je vladajoča koalicija v obravnavanem letu 1999 bolj uporabljala argument moči (aritmetično glasovalno večino) kot pa moč argumentov (pojasnjevanje in argumentiranje svojih predlogov). Kar bi utegnila biti slaba novica tako za argumentacijo kot za demokracijo. Zakaj? Zato ker, tradicionalno, argumentacija ni samozadostna dejavnost, ki je sama sebi namen, ampak naj bi služila širšim družbenim ciljem. Najširše vzeto bi jih (skupaj z antič-

no tradicijo) lahko opredelili kot **razvoj demokracije**. In če je nekdam (morda) res bilo tako, potem je argumentacija v pogojih parlamentarne demokracije izgubila precejšen del te vloge. Če je namreč edini argument, ki v parlamentu resnično šteje, število glasov, potem je mogoče izglasovati karkoli. In če je mogoče izglasovati karkoli, potem to pomeni, da morebitni argumenti za ali proti kakemu sklepu (ne glede na svojo težo in utemeljenost) nimajo prav nobene teže ali vrednosti. To pa, posledično, spet pomeni, da je **vloga in funkcija govora in argumentacije v pogojih parlamentarne demokracije podcenjena in razvrednotena**. Kar je najmanj nenavadno, če že ne resno ali celo kritično: če namreč obstaja kako privilegirano mesto govora, mesto, ki je namenjeno prav govorjenju – potem je to parlament. In ko/če dvigovanje rok prevlada nad govorjenjem in argumentiranjem in samo postane motor demokracije, potem bi nas moralo resno zaskrbeti.

Dr. Danilo ŠUSTER

Interesi logike in logika interesov

V vabilu na posvet »O argumentaciji in retoriki v slovenski politiki in javnem prostoru« piše: »Želeli bi, da bi na posvetu nastopili z uvodnim referatom z Vašega področja«. Na filozofa, ki se ukvarja z logiko, tako formalno kot neformalno, znanca, ki vedo za moja nenavadna zanimanja, včasih naslovijo opazke o tem, kakšne neumnosti da govori ali piše (politik, poslanec, svetnik, novinar...) XY. To je vendar sprto z vsako logiko! Zakaj, o logik, ne interveniraš? Ampak velikokrat se izkaže, da XY samo zastopa interese, s katerimi se dotični ne strinja. S tem ni nič narobe. Če bi vsi zastopali enaka stališča, ne bi bilo nič več spornega in nobene potrebe po argumentaciji. »Narobe« postane, ko logika interesov prekriža interese logike. No, kaj pa je sploh logika?

V osrednjem (ožjem) pomenu se logika ukvarja s preučevanjem odnosa logičnega sledenja, logične posledice. Kdaj nek stavek (propozicija) logično sledi iz drugih? Kdaj sklep v nekem argumentu logično sledi iz premis? V okviru formalnega pristopa argument formaliziramo in potem v tem ali onem logičnem sistemu »izračunamo« ali sklep sledi. Ampak večina zanimivih vsakdanjih argumentov ni deduktivnih (izračunljivih), če pa so, potem je najbolj zanimivo vprašanje, zakaj sploh sprejeti ponujene razloge in kaj so alternativna pojasnila. V splošni teoriji argumentacije moramo upoštevati tudi vpliv konteksta ter retorične in dialoške razsežnosti »živih« argumentacij.

A vendar naj bi tudi v vsakdanji argumentaciji veljale neke minimalne norme racionalnosti, ki so predmet logike v širšem smislu in je za Aristotela »Organon« (orodje) mišljenja. Zame je logika v širokem smislu neka elementarna znanstvena metodologija: spoštovanje zahteve po konsistenci stališč, upoštevanje dokazil in razumnega sklepanja, upoštevanje alternativ in spreminjanje prepričanj glede na dokazila. V okviru neformalne analize argumentov je argument prepričevalen, če in samo če so premise racionalno sprejemljive, relevantne za sklep in takšne, da nudijo za sklep zadostno podporo (prim. Johnson in Blair, 1977). O potrebi razmišljanja o alternativah govori dodatna zahteva, da ni drugih, bolj utemeljenih razlogov za nasproten sklep. Še krajše bi napotke za analizo argumentov sam strnil v »SMS« teorijo analize argumentov: (i) kaj je sporno in v čem je sploh problem?; (ii) kaj pomenijo

ključni pojmi – o čem natanko se govori?; (iii) kakšna so dokazila in kaj se (hote ali nehote) prikriva?

Logika v tem širokem smislu se mi zdi nujni (čeprav ne edini) del dobre argumentacije, o katerem se strinjajo logiki in retoriki. Prav tako o spoštovanju stališč drugih. »Sprejeti razpravo pomeni pripravljenost videti stvari z vidika govorca«, pravita retorika Perelman in Olbrechts-Tyteca (1969). Žal pa tudi najbolj razumni med nami težko priznajo, da se motijo in spremenijo svoja prepričanja, kadar se izkaže, da utemeljeni razlogi govore proti njim. Nekatera prepričanja so za nas zelo »dragocena«. Vanje smo veliko »investirali« (politični ideali, star avto, dolgo razmerje,...). Četudi niso podprta in četudi ne sledijo, bi jih radi ohranili za vsako ceno in vanje prepričali druge. Zato ignoriramo in zavestno prezremo nasprotna dokazila ali pa jih podvržemo izjemno strogi preverbi. Zdaj smo na področju zmot: v neposredni debati dveh strani prevladujejo taktike diverzije in preusmerjanja pozornosti (napad na osebo, strašilo, irelevanten sklep, sklepanje v krogu,...), v monoloških argumentih pa razne induktivne zaslepitve (pristransko izbrani vzorec, hitra posplošitev, neupoštevanje alternativ, prikrita dokazila, predsodek potrditve,...). A zdi se mi, da večino vsakdanjih zmot brez kake posebne teorije zajame že relativno preprost razmislek o kršitvah »SMS« teorije.

Prvo kritično vprašanje v presoji argumentov je, kaj je sporno, v čem je sploh problem in kaj nek ključni pojem sploh pomeni. Ena bolj pogostih zmot je prav dvoumnost (ekvivokacija): nek ključni izraz zaradi svoje nejasnosti ali dvoumnosti nastopa v različnih pomenih. Druga pa je odsotnost (neupoštevanje, prikrievanje) dokazil (manipulacija s podatki). Vzemimo dva starejša primera, enega iz »zunanj« in enega iz »notranje« politike.

Se še spomnite »Matere vseh bitk« (prim. Kahane, 1995; navedeno po Šuster 1998)? V poskusu iraške vlade, da bi upravičili vojaško invazijo na Kuvajt leta 1990, je nastopil naslednji argument iraškega zunanjega ministra: »Irak je povsem upravičeno priključil Kuvajt svoji pravi domovini – Iraku. Meja med obema je povsem umetna, potegnili pa so jo Britanci v dobi kolonializma, samo sebi v prid«. Britanci so v dobi kolonializma zares postavljali meje v skladu s svojimi interesi. Toda iraška vlada je prikrla dodatna dokazila: tudi ostale meje Iraka so na podoben način postavili Britanci, ki so kot kolonialni gospodarji določali meje na širšem območju (oglejte si samo meje, povlečene z ravnalom, v Afriki, na Bližnjem in Srednjem vzhodu,...). Če arbitrarnost meje lahko upravičuje agresijo, potem bi si večina držav na svetu lahko priključila kak del ozemlja sosednje države (kar tudi Slovenijo v trenutku pisanja – maj 2009, živo zadeva).

Drugi primer (prim. Šuster, 1998) izvira iz neke televizijske povolilne debate iz naših krajev in širše okolice, a je posplošljiv in prav zato zanimiv. Na volitvah so zmagali, denimo, rojalisti. Poraženi marginalci se pritožujejo: »Rojalisti so kršili

pravila demokracije. V predvolilni kampanji so bili mediji popolnoma na njihovi strani. Rojalisti so si privoščili nizke udarce na račun nasprotnikov, ki niso imeli možnosti obrambe in javnega odgovora. Nekakšna pravila igre vendar morajo obstajati. Tudi na nogometnem igrišču je sodnik, ki zapiska, kadar igra postane pregraba«. Rojalisti odgovarjajo: »Vi ste izgubili, zato se pa pritožujete. Edini sodnik so volivci in oni so se odločili za nas«.

Najprej nam pride na misel strinjanje z razlogi rojalistov: ali niso volivci zares tisti, ki v demokratičnih volitvah razsodijo, kdo bo zmagal? Ampak izraz 'sodnik' je dvoumen, pomeni lahko (i) tistega, ki nadzoruje igro, da poteka v skladu s pravili in proceduro (recimo, sodnik pri nogometu), ali pa (ii) tistega, ki razsodi, kdo ima prav, kdo je boljši, kdo je zmagal (recimo razsodnik – npr. vaški očak, ki v sporu med mejašema določi potek meje). Pri marginalcih nastopa izraz sodnik v prvem smislu, kot instanca, ki nadzira pravila igre in predvolilno kampanjo. V odgovoru rojalistov nastopa v drugem. Jasno je, da so volivci razsodili v prid rojalistov v drugem smislu (v smislu razsodnika), toda to je za argument marginalcev irelevantno, pri rojalistih gre za tipičen »politikov odgovor« (prestavitev problema). Ali so lahko volivci sodniki (v prvem smislu) v predvolilni kampanji? To je tako, kot bi bili gledalci nogometne tekme sodniki v nogometni igri. Ni težko ugotoviti, da bi v tem primeru vedno zmagalo domače moštvo oziroma moštvo, ki bi imelo večjo podporo, ne pa boljše moštvo. Ampak takšna igra ne bi imela smisla. Podobno nesmiselna je igra, v kateri vedno zмага stran, ki ima največjo možnost (medijskega) vplivanja na volivce. Takšne volitve niso v skladu z demokratičnimi pravili, kar pa je bil ravno očitek marginalcev. Za rojaliste je, logično gledano, še slabše, če njihov odgovor tolmačimo kot tezo, da so volivci sodniki (v nogometnem smislu) v predvolilni kampanji. V tem primeru dejansko sprejemajo argument radikalov (»domači« navijači določajo pravile igre – prekrški naših herojev se sploh ne piskajo, ipd.).

Ideali logike se mi zdijo kot ideali demokracije: gre za spoštovanje forme in procedure, demokratičnih pravil igre (tisto, kar naj bi počel »nogometni« sodnik). Slabi razlogi razveljavijo »dobra« prepričanja (tako kot v sodnem postopku z nedovoljenimi sredstvi izsiljena priznanja ne štejejo), tudi tista, ki so nam najbolj draga. Vedno v razpravi, pa naj gre za razpravo o atomski fiziki ali pa razpravo v parlamentu, naj bi vladalo spoštovanje dokazil (posebej tistih, ki govore proti nam) in razumnega sklepanja, upoštevanje alternativ in spreminjanje prepričanj glede na dokazila.

Niso vsi za to. Nekateri govorijo o prazni, zgolj 'formalni' parlamentarni demokraciji, drugi opozarjajo, da je »projekt razsvetljenstva« mrtev in pozivajo, da se odrečemo iluziji znanosti in racionalnosti. A kako bodo prepričali 'drugo' stran, če ne v skladu s SMS teorijo?». V stiku s tistimi, ki mislijo drugače, se bo vsakdo prisiljen zateči v carstvo argumentov. Drugačni poskusi, kako doseči, da bi vsi mislili enako, so se praviloma iztekli v najbolj mračna poglavja v človeški zgodovini« (Šuster, 1998).

Zakaj sploh zatekanje k trikoma, zmotam in prevaram, zakaj kršitve interesov logike? Odgovor je »na prvo žogo« enostaven: ne gre za neumnost, ampak za logiko interesov. Ta je racionalna – spoštovanje pravil argumentacije enostavno ne prinaša točk, ki zanimajo politike. Odgovor na to pa je razsvetljenski poziv k splošnem dvi-gu standardov in norm argumentacijske kulture v našem prostoru. Ko kršitve pravil ne bodo več prinašale tako zelenih »točk«, se enostavno ne bodo več izplačale.

Seveda pa se zavedam, da ima argumentacija v politiki neko svojo dinamiko in logiko, ki ni enostavno zvedljiva na SMS elementarno znanstveno metodologijo. Včasih je slišati pripombo, da je prav nizka raven argumentacije in retorike v javnem prostoru razlog nezanimanja »demosa« za politiko in apatiji glede javnih zadev. A če pomislite, katere politike ljudje najraje poslušajo, boste hitro ugotovili, da najbolj učinkujejo in največ zanimanja za politiko vzpodbudijo logično najšibkejši nastopi (včasih prav zavestno sestavljeni katalogi zmot in blatenj nasprotnika). Resna argumentacija je za povprečnega poslušalca nezanimiva in zahtevna, terja preveč zbranosti, poznavanja dejstev, ipd. Prav tako skupno, obče sprejete mnenje, ki ga večina nikdar ne podvrže racionalni presoji, velikokrat vsebuje nekonsistentne elemente. Tako nekateri menijo, da vlada troši odločno preveč, a obenem se jim zdi, da imajo posamezna ministrstva (kmetijstvo, šolstvo, znanost, ceste...) notorično premalo denarja. Nekateri zagovarjajo fiskalno konservativnost (zakaj bi davčno privijali uspešne, ki so vendar gonilo »razvoja«(?)) skupaj s socialnim liberalizmom (seveda potrebujemo javno podprto zdravstvo, vrtce, ipd.), drugi spet kako drugo nekonsistentno kombinacijo.

Prav tako je iluzorno pričakovati, da bodo višji standardi argumentacije z dnevnega reda dokončno odstranili nenehno ponavljajoče se teme našega političnega prostora (rdeči, beli in črni; vojna in revolucija; poboji in povojno dogajanje; komunistični režim...). Kot naj bi veljalo (domnevno!) v znanosti: temo odpreš, v argumentaciji razčistiš in zapreš. A če si ogledamo dežele z mnogo daljšo in bogatejšo demokratično in argumentativno tradicijo lahko ugotovimo, da je ena od značilnosti politične argumentacije prav odsotnost časovnih omejitev. Argumentacija o tem, kako najbolje poskrbeti za zdravstveno varstvo prebivalstva, je v ZDA tema političnih razprav že več kot 60 let in bo, kot ugotavlja Zarefsky, še naprej (2008: 318-319). Razprava o izolacionizmu ali intervencionizmu v zunanji politiki spremlja ZDA od začetkov te države, spor med zagovorniki čistega liberalizma in zagovorniki komunitarizma prav tako. Zdelo se je, da je spor med modernisti in fundamentalisti v 20-ih letih dvajsetega stoletja letih zaključil razpravo o vlogi religije v politiki, pa je v zadnjih letih (evolucija in kreacionizem) ponovno izbruhnil.

V nekaterih primerih »večnih« debat gre morda za med seboj tekmujoče se globalne dialektične (razpravljalne) vizije, pri čemer ena dobiva svoj pomen in smisel samo v odnosu do druge. Preseči je treba obe in potem na neki ne povsem ja-

sno določeni točki spor izgine iz javnega argumentacijskega horizonta. Zarefsky tu opozarja na Kuhnov pojem premika paradigem – določen način razmišljanja (v znanosti) sicer ni dokončno presežen in premagan, a na neki točki enostavno postane manj zanimiv in manj uporaben od nove nazorske paradigme ali globalnega pojasnila stvarnosti. V ZDA tako predpostavka o monolitnem bloku komunizma v 60-ih letih 20. stoletja izgine kot uporabno ozadje argumentacije (odpravi jo, pri enih prej, pri drugih kasneje, razkol med SZ in Kitajsko), bipolarna delitev svet med velesilama (»dobro« in »zlo«) pride iz mode po kolapsu Sovjetske zveze (zamenja jo danes razvpita vojna proti terorizmu). A ni jasne točke, kjer en tip argumentacije zamenja drugi (prim. Zarefsky, 2008: 319).

V prehodu od stare do nove paradigme v znanosti po Kuhnu ne gre za racionalen proces (za »kopičenje« spoznanja v znanosti), prehod je zanj bolj podoben verski spreobrnitvi ali politični revoluciji. A to je zelo sporno – v tem so Kuhna kritizirali in podobno morda velja za globalne argumentacijske strategije. Čeprav imajo prosvetljenski ideali osveščanja in izobraževanja o retoriki in argumentaciji svoje meje, pa morda sčasoma, sploh v deželi brez velike demokratične tradicije in argumentacijske kulture, le privedejo do »premika paradigem«. Določeni pristopi in teme bodo za večino naslovnikov argumentacije enostavno postali »non-starterji«, opazke tipa »glej, kako jo tale pihne!« pa bodo merile bolj na uspešnost v zabavljaštvu kot na tehtnost in prepričljivost izraženih stališč.

Literatura:

Johnson, R. H. in Blair, J. A. 1977. *Logical Self-defense*. Toronto in New York: McGraw-Hill Ryerson.

Kahane, H. 1995. *Logic and Contemporary Rhetoric*. Wadsworth Publishing Company.

Perelman, C. in Olbrechts-Tyteca. 1969. *The new rhetoric: A treatise on argumentation*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.

Šuster, D. 1998. *Moč argumenta. Logika in kritično razmišljanje*. Maribor: Pedagoška fakulteta.

Zarefsky, D. 2008. »Strategic Maneuvering in Political Argumentation,« *Argumentation* 22: 317–330.

Dr. Boris VEZJAK

Argumentacija, *ad hominem* in vprašanje demokracije

Pričujoči članek se naslanja na osnovne poudarke, ki so bili predstavljeni na posvetu, katerega rezultat je zbornik pred nami. Svojo predstavitev sem takrat naslovil s »Hipertrofija argumentacije *ad hominem* v političnem in družbenem vsakdanu« in želel pokazati, da je pretirana raba slabe argumentacije, ki jo najhitreje prepoznavamo skozi tudi laiku velikokrat hitro prepoznavne napade proti človeku (*ad hominem*), lahko dober indikator slabega stanja političnega in javnega diskurza. Slabo argumentacijo razbiramo predvsem v pretirani rabi argumentacijskih zmot, trikov in prevar. V pričujočem zapisu se bom zelo na kratko dotaknil nekaterih osnovnih tez: na začetku bom navedel kratko oceno stanja argumentacije v Sloveniji in se omejil predvsem na politični prostor. Temu bo sledila predstavitev problematike argumenta *ad hominem*, ki jo konkretno predstavim z ilustracijo iz političnega življenja z dvema ciljema: pokazati na teoretske osnove, dileme ali celo pasti te zmote in hkrati kot ponazoritev njenega učinkovanja v praksi. Zaključil bom s tezo, da je argumentacija *ad hominem* dober pokazatelj za našo presojo, kako zdrava je neka politika v družbi po načelu »boljši argumenti = bolj kvalitetna politika« oziroma »več slabe argumentacije (*ad hominem*) = manj kvalitetna politika«.

Nekaj kratkih ugotovitev o vrednosti argumentacije v politiki

Zaenkrat v slovenskem prostoru ni bila narejena nobena konkretnjša študija, ki bi preverila kvaliteto rabe argumentov v politični praksi v smislu definiranja argumentacijskih shem. Tovrstna raziskava bi verjetno bila obsežna, draga in dolgotrajna, zelo verjetno pa bi, kar ni tako nepomembno, v pregretem ozračju bila deležna ostrih kritik in zavrnitev, kar, znova domnevam, že po sebi odbija raziskovalce, da bi se je sploh lotili. Bregant in Vežjak (2007) sicer navajata številne ilustracije iz političnega vsakdana kot primere argumentacijskih zmot, ki pa seveda nimajo statusa metodološko oprijemljive raziskave. Sam lahko, kot vsi ostali, zaradi tega podam le svoja subjektivna opažanja o pomenu in stanju argumentacije pri nas. Naštel sem jih v nekaj alinejah in podal v obliki ugotovitev:

- če želimo razumeti politični diskurz (v najširšem, ne le ožjem smislu), je treba nanj zreti tudi z vidika kvalitete argumentacije. Slednja je do-

ber način vrednotenja, razumevanja in interpretacije dogodkov v politiki, na koncu pa tudi državljanove odločitve, katere politične rešitve bo podprl in katere politične nosilce teh rešitev;

- argumentacija v slovenskem političnem diskurzu je skoraj dramatično slaba, njena slaba kvaliteta se celo slabša in kaže znake »napredovanja«, kot lahko razbiramo v vse večjem obsegu števila zmot in prevar, ki jih obravnava argumentacijska teorija zmot;
- na slabo kvaliteto in progresivno slabšanje kaže prav presežek navzočnosti *ad hominem* rab argumentov;
- zaradi prevlade slaba argumentacija na trenutke preprečuje normalno politično razpravo, politično mišljenje, posledično politično odločanje in končno tudi stanje demokracije;
- še zlasti je zanj značilna pretirano in izrazito osebno konfliktno obarvana naravnost, temelji za diskreditaciji in posledično diskvalifikaciji nasprotnika, velikokrat je povezana z iskanjem skritih povezav in teorij zarote. Vse to dokazuje prevlado tehnik *ad hominem*;
- ker je argumentacija *ad hominem* običajno zelo hitro prepoznavna, ima določeno anti-recidivno pedagoško vrednost za množice in politike – najhitreje bi smeli upati, da bodo državljani zaradi nje lažje sprejeli odločitve, ali se bodo pustili voditi tistim, ki argumentirajo slabo ali tistim, ki to počnejo dobro.

Filozofi kot predmet posmeha

Naj tako na začetku navedem svež primer, obarvan »pro domo sua«, saj zadeva poklic, ki mu pripadam. Čeprav se s teorijo argumentacije kot tudi retorike ukvarjajo predvsem filozofi, je po svoje paradoksalno in ironično, ko so žrtev *ad hominem* napadov prav slednji – resnici na ljubo sicer še v trenutku, ko so vsaj nekoliko stopili v politično areno. Na trenutke se je to dogajalo tudi pri nas, a so žal filozofi zadnja leta ostali cehovsko povsem neobčutljivi na takšen tip poniževanja svojega dostojanstva in so ga prenesli brez poskusa obrambe ali oblike protesta. Celo več: zdi se, da napadov niso niti dobro zaznali. Nasploh je imunost velikega števila slovenskih filozofov na politična dogajanja že skoraj pregovorna – včasih jo celo želijo predstaviti kot svojo vrlino in celo v teoriji argumentacije opažam, da se v velikem loku izogibajo podajanju konkretnih primerov iz nje, čeprav lahko evidenco najdevajo neposredno pred nosom. Da je biti filozof napačna okolščina, ki je priročna za *ad hominem* politični obračun, se je pokazalo že v letu 2004. Takrat je Janez Janša, prvak opozicije, obračunal s Slavojem Žižkom in posledično - zaradi posplošitve, ki jo prinaša kontekst - s kar vsemi filozofi. »To bo odločalo volitve, ne pa frustrirani filozofi«, je takrat dejal in v osnovi meril na nekatere njemu zoprne Žižkove izjave.

Filozofi, zdaj po definiciji tudi frustrirani, je niso dobro odnesli. Argumentacijska shema, ki se skriva za podobnimi napadi, je tu zelo hitro prepoznavna.

1. oseba A trdi X.
2. toda oseba A je filozof.
3. torej ni res, da X.

Teorija nas kajpada uči, da resničnost nekega sklepa ne more biti odvisna oziroma relevantna od neke arbitrarne okoliščine v premisi. Vsaj večinoma ne. Poglejmo dalje. Takrat že (še) premier Janez Janša je v Državnem zboru ob bok afere Patria 9. septembra 2008 med drugim zabrusil: »Ko je bila ta oddaja predvajana, je slovenska opozicija zahtevala prekinitve pogodbe s Patrijo«, in dodal, da upa, da »so jo presojali pravniki in ne filozofi«. Skratka: vaša presoja kot filozofa je v politiki (ali tudi širše?) nemerodajna. Če ste filozof, tako rekoč nimate besede. Ob imenovanju ministrov po državnoborskih volitvah leta 2008 so se na spletni strani SDS znova hudovali nad - filozofi. Oziroma nekom, ki ima formalno filozofsko izobrazbo: »Tako pa bo sedaj tam ministroval filozof, ki je znan po tem, da je kar 19 let potreboval za pridobitev univerzitetnega naziva. Res svetel zgled slovenskim študentom.« Poanta: Če ste filozof, ste pač težko minister – okoliščina »biti filozof« vas povsem kulpabilizira. Članek, napisan ob ustoličenju ministra za visoko šolstvo Gregorja Golobiča, na spletni strani ni podpisan. Odsotnost podpisa omogoča anonimnost, ta pa je prikladna lega za nižanje kvalitete razprave, kar nenazadnje dokazujejo tudi forumski in časopisni komentarji na spletu. Anonimnost namreč načeloma odvezuje odgovornosti.

Na spletni strani SDS in drugod so Golobiču še velikokrat očitali njegov študij. Ker jim ni šel iz glave so kasneje dodali še argument, po katerem od filozofa ne morete pričakovati, da dobi službo – vsak pošten med njimi bi bil na zavodu za zaposlovanje, zaradi česar bodo tak, ki je našel zaposlitev, klientelistično razpoložen ali verjetno nepošten na kak drug način: »Čeprav minister Golobič veselo govori o novi politiki, se ga slovenska javnost spomni tudi po dolgoletnem študiju filozofije (19 let), ki ga je kronal z zaposlitvijo v Ultri, t.i. visoko tehnološkem podjetju iz Zasavja....Vsak lahko na spletni strani Zavoda RS za zaposlovanje preveri, koliko podjetij je v preteklosti in koliko jih danes išče profil filozofa, z dolgoletnimi študijskimi izkušnjami, za delo na področju informacijskih tehnologij. Verjamemo, da bo aktualni minister z lahkoto razložil pot in način zaposlitve množici družboslovcev, ki zaradi neustrezne razdelitve univerzitetnih vpisnih mest v preteklosti, danes s težavo iščejo ustrezno zaposlitev. Ampak minister Gregor bo znal razložiti, da pri njegovi zaposlitvi ni šlo za klientelizem«.

Kaj je ad hominem?

Zgornji primer sem na začetku navedel iz didaktičnih razlogov. Ob konkretni

navedbi bi že zdaj smeli vprašati naslednje: je Janez Janša žalil ministra Golobiča s tem, da mu je očital, da je filozof? Ne neposredno. Bolj se zdi, da je neko lastnost ali okoliščino (»biti filozof«) opisal kot obremenilno in namignil, da taki osebi ne bi smeli zaupati. Neposredna žalitev bi verjetno imela obliko tipa: »Ti si filozof, zato raje molči«. Argumenti, ki niso žaljivi neposredno, so bolj zanimivi in zaradi tega tudi niso manj napačni. Celo več, običajno so mnogi med njimi prav **ad hominem** argumenti. Njihova napačnost je v tem, ker nekogaršnji interes ali okoliščine nimajo vpliva na resničnost ali neresničnost neke trditve. Četudi bi oseba imela interes (ali motivacijo), da nekaj stori, to ne naredi neke trditve za resnično ali neresnično.

Poglejmo si nekaj definicij. Frazo **ad hominem** je verjetno prvi uporabil John Locke v »An Essay Concerning Human Understanding«. Kot ugotavljajo Van Eemeren, Grootendorst in Kruiger (1987, 84–85), se Locke sicer omenja kot avtor štirih »ad« argumentov (**ad hominem**, **ad ignorantiam**, **ad verecundiam** in **ad iudicium**), vendar ni jasno, ali meni, da so zmotne oblike argumenta. Standardne definicije so različne in tiste, ki jih uporabljajo razširjeni učbeniki neformalne logike, jo podajajo v različnih smereh. Weston v svoji knjigi recimo načrtno podaja 30 pravil, ki naj olajšajo naš logični premislek, oziroma podaja »preprosta pravila, da sestavimo dobre argumente« (Weston, 1987, ix). Med njimi je pravilo številka 17: »Osebni napadi ne izničijo vira. To pomeni, da **ad hominem** zmota napade človeka z domnevno avtoriteto in ne toliko njegove kvalifikacije«. (Weston, 1987, 85). Kahane v svoji Logika in filozofija (1990, 299) podaja naslednjo definicijo: »Zmota **ad hominem** je sestavljena iz nerelevantnega napada na nasprotnika namesto na njegove argumente.« Pri Copiju pa beremo: »...**ad hominem** je zmota ustreznosti (relevance) in je skupna vsem zmotam, pri katerih so premise logično nerelevantne za sklepe in zaradi tega nezmožne pokazati na njihovo resničnost« (Copi, 1986, 91).

Copi še dodaja, da je nerelavanca tu logična in ne psihološka, »kajti razen če ni neke psihološke povezave, ne morejo prispevati k prepričevalnosti in navidezni pravilnosti«. Čeprav osebni napad in okoliščine niso logično relevantni za resničnost ali neresničnost tega, kar neka oseba pravi in s tem za pravilnost argumenta, pa **ad hominem** lahko včasih prepriča skozi psihološke procese prenosa. Čustveni odziv lahko včasih spremlja stališče, ki zamegli presojo in zatemni dejstvo, da »celo najbolj zloben med ljudmi včasih pove resnico ali razmišlja pravilno« (Copi, 1986, 92). Isti avtor razlikuje med kasneje standardnim načinom dveh oblik **ad hominem**, torej zmerjalni **ad hominem** (ad hominem abusive) in okoliščnim **ad hominem** (ad hominem circumstantial). Slednji je oblika prvega. Ko razpravlja o neki drugi zmoti (argumentum ad ignorantiam), pa pravi, da je zmerjalni **ad hominem** lahko tudi nezmoten, če je npr. uporabljen na sodišču v poskusu zavrniti pričevanja (dokazovanja) neke priče. V njene dokaze lahko dvomimo, če je

npr. ta priča znana kot kronični lažnivec in krivoprisežnik. Toda če dokazovanje, pravi Copi, vodi do neresničnosti tega, kar naj bi priča dokazovala, namesto da bi sklepali le, da dokaz ne vodi do resnice, potem je bilo sklepanje zmotno (Copi, 1986, 94).

Kot vidimo, se nekateri avtorji celo izogibajo obsodbi, da je *ad hominem* vedno zmoten. Tudi ni nobenega dvoma, da ga bomo v politiki našli na pretek. Včasih se zdi, da so podatki, navedeni v premisah, na nek način relevantni za to, kar bomo našli v sklepih. Če odkrijemo, da je oseba, ki druge poučuje o poštenosti in morali, v preteklosti večkrat ravnala nepošteno in nemoralno, se zdi smiselno oporekati njenim ugotovitvam. Osebo verjamem, da bi pri presoji vedno morali postopati dobronamerno, tj. da v vsakem primeru *ad hominem* iščemo točko, s katere bi benevolentno presodili, da sklepanje ni bilo zmotno. Vendar po drugi strani verjamem tudi, da gre za formalno prepoznavno obliko zmote in je kot takšne nimamo pravice kvalificirati med »nezmete«. Walton (1998), recimo, ločuje med naslednjimi vrstami *ad hominem* zmot: (a) neposreden, zmerjalni ali etotičen AH (angleško ethotic, direct, abusive, latinsko. ad personam), (b) okoliščni ad hominem (angleško circumstantial, latinsko *ad hominem circumstantiae*), (c) pristranski *ad hominem* (angleško bias type of ad hominem), (d) zastrupitev vodnjaka (angleško poisoning the well). Na tem mestu ni prostora, da bi si ogledali vse med njimi. Zato bom navedel le argumentacijski shemi za dva tipa, ki sta bila omenjena večkrat: neposredni in okoliščni *ad hominem*. Neposredni je po Waltonu (1998) takšne oblike:

1. odgovarjalec je oseba, ki ima slab značaj;
2. torej odgovarjalčevega argumenta ne smemo sprejeti.

Primer: oseba O je označena za lažnivca oziroma je zanjo uporabljala emocionalen negativen jezik. Odgovarjalec je oseba, ki izvaja začetni argument ali trditev in jo druga oseba označi za takšno, da ima slab značaj. V tem primeru je uporabljena taktika napada na poštenost, iskrenost in zaupljivost v to osebo, skratka v odgovarjalčevo verodostojnost. Ob njem je zanimiv tudi inačica okoliščnega *ad hominem* argumenta. Poglejmo si, kakšna je videti.

Pleški argumenti, ki drugim očitajo nagnjenost k plehkosti

Slabe argumente uporabljajo vsi. Kot je na posvetu v Državnem svetu ugotavljal že Igor Žagar, ima vladajoča politika običajno manj razlogov, da jih uporablja, več pa opozicija. Celó več: avtor pravi, da se prva bolj zateka k argumentu moči, druga k moči argumenta. Prav zato je večji izziv pogledati, kako prepričljivo govori sedanja opozicija. Izjemno lep primerek okoliščnega argumenta, žal le enega v nizu preštevilnih, najdemo na spletni strani SDS. Naj njegov opis predstavim kar s posnetkom strani:

Novice

Je Katarina Kresal zagotovila svojemu partnerju sanjski posel?

Nedelja, 01.03.2009

Odvetniške pisarne si manejo roke, saj bo do 25.000 izbranih tožilo Slovenijo za odškodnine.

Izdajanje odločb izbranim ustvarja neposredno podlago za dvoje: za pridobitev državljanstva (izpolnjen bo najpomembnejši pogoj - 10 let neprekinjenega bivanja v RS) in s tem novih volilcev, česar se veselijo v LDS, ter za vlaganje visokih odškodninskih zahtevkov, česar se veselijo nekatere odvetniške pisarne.

Ena od teh je v lasti partnerja ministrice Kresalove, ki s takšno ihto izdaja odločbe izbranim. Odvetniška pisarna Mira Senice lahko zanesljivo računa, da jo bodo številni izbrani že iz hvaležnosti izbrali za zastopanje, ko bodo od slovenskih davkoplačevalcev v času gospodarske krize zahtevali na deset ali na sto tisoče evrov po osebi. Ptujsko sodišče je nekdanjemu predsedniku društva t. i. izbranih Todoroviču prisodilo z obrestmi vred več kot 35.000 evrov odškodnine. To je le ena tretjina vsote, ki jo je zahteval. Po pritožbi (pravi, da bo šel do Strasbourga) lahko dobi še več. Nobenega dvoma ni, da bo velika večina t. i. izbranih zahtevala enake ali večje vsote. Preprost izračun pokaže, da bodo izbrane odvetniške pisarne, če bodo deležne zgolj 10 % iztoženih odškodnin za nagrado, zaslužile med 75 in 90 milijoni evrov.

Katarina Kresal trdi, da jo pri ihtavem izdajanju odločb brez zakonske podlage vodijo zgolj visoka moralna načela. Ji verjamate? Kot nekdanja odvetnica in udeleženka dobrobiti bogate odvetniške pisarne Senica se najbrž dobro zaveda tudi možnosti sijajnega zaslužka. Prav mogoče, da si je že ogledala novega Porscheja ali Ferrarija.

Nazaj

Naštejmo nekaj ugotovitev iz prispevka. Nepodpisani avtor na spletni strani je pred interpelacijo proti notranji ministrici Katarini Kresal, katere glavni očitke je bilo izdajanje odločb izbranim, trdil naslednje:

1. Izdajanje odločb izbranim vodi (med drugim) do množičnih odškodnin.
2. Množičnih odškodninskih zahtevkov se veselijo odvetniške pisarne.
3. Ena od teh je v lasti partnerja ministrice Kresalove.
4. Odvetniška pisarna Mira Senice zanesljivo računa, da jo bodo izbrani izbrali iz hvaležnosti.
5. Preprost izračun pokaže, da bodo odvetniške pisarne zaslužile med 75 in 90 milijoni evrov.
6. Kot nekdanja odvetnica in partnerka se Kresalova zaveda možnosti si-

jajnega zaslužka in prav mogoče je, da si je že ogledala novega Porscheja ali Ferrarija.

Njegov posredno izpeljani sklep je verjetno takšen: Torej Kresalovi ne smemo verjeti, da jo pri njeni ministrski odločitvi vodijo visoka moralna načela, temveč ji gre za osebne materialne ali celo »avtomobilske plehke interese« - rada bi si kupila avto prestižne znamke. Zakaj je ta primer zanimiv z vidika javne percepcije? Zato, ker laična večina verjetno ne bi takoj pomislila, da gre za zmoto *ad hominem*. Občutila bi insinucijo, verjetno bi odkimavala vpričo njene neutemeljenosti, vendar ne več kot to. Ministrica ni bila žaljena neposredno, prav takšna oblika pa je tisto, kar zelo hitro zaznavamo. V omenjenem primeru se zdi, da gre predvsem za pripis nekakšnih konspirativnih motivov in ciljev, ter seveda osebnega okoriščanja. *Ad hominem* je v tem primeru izpeljan iz celega niza spekulativnih trditev, ki šele vodijo do osebne obdolžitve osebe, ki je tarča napada. Za to ne navaja nobenega dokaza – dejansko ves čas le insinuirava. Prav to, čemur površno pravimo insinucija, je velikokrat tipičen indikator okoliščnega argumenta - v danem primeru s Katarino Kresal, ki si bo kupila nov avto. Lahko bi navedli dve obliki sklepanja:

1. Oseba A trdi X.
2. Oseba B pravi za osebo A, da trdi X, ker je njen interes, da trdi X.
3. Torej je trditev X napačna.

ali

1. Oseba A trdi X.
2. Oseba B trdi, da so okoliščine A-ja tiste, zaradi kateri ta trdi X.
3. Torej je trditev X napačna.

Motiv je tu hitro prepoznaven: trditev Kresalove ne smemo sprejeti, ker jih, skupaj z dejanji, motivirajo zasebni interesi. V danem primeru po osebnem okoriščanju v obliki nakupa avtomobila. Seveda za tako izpeljavo niso navedeni nobeni dokazi, nanje se le namiguje. Toda avtor prispevka nam želi povedati, da je prav ta interes tisti, zaradi katerega ne drži, kar pravi ministrica. Ob tem, ko ji je pripisal osebne motive, jo je želel tudi diskreditirati po značaju, kar je vselej bistvena sestavina *ad hominem* argumenta.

Demokracija in pomen argumentacije v njej

Slaba argumentacija je demokraciji slaba popotnica. Tisto, česar si moramo v njej želeli, je verjetno razumnost. O tem govorijo teoretiki deliberativne demokracije. Želeli se je moramo kot državljani in pričakujemo je od sleherne oblasti. Že

Platon je verjel, da smejo in morajo v državi vladati racionalno najboljši prav zaradi tega, ker je modrost tista vrednost, ki jamči njeno upravljanje v smeri Dobrega ali dobrega, torej bolj moralno ali čisto pragmatično zastavljenega cilja. Kar ni bila težava za Platona, saj je v njegovi sicer utopični predstavi dovolj že to, da peščica izobraženih vladarjev dobro vodi polis, je resen izziv v demokratičnih ureditvah, še zlasti reprezentativnega oziroma parlamentarnega tipa. Modrost upravljanja in širše množice niso nujno v najbolj prijateljskem odnosu. Če v demokraciji ljudstvo samo odloča o svoji lastni usodi oziroma podeljuje legitimnost za to delegiranim reprezentantom, se sled za modrostjo in dobro argumentacijo, za kateri se strinjamo, da ju v političnih zadevah neizogibno potrebujemo, nekako izgubi. Namreč, če naj bodo modri vladarji, pa takšno možnost zapreči sam mehanizem volitev v demokratičnih družbah. Da bi namreč izbrali razumne reprezentante, morajo za to biti sami dovolj modri. Zdi se torej, da se modrost zahteva že od državljanov, sicer ne bodo izvolili tistih, za katere verjamejo, da bodo racionalno vodili državo. Toda tak pogoj, kot rečeno, žal ni vedno izpolnjen. Politika seveda niso le volitve in skupno upravljanje je stvar slehernega državljana vsak dan, zato je taka kompetenca nenehno na preizkušnji. Če kdo, potem bi veljalo, da morajo biti dovolj argumentacijsko podkovani sami državljeni in seveda njihovi politični reprezentanti. Kako jo doseči, bom za trenutek pustil ob strani. Kar bi potrebovali, je razvijanje argumentacijske kompetence. Kako naj bodo predstavniki ljudstva argumentacijsko dovolj večji in kos nalogi, ki jim je bila podeljena oziroma zaupana, ter drugič, kako večji so v tem sicer državljeni in kako razviti ali spodbujati njihovo kompetenco za razumnost in argumentacijo? Z argumentacijsko kompetenco merim na sposobnost državljanov, da v javnih debatah in še zlasti v zadevah, ki neposredno zadevajo politično odločanje, v svojih preferencah sledijo načelom dobre argumentacije in izbirajo tiste rešitve, ki so z njo podprte, izogibajo pa se slabo argumentiranim.

Na tem mestu ne bom navajal sistemskih možnosti za njeno realizacijo in tem, kako jo razvijati in konkretizirati, podajam jo le kot izziv za nadaljnjo presojo. Zagotovo je namreč, da nas prepričanje, kako težko jo je doseči in pričakovati pri večini, pač ne odvezuje od premisleka o tem, da jo potrebujemo. Teza o pomembnosti kompetence, ki sem jo navedel, ni ravno razširjena, toda že zgornja dilema nakazuje, kako ni dovolj, če jo zahtevamo le od politikov. Celo obratno je res: namesto modrih vladarjev potrebujemo pred tem modre državljanke. S tem še ne želim nujno reči, da bi bila taka kompetenca postavljena normativno in z zahtevo, da bi morala biti navzoča univerzalno. Običajne debate, ki se vrtijo okoli vprašanja razumnosti v politični teoriji, se dotaknejo predvsem statusa deliberacije in osredotočajo k vlogi javne diskusije oziroma javnosti na eni strani in zagotavljanja razumnosti na drugi. Kako torej javne diskusije prispevajo k razumnosti, s katero bi se vsaka oblast neke demokracije morala ponašati? Heysse (2006) ugotavlja, da tu običajno sledimo dvema paradigmama, ki sta ju zasnovala J. Rawls in J. Habermas. Prvič, ideji o

tem, da je tehtnost javne debate predvsem v dejstvu, da državljani zmorejo doseči razumen konsenz le skozi argumentacijo in diskusijo. In drugič, prepričanju, da je izvajanje oblasti legitimno le takrat, če ga obvladuje in določa razumen konsenz med državljani. V tem smislu tak tip konsenza v idealnih pogojih pravzaprav ukinja avtonomijo oblasti. Soupravljanje in javna deliberacija sta gotovo pomembni, toda neposredno ne zahtevata razvijanja in uporabe kompetenc. Heysse vidi v tem konfliktu omejitve, ki je naslednja: razumnost v demokratičnih družbah negira avtonomijo oblasti, vendar potrebujemo oboje, tako javno argumentirano razpravo kot samostojnost oblasti. Kar se zahteva od razumnih državljanov ni, da sprejmejo določene omejitve v javnih razpravah ali da se podvržejo kritiki v diskusiji, temveč da imajo zadostno zaupanje v procese javne argumentacije in komunikacijsko moč, ki jo takšna javna mnenja proizvajajo v debati. Možnost po premisleku o razvijanju argumentacijske kompetence navajam na koncu, ker jo vidim kot rešitev iz zagate, o kateri sem govoril. Slaba argumentacija gotovo niža kvaliteto politike, niža kvaliteto vodenja države in posledično kvaliteto demokracije. V pričujočem prispevku sem želel predvsem opozoriti na to, da bi smeli ali celo morali razmišljati, kako takšno stanje preseči – predvsem, če se seveda strinjamo, da je stanje dramatično v tej meri, kot trdim sam. Na tej točki se mi zdi, da imajo filozofi v slovenskih razmerah tudi določeno družbeno odgovornost, nemara celo poslanstvo.

Literatura:

- Bregant, J. in Vežjak, B. (2007): *Zmote in napake v argumentaciji* (Maribor, Subkulturni azil).
- Copi, I. M. (1986): *Introduction to Logic, Seventh Edition* (New York, Macmillan).
- Heysse, T. (2006): *Consensus and Power in Deliberative Democracy*. *Inquiry* 49 (3): 265 – 289.
- Kahane, H. (1990): *Logic and Philosophy* (Belmont, Wadsworth Publishing Company).
- Van Eemeren, F. H., Grootendorst, R. & Kruiger, T. (1987): *Handbook of Argumentation Theory* (Dordrecht, Foris Publications).
- Walton, D. (1998): *Ad hominem arguments* (Tuscaloosa, University Alabama Press).
- Weston, A. (1987), *A Rulebook for Arguments* (Indianapolis, Hackett Publishing Company).

Dr. Andrej ULE

Meje argumentacije in razlage v etičnih in političnih razpravah

Znano je, da se ne da o vsem argumentirati, vsega dokazovati in razložiti. In to ne le zaradi tega, ker bi bilo naše znanje premajhno ali naša moč dokazovanja prešibka, temveč zaradi načelnih razlogov, ker so argumentiranje, dokazovanje in razlaga finiten postopek. O tem je pisal že Aristotel v več svojih spisih. Argumenti so odvisni od trdnosti premis in pravilnosti sklepanja, podobno tudi (logični) dokazi, pa tudi znanstvena razlaga je odvisna od trdnosti premis in pravilnosti sklepov, ki jih vsebuje. Če pustimo za sedaj ob strani vprašanje pravilnosti sklepanja, nam ostane še trdnost premis argumentov, dokazov ali razlag. Običajno gre za resničnost ali vsaj za splošno sprejemljivost premis. To pogosto ni zagotovljeno, zato nas npr. naš oponent v argumentaciji lahko pozove na upravičenje teh premis, običajno tistih, ki se mu zde najbolj sporne. Včasih je problem že v tem, da premise niso bile jasne ali le nakazane, in jih moramo šele eksplicirati. Potem smo pač prisiljeni, da gremo z argumentacijo, dokazom ali razlago dalje, iščemo argumente v prid teh premis. Seveda ti argumenti slonijo na novih premisah, ki morajo iti vsaj tako trdne, kot so bile predhodne premise, sicer pademo v verigo vedno šibkejših argumentov, ki pa ničesar ne dokazujejo, temveč nas le blamirajo pred možnimi oponenti.

Recimo pa, da smo zgradili za kako od prvotnih premis sklep, ki sloni na trdnejših premisah, kot je bila tista, ki jo skušamo ubraniti. V tem primeru imamo nov, dodatni argument, dokaz ali razlago. Seveda se lahko tudi tu pokaže kakšno šibko mesto, npr. oponentom v naših argumentih se zdi ena od premis sporna, v luči podane kritike smo prisiljeni iskati nov argument zanjo, ki bi moral sloneti na še trdnejših (resničnih ali splošno sprejemljivih) premisah. *Ali lahko gremo s takšno prakso v neskončnost? Aristotel in mnogi klasični avtorji argumentacije menijo, da ne, veriga argumentov se mora nekje zaustaviti, torej v argumentih, katerih veljavnost naj bi bila dokončna ali pa se prav tako jasno pokaže, da ni dobrih argumentov za dane trditve.* Morebitna neskončna veriga argumentov namreč ne bi bila argument za ničesar, saj ne bi imela svojega začetka, torej svojih začetnih premis, potem pa tudi ne bi mogli dejati, da smo karkoli skleпали. Podobno velja za dokaze in razlage.

Povedano je še posebej pomembno za etiške in politične razprave, torej razprave, ki so običajno močno vrednotno in »ideološko« nabite. Pogosto se nam zgodi,

da oponentom v razpravah preprosto zmanjka nadaljnjih argumentov, ker vsi izčrpajo najboljše argumente in ostanejo vsak pri svojih »najtrdnejših« predpostavkah. Ludwig Wittgenstein, izjemen filozof jezika dvajsetega stoletja, je ugotavljal, da se argumentiranje po poti iskanja razlogov dejanj ali sodb razlikuje od iskanja vzrokov. Iskanje razlogov je podobno navajanju motivov za neko dejanje in tudi tu nam slej ko prej zmanjka motivov in se znajdemo pred poslednjim ali najvišjim motivom za dejanje, izza katerega ni mogoče več iti. Podobno nam razlogov nujno enkrat zmanjka in nadaljujemo »brez razlogov«, medtem ko je iskanje vzrokov v načelu neskončno.

Sklicevanje na moralna načela, norme, obveznosti deluje kot poslednji razlog za dejanja, kajti običajno s tem želimo poudariti **rob vseh smiselnih razlag** dejanja v določeni situaciji. Če kdo vztraja pri tem, da bi morali razložiti in utemeljiti tudi to, zakaj se akter drži kakega moralnega načela, zakaj sledi določeni moralni zahtevi itd., potem bodisi ne gre več za utemeljevanje dejanja, temveč za teoretsko razpravo o tem, zakaj se držimo moralnih načel, ali za sum, da akter ni dejansko moralen, temveč izza njegovih moralnih načel in obvez tičijo drugi, morda nezavedni vzroki, ki so lahko vse prej kot moralni. Toda to so izjemne situacije, ne normalno vsakdanje razumevanje in razlaganje dejanj.

Če npr. nekdo spontano pomaga slepcu čez cesto, je verjetno povsem dovolj, če ugotovimo (ali nam to sam pove), da je to storil zato, da bi pomagal človeku v stiski, in ni treba, da to še posebej utemeljuje(mo), ali da skušamo njegovo pomoč razlagati s kakimi drugimi vzroki, npr. s kako psihoanalitsko razlago nezavednih gonil njegove pomoči. Takšne razlage lahko delujejo celo kot izrecno amoralne, saj skušajo po vsej sili spodkopati moralno avtonomijo akterja. Seveda so vedno mogoče izjeme od tega pravila, kajti kot povsod v življenju tudi v presoji dejanj in moralnih razlogov ni ostrih meja med pristnim sledenjem moralnih načel in povsem instrumentalnim zasledovanjem zasebnih ciljev in lastnih koristi.

Namesto navajanja izrecnih moralnih razlogov, npr. moralnih obveznosti, načel in norm je vedno mogoče, da se sklicujemo na kako drugo obliko razlogov, ki tako kot moralni razlogi podajajo **rob razlage**, tj. dajejo maksimalno smiselne razloge, ki jih ni treba več dalje pojasnjevati, razen če ne želimo spremeniti smisla situacije. Takšno vlogo igra sklicevanje na »dobro voljo« akterja, na to, kar ima rad, ali nima rad. Vzemimo npr., da nekdo pomaga beguncu v stiski. Če bi ga kdo vprašal o razlogih za to dejanje, bi morda odgovoril, da to počne zato, ker rad pomaga ljudem v stiski in ve, da begunec potrebuje zatočišče. To je v običajnih okoliščinah povsem dovolj.

Seveda je mogoče, da začnemo iskati razlago zato, da ta oseba rada pomaga ljudem v stiski in včasih je že tako, da tudi takšen altruizem prikriva kako hudo osebno hibo, potlačene napake in osebne manke itd. Vendar je v normalnih razmerah

povsem dovolj, če se zaustavimo na tej meji. Dokler nimamo kakih dodatnih informacij o sumljivem izvoru A-jevega altruizma, **nismo upravičeni** do suma v iskrenost A-jeve pomoči in sprejememo podani razlog kot možen »poslednji« smiselni razlog.

Za etiko, ki raste iz teh spoznanj, je značilno, da se moralna načela uveljavljajo pretežno kot ozadne premise celotnega spleta dejanj posameznika v več življenjskih situacijah ali kot implicitna pravila za presojo pomena v okvirih širše zastavljene racionalnosti dejanj. Izrecno sklicevanje na moralna načela in njihovo poudarjanje je prej izjema kot pravilo, npr. v odločanju, katere namere ali cilji so pomembnejši in katera sredstva so bolj ali manj v skladu z določenimi moralnimi normami. To pa zato, ker je moralna načela predvsem **omogočajo** oblikovanje razlogov, ne pa, da bi bile same **razlogi** dejanj. So nekaj takega kot pravila sklepanja v logiki. Sklepe sicer oblikujemo **v skladu z njimi**, le redko pa ta pravila preoblikujemo v zakone, ki nastopajo kot premise (razlogi) sklepa.

Vsakodnevna praksa nas uči o tem, da je nenehno poudarjanje morale in moralnih zahtev in preverjanje, ali se ljudje držijo teh zahtev najboljša in verjetno tudi najkrajša pot do perverzije moralne argumentacije, tj. do njene instrumentalizacije za povsem druge, nemoralne cilje. Nasprotno pa so ljudje, ki le redko govorijo o svoji ali tuji morali in se le redko sklicujejo na moralnost, pri tem pa sledijo svoji izvorni altruistični usmerjenosti, izjemno pošteni in dosledni. Do perverzije moralne argumentacije pride največkrat v zvezi s kakimi ideološkimi, verskimi ali političnimi pritiski po »spreobračanju« ljudi, tj. tedaj, ko si kaka prepotentna politična oz. družbena skupina začne lastiti oblast nad dušami, ne zgolj nad telesi ljudi.

Kaj se zgodi, če v toku razprave pride do tega, da se osebe sklicujejo na različna, medsebojno neuskladjena moralno-etična ali politična načela, in ne more priti do sporazuma med njimi na načelni ravni? Najprej moram poudariti, da je takšno stanje močno odvisno od konteksta razprav, tj. od tihih, implicitnih predpostavk, ki jih sprejemajo vsi ali večina udeležencev in jih običajno ne formulirajo, oz. se jih niti ne zavedajo. Primer: razprava o sprejemanju beguncev in razprava o integriranju beguncev v družbo.

Le redki so primeri, ko za kake udeležence v razpravi določena etična ali politična načela veljajo kot dokončna, nasprotja med njimi pa nepresegljiva in jih nobena sprememba konteksta ne more omajati. Zlasti v politiki ni tako, npr. z novo vlado in parlamentarno večino se nenadoma zdijo nekateri dotedanji spori irelevantni ali lahko rešljivi, poprej »dokončna« stališča pa postanejo predmet pogajanj. Spremeni se celo ogrođje argumentacij. Zato se moramo v okoliščinah, ko se npr. v politični razpravi soočijo medsebojno nepomirljiva stališča in argumenti vprašati, koliko in kako so ta stališča in argumenti odvisna od implicitnega konteksta razprave, ki je odvisen od širše politične (kulturne, ekonomske) situacije v družbi.

Vendar bi bilo skrajno nerazumno in neetično, če začno tedaj zagovorniki nasprotujočih si stališč in argumentov drug drugega sumničiti o njihovih pravih namelih, o njihovih poštenosti ipd. ali podcenjevati moralna stališča svojih partnerjev. To bi pomenilo konec razprave in prehod v odkrit konflikt, ki se lahko razreši le s pomočjo takšne ali drugačne moči ali zunanje avtoritete.

Zaostrovanje nasprotij in obračunavanje med nasprotniki ni edina pot, ker morda obstaja napornejša, daljša pot pogajanj in iskanja razumnih kompromisov, morda tudi sprememba konteksta razprave (npr. sprememba iz razprave o ciljih in vrednotah v razpravo o tem, kako doseči razumen konsenz). Ta pot predpostavlja skupno ugotovitev udeležencev razprave, da se pač v nečem me ujema in tega neujemanja na načelni ravni ne morejo preseči (strinjanje, da se ne strinjajo, agree to not agree). Zato pa se morda sporazumejo na kaki drugi ravni, npr. na ravni razmislekov o tem, kaj dobrega kljub razlikam v načelih lahko storijo za občestvo. Da bi bilo to mogoče, morajo diskutanti postopati čim bolj racionalno in konstruktivno, pustiti ob strani svoje emocije in druge motive. V tem primeru lahko vsaka stran v razpravi jasno formulira svoja stališča in svoje argumente, kar pripomore k iskanju razumnih kompromisov ali vsaj k gojenju medsebojne tolerance. Laže namreč sporočajo drug drugemu tisto, kar je sprejemljivo za vse in kar ni sprejemljivo za nikogar. Seveda ob pogoju, da diskutanti ohranijo medsebojno spoštovanje in odgovornost za svoje individualno in skupno početje.

Tako se kljub medsebojnim razlikam lahko med diskutanti vzpostavlja razumen prostor za mediacijo, iskanje kompromisov, morda za nujno spremembo konteksta diskusije. Pri tem je modro postopati korak za korakom in ne poskušati naenkrat, z eno potezo priti do medsebojno sprejemljivih predlogov. V situacijah, ko pride do nerešljivih nasprotij v stališčih in v argumentih se rado pojavi trdovratno vztrajanje ene ali obeh strani pri le »svojem« prav in poskusi spravljanja drugih k strinjanju z njimi. To prepreči nastanek soglasja, da ni soglasja in poskuse konstruktivnega preseganja nastale zagate. Do pametnega kompromisa pride le tedaj, če partnerji v razpravi vedo, da je morebitni kompromis manj, kot so prvotno upali ali zahtevali, vendar je še vedno bistveno več kot popoln razkol. Vsi udeleženci v razpravi morajo biti pozorni na to, kar je dosežena, ne na to, kar se nam zdi izguba ali odpoved.

Iskanje razumnih kompromisov ipd. mediacijske metode v reševanju izhoda iz na videz nerešljivih nasprotij med zagovorniki različnih stališč, vrednot, ideoloških in moralnih načel ima seveda svoje meje. Včasih kompromis preprosto ni možen in je potrebno, da gremo vsak svojo pot. To pa ni mogoče, če se tako nasprotujoča stališča in argumenti pojavijo v kakem gremiju, ki mora priti do enotne odločitve o nekem vprašanju, npr. v političnih organih. Demokracija pozna več načinov reševanja takšnih nasprotij, npr. z glasovanjem v gremijih ali na referendumih. Ne smemo pa se varati, da takšne odločitve določijo, kdo ima prav. Ne, so le znak dejstva, da

večina glasujočih podpira določeno stališče. To tudi ni nujno konec argumentacije, kajti rezultat glasovanja lahko sproži nov krog razprave in morda tako spremeni kontekst razprave, da je mogoče preseči dosedanja nasprotja in priti do širšega soglasja.

Vendar se moramo zavedati, da je uspeh takšne razprave odvisen od tega, da vsi sodelujoči sploh želijo priti do kakšnega soglasja in jim ni razprava zgolj orodje za »zmago« nad nasprotnikom ali še bolj ceneno, za medijski uspeh. V preddemokratskih družbah so poznali dokaj efekten postopek reševanja situacij, ko na videz ali zares ni bil možen noben sporazum ali argument, to je bil javni dvoboj glavnih zagovornikov nasprotujočih si strani. Tedaj se je brž pokazalo, kako resno se misli z nepomirljivimi razlikami. Če so bile res nepomirljive in sta vodilna zagovornika (seveda sta bila običajno moška) res vztrajala vsak pri svoji dokončnosti, potem sta se pač morala dokazati v dvoboju. Ni bilo toliko pomembno, kdo je zmagal, kot to, da sta vzela vsak svojo pozicijo smrtno resno. V demokratičnih družbah nimamo takšne možnosti, zato lahko nasprotujoče si strani do onemoglosti zagovarjajo svoje z bolj ali manj dobrimi argumenti in delajo občasno vtis nepomirljivih razlik, a vse to ni čisto resno, bolj se računa na odmev v medijih ali v širši javnosti kot na dejansko soočenje stališč in argumentov. V takšnih razmerah lahko le obstoj močne ter kritične civilne družbe in kulture dialoga lahko zavre (ne more pa preprečiti) navideznih soočenj argumentov, navideznih sporazumov in prav tako navideznih nepomirljivosti in jih razlikuje od dejanske argumentacije, dejanskega iskanja sporazumov kot tudi nepomirljivih nasprotij, ki se razrešujejo z glasovanji, in če ne drugače, na ulicah.

Mag. Smiljana GARTNER

Čustva v argumentaciji in retoriki (Primeri iz slovenske politike in javnega prostora)

Pretek večine informacij poteka dandanes preko množičnih medijev. Mediji imajo tako (bolj kot kadarkoli prej) eno pomembnejših vlog v življenju posameznika in akterji, ki se želijo aktivno vključiti v družbeno in politično življenje, se morajo prav tako aktivno vključiti v komuniciranje z mediji in v medijih. Že pojav vse večjega števila televizijskih in radijskih oddaj, katerih cilj je debatiranje, polemiziranje, argumentiranje in tudi verbalno bojevanje, je s tem vzpodbudil, da so večšine nastopanja, govorjenja, razmišljanja, argumentiranja in prepričevanja postale nujno orodje vseh tistih, ki se vanje vključujejo. Res je, da nekateri pristopajo k temu intuitivno oziroma so si del znanja o tem pridobili med lastnim razvojem, a večina se nas mora tega naučiti; oboji pa spoznavati in vaditi. Takšni veščini, kot sta argumentacija in retorika, pa nam ne pomagata zgolj v javnem življenju, ampak tudi v zasebnem, saj so razmišljanje, argumentiranje in prepričevanje del našega vsakdana.

Temeljna lastnost človeka je določena vrsta in določena stopnja čustev, zato nas v pričujočem uvodnem članku zanima predvsem vloga čustev v argumentaciji in vloga čustev v retoriki. Preden podamo lastna razmišljanja na to temo, se bomo lotili razmejitve retorike in argumentacije, saj dober argumentator še ni nujno dober retorik in obratno. Zanima nas predvsem, katera je tista osrednja značilnost, po kateri bi se lahko ti dve veščini razlikovali in kako se le-ta povezuje s čustvi. Če se razlikujeta, nas bo v nadaljevanju zanimalo, katera večšina je tista, ki v medijih, v političnem življenju in v javnostih prednjači ter čemu.

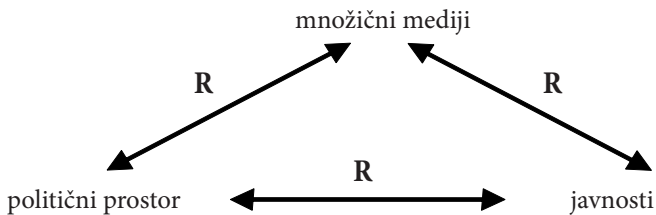
Poznavanje in razumevanje pravil logičnega razmišljanja in retorike nam omogoča dobro argumentacijo in dobro retoriko. Poznavanje slabega sklepanja in argumentativnih zmot oziroma prevar pa ne pomeni nekaj nepotrebnega, temveč nujni element pri obeh veščinah¹. Za argumentacijo je to pomembno, da se izognemo neveljavnim in slabim argumentom (pri sebi in ob prepoznavanju pri drugih). Pri retoriki, ki ima nekoliko ohlapnejša merila, pa pomeni védenje o obojem, zraven

¹ Uporabljali bomo oba pojma, saj uporaba zgolj enega, na primer, 'argumentativne zmote', ne zajame celotne vsebine. Beseda 'zmota' namreč implicira zgolj nenamerno dejanje, kar pa ne drži vedno. Beseda 'prevara' pa prav tako zajema zgolj delni opis, saj implicira namerno dejanje.

prepoznavanja pri drugih, i.e. da prepoznamo, ko jih želi nekdo drug uporabiti v pogovoru z nami ali v govoru publikli, tudi možnost, da jih sami uporabimo, s čimer lahko dosežemo večjo možnost prepričevanja.

Kaj pomeni uporaba retorike in argumentacije v družbenem prostoru, bomo prikazali v naslednjih vrsticah. V javnem prostoru, kjer imamo vsaj tri enote, politiko, množične medije in javnosti, bi v primeru, da je njihovo temeljno komunikacijsko orodje argumentacija, potekali odnosi, ki so predstavljeni v naslednjem diagramu.

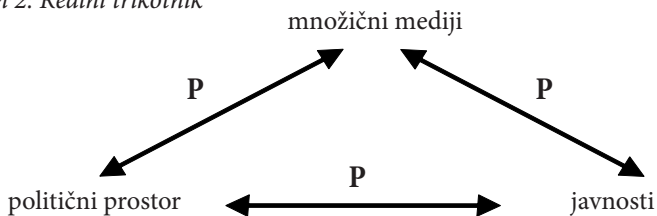
Diagram 1: Idealni trikotnik

Javnost zahteva oziroma pričakuje resnico (R) tako od medijev kot od politikov, saj lahko šele na osnovi podatkov, ki jih pridobi od drugih dveh enot, vzpostavi relacijo med seboj in družbo. Druga enota so množični mediji. Dve izmed njihovih pomembnejših nalog sta: prvič, da iščejo resnico in jo razkrivajo javnosti ter s tem izvajajo, vsaj v začetku razvoja medijev je bilo tako, kontrolo oblasti; in drugič, da informirajo javnost. Zadnja enota je politika oziroma ljudje, ki opravljajo politično funkcijo na način, da se odločajo s pomočjo razprav. Pričakovali bi, da so to ljudje, ki so izkazali določene vrline, tj. pozitivne značajske lastnosti in določeno vedenje (sposobnost) o vodenju države. To pomeni dvoje: da spoštujejo in uporabljajo argumentacijo, in da imajo vrline kot je resnicoljubnost. V tako imenovanem **idealnem trikotniku** temeljijo vse relacije na zaupanju, na zaupanju v resnicoljubnost vseh omenjenih strani.

Poglejmo sedaj **realni trikotnik**, v katerem so prikazane relacije, ki smo jim pričla v vsakodnevnem življenju.

Diagram 2: Realni trikotnik

Večina množičnih medijev, kot druga enota, dandanes nastopa v dvojni vlogi. Postali so odvisni od dela oblasti in pa del vladajoče elite, kar pomeni, da je njihov osnovni vzgib, da kontrolirajo oblast, sporen. Zraven tega iščejo, pišejo in objavljajo, tudi glede na povpraševanje javnosti oz. publike, selektivno resnico, zmote ali celo neresnico, ki javnost pritegne in šokira. Takšne informacije so namreč zanimive in prodajane oziroma poslušane in gledane. Javnost sicer zahteva oziroma pričakuje resnico tako od medijev kot od politikov, vendar je lahko v večini argumentacija z resnico neprijetna, nerazumljiva in nezanimiva. Tretja enota, politiki, so v posredni demokraciji voljeni s strani državljanov, kar pomeni, da jih morajo le-ti prepoznati, prav tako pa se jim morajo toliko približati, da jih izvolijo. Pomembno orodje za dosego tega so množični mediji. Če strnem, v idealnem trikotniku je skupni element/relacija resnica oziroma iskanje in posredovanje resnice, pri realnem trikotniku pa je skupni element/relacija prepričevanje (P). Torej, v idealnem trikotniku govorimo o argumentaciji, v realnem o retoriki. S tem ne trdim, da v retoriki ni prisotna argumentacija. Lahko je, saj so v tem kontekstu prepoznane tri vrste sporočanja, in sicer tako imenovana gola argumentacija, kjer ni prostora za logične napake in kateri smo običajno priča pri pisnem sporočanju; retorika z dobro argumentacijo in retorika s slabo argumentacijo (ali brez nje). Slednji dve prepoznamo pri ustnem sporočanju.

Aristotel: »Politiki ne bodo nikoli priznali, da je to, kar zagovarjajo, nekoristno in da je to, od česar odvrtačajo, koristno«². S tem jim ne očita prevare, tako kot tudi mi ne moremo reči, da se, kot smo predstavili v realnem trikotniku, vsi poslužujejo prevare. Iz slike daljice, kjer je na eni skrajni točki resnica in na drugi skrajni točki namerno zavajanje oziroma prevara, lahko izpeljemo, da predstavlja tisti, ki govori resnico, visoko moralnega človeka, ki pa ne bo vedno prepričal, saj bo lahko pri večini ljudi prebudil nelagodje in zavračanje. Prav tako bi se lahko zaradi neposrednega izražanja mnenj in stališč, tudi glede posameznika, vnel boj. S tem bi sogovornik ali poslušalec postal nasprotnik, kar pa onemogoča priti do osrednjega cilja, tj. prepričati. Druga skrajna točka pomeni nemoralnega človeka, ki namerno zavaja in vara. Takšen akter prav tako ne more prepričati ljudi, vsaj ne na dolgi rok, saj bo nezaupanje v njegove besede preraslo v nesprejemanje. Dober retorik se tako giba na sredini, ali kot bi rekel Aristotel, izbira pravo mero. Njegov cilj je prepričati sogovornika, četudi na račun dobre argumentacije in občutka izgube v razpravi.

Za Aristotela je retorika sestavljena iz dialektike (ki išče resnico) in tiste veje politične znanosti, ki se veže na etiko (ki poskuša prepričati). Tehnično prepričevanje, kot ga je imenoval, ima lahko tri cilje. Prvi cilj govornika (oratorja) je prepričati poslušalce o oratorjevem značaju, drugi cilj je vzbuditi čustva v poslušalcih in tretji

2 *Aristotel, Retorika, Zagreb 1989, str. 15.*

cilj je grajenje govora na dokazih in argumentih³. Dober politik mora tako posedovati védenje o tem, kako v svojem govoru narediti vse troje. Eden izmed načinov je, da poskušamo vnesti v govor tri elemente, ki jih Aristotel poimenuje logos, ethos in pathos. **Logos** pomeni uporabo razuma, razvijanje argumentov in razlag, kar je, kot smo že omenili, za dober govor oziroma za dobrega retorika nujno potrebno. **Ethos** pomeni uporabo lastne osebnosti, značaja, s katerim prepričamo poslušalce/javnost, da smo vredni zaupanja. Tretji element je **pathos**, ki predstavlja čustveno raven⁴.

Zakaj čustva? Čustva so osnovna človeška lastnost, ki jih ravno zaradi tega ne moremo izključiti iz argumentacije, hkrati pa so kot takšna nepogrešljivo orodje retorike. Govornik mora pripraviti ljudi v določeno čustveno stanje, ali pozitivno ali v negativno, odvisno od namena govora. S tem lahko namreč doseže dvoje. (i) Ljudje kot čustvena bitja smo ob pozitivnih čustvih pripravljeni prej sprejeti ideje drugega kot pa ob negativnih, kar pomeni, da jih lahko poskuša prepričati na takšen način. (ii) Hkrati ob negativnih čustvih, ki jih je govornik priklical, prej storimo napako v debati, kar prinaša oratorju prednost. V prej omenjenem realnem trikotniku je pri vseh treh enotah poudarek predvsem na slednjih dveh, tj. na ethosu in pathosu. Vzpodbujanje določenega čustvenega doživljanja sogovornika oziroma poslušalca je tako nujno za govornika, kar pa ne gre razumeti kot njegovo edino orodje. Še več. Potrebno je biti zelo pazljiv, da se teža govora ne prenese v celoti na pathos, saj lahko s tem zaidemo ne samo v slabo argumentacijo, temveč tudi v neargumentacijo ali celo v popolno zavajanje ali žalitev.⁵ Metode prenosa so različne, in sicer od uporabe smeha, posmehovanja, cinizma, do vrednotno in čustveno obarvanih besed (katere pogosto uporabljajo v množičnih medijih)⁶. V nadaljevanju bomo tako predstavila dva načina slabega argumentiranja, ki se neposredno vežeta na čustva in se uporabljata v retoriki, tudi v dobri retoriki, in pa morebitne nevarne posledice le-tega, čemur pa se mora tudi retorika oziroma govornik izogibati.

- a.) Prvi način, ki se imenuje argument proti človeku (ad hominem) oziroma proti osebi (ad personam), se največkrat uporablja v debatah in polemikah. Ima več različnih oblik, osrednja ideja tega načina pa je, da preusmerimo pozornost z argumentov na sogovornikov značaj na takšen način, da pridobi določeno negativno konotacijo. Na primer: **»Pristojnosti vlade določajo ustava in zakoni in ne predsednik kakšne stranke, ki ne ve niti tega, ali je v vladi ali v opoziciji.«** je stavek, ki ga je izrekel eden politični akter o drugem,

3 Aristotel, *Retorika cit.*, str. 6.

4 J. Heinrichs, *Thank You for Arguing*, New York 2007, str. 39-40.

5 Slavnostni govori so iz tega izključeni.

6 Glede na način prenosa, se imenujejo tudi zmote, npr. sklicevanje na strah (*argumentum ad metum*), sklicevanje na nevoščljivost (*ad invidiam*) itn. (M. Pirie, *How to Win Every Argument*, London 2006, str. 56.)

pri čemer ga je tudi imensko navedel⁷. Tako poskušamo diskreditirati posameznikovo osebnost ali pa diskreditirati »človeka na osnovi nedoslednosti med njegovimi trditvami in okoliščinami, v katerih jih zagovarja«⁸. Javnost (in tudi sogovornik, kateremu je to namenjeno) se posledično neha ukvarjati z argumentom govornika ali sogovornika in se začne ukvarjati z njegovim značajem, ki pa v določeni situaciji ni relevanten za argumente. Pred poslušalcem želimo zamajati osebnost sogovornika, tako da poslušalci izgubijo vanj zaupanje, s tem pa tudi preusmerijo pozornost od njegovih argumentov. Še primer na temo pravice do umetne oploditve samskih žensk: »**Slavko Gaber kot brezdušni, brezbarvni scientistični racionalizirani esesovski oficir.**«, ki je bil objavljen v reviji Mag⁹. Res je, da tukaj nimamo toliko opravka s pathosom kot z ethosom, vendar lahko takšen obrat pozornosti povzroči tako v poslušalcih kot pri sogovorniku, kateremu je namenjeno, negativne občutke. Sogovornik prične zaradi negativnih čustev braniti lastni značaj ali napadati sogovornika, posledica tega pa je boj dveh, pri katerem izgubimo osrednji cilj, tj. prepričati.

- b.) Drugi način je sklicevanje na čustva ali, lahko bi rekli, vzpodbujanje določenih pozitivnih ali negativnih čustev pri poslušalcih. Čustva namreč tako vplivajo na naše presojanje, da lahko hitro naredimo zmoto, ali da spregledamo sogovornikovo namerno zavajanje. To je razlog, da se nekateri sklicujejo na sočustvovanje, strah, sovraštvo oziroma da uporabljajo čustveno obarvane besede, s katerimi pri posamezniku spodbudijo občutek gnusa, strahu, sočutja, sovraštva itn. Na primer: »**Vaša obsedenost, da ste opozicijski poslanec, vas pa res ne zapusti niti za sekundo. A resno mislite samo zafrkavat? Dajte imet malo pameti, pa kakšno resno recite.**«¹⁰. Ta način, tj. uporaba pozitivnih ali negativnih čustev, vsebuje tudi tretji način, kjer gre za sklicevanje na splošne vrednote. S tem dosežemo poenotenje mnenja in poenotenje govornika ter poslušalcev, lahko pa tudi poenotenje mnenja ene skupine proti drugi osebi ali proti določeni skupini oseb. Naslednji primer je s seje Mestnega sveta ljubljanskega o džamiji: »**Morali bi imeti večji strah pred muslimanstvom. Preprosto zato, ker je ta vera militantna in slovenski narod je zaradi nje že veliko pretrpel**«¹¹. Ne samo to; konkretne in splošne vrednote, še posebej tiste, s katerimi se določena skupina identificira, lahko imajo močan čustven naboj. Primer takšnega govora je oznanilo, ki ga je

7 Janez Janša o Francu Zagožnu v časniku Večer (Izjave tedna v Mladina, 17. 10. 2000)

8 J. Bregant, B. Vezjak, Zmote in napake v argumentaciji, Maribor 2007, str. 51.

9 A. Kotnik, Javni govor o referendumu v Medijska preža, pomlad 2001.

10 Andrej Bajuk, v oddaji Trenja, o obsedenosti Milana Cvikla (Izjave tedna v Mladina, 15. 2. 2008).

11 M. Hanžek, Razmišljanja o sovražnem govoru (http://eurozine.com/articles/article_2007-07-20-hanzek-sl.html) (10.3.2009)

izdala župnija Bevka, kjer poudarjajo, da se je »*kristjan dolžan udeležiti volitev, saj lahko le na ta način sodeluje pri upravljanju države, v kateri živi. /.../ »...kristjan je dolžan dati glas stranki, ki ne nasprotuje in ne uničuje Cerkve. Vsak, ki voli stranko, ki s svojim delovanjem nasprotuje moralnim predpisom in sami ustanovi Cerkve, smrtno greši.*« /.../ »*Sami veste, kako bi levica naredila vse, šla bi celo preko trupel...*« /.../ »...za dobro naše domovine...«¹².

Torej, več kot je v govoru sklicevanja na le-te, večja je verjetnost, da obstaja manjko argumentacije ter da poskuša govornik s pomočjo vzbujanja določenih čustev na enostaven in varen način prepričati. To je tudi razlog, da najdemo največ govorov s prepričevanjem na osnovi močnega čustvenega naboja, s sklicevanjem na vrednote določene skupine pri patriotskih, pri nacionalističnih in pri populističnih govorih.

Še enkrat, ni vsak govor, ki uporablja čustveno obarvane besede, slaba argumentacija ali slaba retorika in ni vsako vzbujanje čustva slabo. Na primer, nič ni narobe, če se sklicujejo na »zagotavljanje suverene in pravične Slovenije« ali »skrb za slovenski narod« itn. Slabo je, kadar to ni relevantno za argumentacijo in je izrečeno z namenom, da prikrije slabo argumentacijo. Če se temu pridružijo še mediji, ki uporabljajo vrednotno in čustveno nabite besede (še posebej za naslove in podnaslove, na primer *Nategovati slovenske davkoplačevalce je očitno dober posel*¹³, je naslov članka, ki se je ukvarjal s temo »izbrisanih«; ali naslov *Hudič v telesu*, ki je vseboval stališča o (ne)uzakonitvi umetne oploditve samskih žensk¹⁴), s katerimi pritegnejo bralce, lahko zelo hitro preidemo v kršitev načela žaljivosti, načela škode in s tem v sovražni govor¹⁵.

Kako lahko od pozitivnih strani vpletanja čustev v retoriko preidemo v sovražni govor? *Načelo žaljivosti* je opredelil Feinberg, ki je razvrstil povzročena mentalna stanja v več kategorij. Nekatere izmed njih so žalitev čustev, gnus, sramota, strah, ponižanje, jeza itn., pri čemer je poudaril, da je potrebno, preden podamo sodbo ali gre za žaljivost, presoditi štiri stvari: prvič, ali je prišlo do ene izmed omenjenih kategorij, drugič, kakšen je bil namen govornika oziroma posredovalca informacij, tretjič, kolikšno je število nagovorjenih ljudi in četrtič, ali bi se lahko nagovorjeni posameznik ali skupina izognili takšnemu govoru oziroma podajanju informacij¹⁶. Zadnja kategorija je najbolj sporna. Upravičena ugovora, ki ju navaja Alma M. Sedlar, sta naslednja: prvič, s tem se prenese odgovornost za žaljivo izražanje z govornika na sogovornika oziroma na določeno skupino, ki neposredno ni prisot-

12 Oznanila župnije Bevke/111/ (Nedelja 21. 9. 2008) (www.primorska.info/novice/1140/bruno_korelic_storil_smrtni_greh) (20. 3. 2009)

13 SSN, Stranka slovenskega naroda, <http://ssn.si/si/index.php> (22. 4. 2009)

14 A. Kotnik, Javni govor o referendumu v Medijska preža, pomlad 2001.

15 Slednji pa se vse prepogosto skriva za pravico do svobode izražanja.

16 J. Feinberg, *Freedom and Fulfillment: Philosophical Essays*, Princeton 1992.

na, in drugič, »skoraj vedno je mogoče trditi, da bi se nekdo potencialno žaljivemu izražanju lahko izognil.«¹⁷. Zraven tega je umik lahko mogoč šele naknadno, torej takrat, ko smo že slišali, prebrali, dojeli, da nas je nekdo užalil oziroma napadel našo osebnost. S tem pa je škoda, četudi zgolj psihična, že povzročena. Pri tem lahko hitro preidemo v kršitev *načela škode*, ki pomeni za Feinberga vsako čezmerno in škodljivo obrekovanje, spodbujanje k nasilju, zlobne publikacije škodljivih in sramotnih resnic ali napad na zasebnost¹⁸. To pa so značilnosti, ki jih večkrat prepoznamo v političnem prostoru in na polju množičnih medijev ter jih označujemo kot sovražni govor. Primer sovražnega govora je izjava enega izmed političnih akterjev o dveh političnih akterkah, ki jo je le-ta izrekel na seji Državnega zbora: **»Jaz bi vam odredil obvezni zakonski pregled mednožja zato, da bi ugotovil, katerega spola sploh ste, da lahko izjavljate take grdobje, kot ste jih na račun tistih, ki smo drugače mislili.«**¹⁹

Kot smo omenili v uvodu, je temeljna človeška lastnost posedovanje čustev. Količina in način uporabe čustev pri pisnem in pri ustnem izražanju pa je razlikovalna lastnost med argumentacijo, katere cilj je vlogo čustev minimalizirati in retoriko, ki poskuša, vsaj tista slaba, vlogo čustev maksimirati. Cilj prve je namreč odkriti resnico, cilj druge pa prepričati. Različna cilja pa tudi botrujeta temu, da prihaja do razlik med idealnim in realnim trikotnikom. V medijih, v političnem življenju in pri javnosti tako prednjači retorika, katere veččin pa se je potrebno učiti. Prepoznavanje in uporaba tudi slabe argumentacije oziroma tako imenovanih zmot/prevar, v našem primeru velik poudarek govora in pogovora na značaju govornika ali čustvih, nam lahko omogoči, da prepričamo sogovornike v naše ideje ali da preprečimo, da bi nas nekdo drug, na osnovi te iste metode, prepričal oziroma zavedel. Tisto, česar se je potrebno, kljub prej omenjenemu, izogibati v političnem in v javnem prostoru, je preveliko poudarjanje ethosa in pathosa, saj lahko vodi, prek zmot/prevar, v sovražni govor. Torej, če gre za veliko pretiravanje, tj. že za sovražni govor, bi morali prepoznati, da smo šli predaleč. Če tega ne prepoznamo oziroma ne prepoznajo, pa smo jih uspeli prepričati ali smo bili prepričani. V obeh primerih pomeni nevarnost, da izgubimo temeljno družbeno vrednoto. Zaupanje. Zaupanje v druge ali zaupanje drugih v nas.

17 A.M. Sedlar, *Cenzura in sovražni govor v medijih*, Maribor 2007 (diplomsko delo).

18 Feinberg, *Freedom and Fulfillment: Philosophical Essays*, Princeton 1992.

19 Pavel Rupar Majdi Širca in Majdi Potrata med obravnavo Zakona o registraciji istospolne partnerske skupnosti. Objavljeno na Dnevnik.si, 18. 6. 2005.

Literatura:

Aristotel, *Retorika*, Zagreb 1989.

Bregant J., Vezjak B., *Zmote in napake v argumentaciji*, Maribor 2007.

Feinberg J. *Freedom and Fulfillment: Philosophical Essays*, Princeton 1992.

Heinrich S J., *Thank You for Arguing*, New York 2007.

Pirie M., *How to Win Every Argument*, London 2006.

Sedlar A.M., *Cenzura in sovražni govor v medijih* (dipl. delo), Maribor 2007.

Dr. Janja ŽMAVC

Retorika?

Le v omejenih količinah, prosim!

(Študija dveh primerov slovenskega političnega govorništva)

Kot pravi sloviti in že pokojni književni kritik Wayne C. Booth v svoji knjigi *The Rhetoric of Rhetoric: The Quest for Effective Communication*, bi verjetno »težko našli disciplino z bolj zmedeno in daljšo zgodovino, kot jo ima retorika« (2004, 1). Ne le da jo v zvezi z ugledom spremljajo nenehni padci in vzponi, ki so številnejši in bolj intenzivni kot pri kateri koli drugi disciplini: za retoriko je vedno veljalo, da je vsaj nekoliko kontroveržno tudi njeno preučevanje, saj se zaradi nujne vpetosti v družbeni in kulturni prostor ne more povsem izogniti vsakokratnemu vrednotenju večšine, ki je najtesneje povezana z vplivanjem na človekovo mišljenje in delovanje v skupnosti – z javnim prepričevanjem. Toda ne glede na splošno znano problematičnost vrednotenja retorike skozi različna časovna obdobja, se gotovo lahko strinjamo z Boothovo trditvijo, da je tudi danes kakovost našega življenja (zlasti njegova etična plat ter kakovost življenja v skupnosti) presenetljivo močno odvisna od kakovosti naše retorike (Booth 2004, 12). Svojo izhodiščno trditev avtor name-noma takole slikovito utemeljuje:

»Če se ne bomo pozorneje posvečali izboljševanju naše komunikacije na vseh ravneh življenja, če ne bomo skrbneje preučevali retoričnih strategij, od katerih smo vsi odvisni, zavestno, nezavedno ali podzavestno, bomo še naprej podlegali nepotrebneemu nasilju, izgubi potencialnih prijateljev in propadanju skupnosti.«

Paradoksalno (ali pa tudi ne) kljub naraščanju zanimanja za retoriko, ki je v sve-tu ponovno oživelo v 20. in 21. stol., se pri nas védenje in mišljenje o tem, kaj je retorika, še vedno precej razlikujeta od ustreznih opredelitev, ki so se uveljavile v sodobnem raziskovanju in praksi.¹ Družboslovje in humanistika v slovenskem pro-

1 Že najbolj okrnjen seznam bi pričujočo opombo znatno podaljšal, zato na tem mestu omenimo le pred kratkim izdano in zajetno delo *The SAGE Handbook of Rhetorical Studies* (A. A. Lunsford et al. 2009), ki zajema temeljit pregled vseh pomembnejših teoretskih raziskav v 20. in 21. stol. V slovenskem jeziku pa nikakor ne gre spregledati dveh referenčnih del za preučevanje retorike: *Klasična retorika ter njena krščanska tradicija od antike do sodobnosti* G. A. Kennedyja ter *Retorika starih. Elementi semiologije*. R. Barthesa.

storu retoriki pogosto namenjata vlogo priveska v okviru »resnejših« znanosti (kot so filozofija, literarne vede, komunikologija idr.), povsem neartikulirana ostaja v okviru formalnega izobraževanja.² Neredko pa se zgodi, da je retorika pri nas zastavljena tudi zato, ker je (še vedno) neustrezno razumljena: bodisi v duhu 19. stoletja kot katalog govornega okrasja, ki sodi v literarno ustvarjanje, ali kot gola manipulativna tehnika, namenjena goljufanju. Obenem rastejo kot gobe po dežju najrazličnejše »govorniške šole«, tečaji, delavnice »učinkovitega komuniciranja in javnega nastopanja«, ki marsikaj obljublajo, a v veliki večini primerov nimajo veliko skupnega z retoriko kot **veščino (javnega) prepričevanja**. Kljub svoji usmerjenosti v prakso je namreč to v velikem delu teoretska disciplina, skozi katero je mogoče premisliti predvsem, kako **najti** argumente o temi, o kateri želimo govoriti, kako te argumente **smiselno razporediti** in **ubesediti** ter kako vse to **pomniti** in prepričljivo **predstaviti**. Ta izhodišča so Stari imenovali »govornikove dolžnosti« (*officia oratoris*) in že od antike naprej so predstavljala enega ključnih modelov tako za raziskovanje retoričnih fenomenov, kakor so nudila učinkovita orodja za praktično obvladovanje veščine. Iz te perspektive lahko torej retoriko razumemo kot mrežo konceptov, pojmov in idej, ki omogočajo na eni strani konstrukcijo prepričljivih besedil, obenem pa imajo isti koncepti tudi analitično vrednost, saj je z njihovo pomočjo mogoče kritično brati, razumeti in celovito interpretirati vsakršno že ustvarjeno besedilo, govor, komunikacijo.³

Pričujoči prispevek se omejuje na analitično plat retorike in želi prikazati zlasti vrednost, ki jo imajo antični retorični koncepti kot orodja sodobne analize besedil. Predstavili bomo kratek oris antičnega koncepta **retoričnega etosa** in nekatera interpretativna izhodišča, ki jih ponuja njegov prenos v sodobno analizo besedil – v našem primeru v analizo dveh slovenskih političnih govorov.

2 Svetla izjema v tem pogledu je osnovna šola, kjer je retorika del formalnega vzgojno-izobraževalnega programa. Od leta 2001 je to namreč obvezni izbirni predmet v 9. razredu, ki ima v skladu z učnim načrtom na voljo tudi potrjen učbenik (Žagar Ž., I. (ur.): *Retorika: uvod v govorniško veščino: učbenik za retoriko kot izbirni predmet v 9. razredu devetletnega osnovnošolskega izobraževanja*. Ljubljana: i2, 2006), in v tem smislu predstavlja svetovni unikum. Retorika je povsem zastavljena na srednješolski ravni izobraževanja, kjer se posamezni in naključno izbrani elementi retorične mreže skozi kurikulum obravnavajo raztreseno in pogosto brez ustreznih teoretskih podlag (sic!), s čimer ji naredijo več škode kot koristi. Da bomo povsem pravični do trenutnih razmer, povejmo tudi, da v okviru novih bolonjskih programov retorika počasi vstopa tudi v univerzitetno izobraževanje, a bolj kot izbirna vsebina. Kot izjemo lahko omenimo Fakulteto za humanistične študije v Kopru (Univerze na Primorskem), kjer sodi predmet Retorika in argumentacija (nosilec red. prof. dr. Igor Ž. Žagar) med temeljne predmete študijskih programov Slovenistika in Medijski študiji, obenem pa je tudi izbirni predmet za vse ostale študente v okviru studium generale.

3 Na tovrstno pojmovanje in uporabnost retorike opozarja tudi Igor Ž. Žagar v članku z naslovom *Kaj retorika sploh je in zakaj jo (tudi v šoli) danes še potrebujemo?*. Navedimo tole njegovo misel (2006, 103): »...[n]amreč retorika ni nikoli sama sebi namen. Je nujna pomožna veda za vse druge vede, ki jim lahko učinkovito pomaga pri organizaciji njihove vednosti, materiala, kakor tudi pri prezentaciji tega materiala.« (poudarki so avtorjevi)

Antični koncept *retoričnega etosa* – teoretsko ozadje

Retorični etos velja za kompleksen koncept, ki ga že v antiki določa precej različno pojmovanje. Gre za prepričevalno strategijo, ki je v antični retorični teoriji in praksi zaznamovala **učinkovit prikaz govorcevega značaja**, kakor tudi značajev oseb, ki so v kontekstu govora imele vidnejšo vlogo. Koncept značaja je v antiki veljal za izrazito pragmatično kategorijo in ni bil usmerjen k individualnemu, zasebnemu, notranjemu svetu posameznika; bolj se je obračal k posameznikovim dejanjem in njihovem vrednotenju, kakor tudi k družbenim kategorijam, kot so izvor, položaj, poklic in politična opredelitev. V kontekstu retorike je strateško prikazovanje tovrstnih značilnosti omogočalo **konstrukcijo verodostojne in družbeno sprejemljive podobe**, ki je neposredno prispevala k prepričljivosti vsebine. Običajno je iz govora moralo izhajati, da je govorec dobra in zanesljiva oseba, ki hoče dobro tudi svojim poslušalcem. O tem lahko beremo pri Aristotelu, ki je *retorični etos* med drugim opredelil kot prikaz govorceve **praktične modrosti** (*phrónesis*), **vrlosti** (*areté*) in **dobronamernosti** (*eúnoia*), s poudarkom, da se slednje morajo uresničiti šele **v govoru** in ne na podlagi predhodne domneve.⁴ A je treba poudariti, da ne gre za izvirno njegove koncepte temveč za temeljne sestavine antičnega pojmovanja verodostojnosti, ki jih lahko najdemo celo pri Homerju. Na tem mestu velja omeniti tudi tesno povezanost *retoričnega etosa* s strategijami vzbujanja čustev, ki jih imenujemo tudi *retorični patos*. Slednji v najširšem smislu zaznamuje govorcevo **manipulacijo s čustvi** poslušalcev in je v antiki predstavljal uveljavljeno sredstvo, s pomočjo katerega je bilo mogoče legitimno poseči v mnenja oziroma sodbo poslušalce; na tem mestu ga omenjamo zato, ker je zelo pogosto nastopal v povezavi s predstavitvijo značajev, kar kaže na tesno povezanost obeh konceptov.

Ta zelo kratek oris značilnosti *retoričnega etosa* predstavlja zlasti njegovo pojmovanje v okviru grške retorike, ki jo zaradi njenega vpliva na razvoj klasične re-

4 O opredelitvi koncepta *retoričnega etosa* nam Aristotel v razpravi *Retorika* (Rh. 2.1.5-7 1378a6-20) pove sledeče: »Obstajajo trije razlogi, zakaj so govorniki sami po sebi prepričljivi, kajti poleg logičnih dokazov verjamemo še trem stvarim. To so **praktična modrost, vrlina in naklonjenost**. Govorniki se namreč motijo o tem, o čemer govorijo ali svetujejo, zaradi vseh ali ene od teh stvari; zaradi nespametnosti ne izrazijo pravilno svojega mnenja ali kljub temu, da pravilno mislijo, tega ne povejo zaradi pokvarjenosti; ali pa so pametni in tudi pošteno, a niso dobronamerni, zaradi česar je mogoče, da ne svetujejo najboljših stvari, četudi jih poznajo. To so edine možnosti. Zato je tisti, ki daje vtis, da ima vse te lastnosti, nujno prepričljiv za poslušalce. Sredstva, s pomočjo katerih bi se lahko pokazali kot pametni in vrli, je treba poiskati v analizi vrlin; kajti na podlagi istih virov bi nekdo na ta način predstavil sebe in drugega; o dobronamernosti in prijateljstvu pa je treba govoriti v razpravi o čustvih.« V isti razpravi (Rh. 1.2.4 1356a8-13) pa v zvezi z *retoričnim etosom* najdemo tudi takšno formulacijo: »In to (sc. govorečev značaj; op. prev.) **se mora uresničiti z govorom, ne pa na podlagi predhodne domneve, da je nekdo takšna osebnost**. Kajti ne strinjamo se, kot pravijo nekateri pisci priročnikov, da v govorništvu poštenost z ničemer ne pripomore k prepričljivosti; nasprotno, **značaj ima tako rekoč največjo prepričevalno moč**.« (prevod odlomkov in poudarki J. Ž.)

torike opredeljujemo kot ogrodje razvejanega sistema retorične mreže. Toda k oblikovanju antičnega koncepta **retoričnega etosa** je pomembno prispevala tudi tradicionalna rimska retorika, ki je kot posebna komunikacijska praksa obvladovala rimsko javno življenje pred stikom z grško kulturo. Raziskovalci klasične retorike (Kennedy 1963, 1972; May 1988; Wisse 1989) temeljno razliko med gršim in rimskim **retoričnim etosom** prikazujejo **kot razmerje med ustvarjeno in obstoječo retorično kategorijo**. Če je bil cilj grškega govorca v diskurzu šele ustvariti verodostojno podobo, pri čemer njegova predobstoječa podoba v večini primerov bistveno ni posegala v argumentacijo, je povsem drugače veljalo za rimski **etos**: kot retorična strategija je ta skoraj v celoti temeljil na **govorčevi že obstoječi avtoriteti** in je pogosto predstavljal **glavni del argumentacije**.

Razloge za razlike med grškim in rimskim **retoričnim etosom** je mogoče pojasniti v okviru dveh različnih retorik, t. i. **agonalne retorike** in **retorike konsenza** (Kennedy 2001), ki sta se oblikovali v okviru dveh različnih družbenih ureditev - grške **polis** in rimske republike. Če lahko grško retoriko označimo tudi kot agonalno ali **retoriko prepira**, ki je bila tesno povezana s tekmovalnostjo grške družbe in je svoj smisel našla zlasti v živahnih političnih in sodnih razpravah, tega o zgodnji rimski retoriki verjetno ne bi mogli trditi. Zaradi svoje funkcije in večje selektivnosti glede nastopajočih govorcev je bila namreč ta (v primerjavi z Grki) veliko bližje **retoriki konsenza**, ki ni orodje sprememb, ampak raje **konservativna oziroma korektivna sila**. V ospredje namreč postavlja govorca, ki mora pomiriti nasprotja in zagotoviti soglasje med pripadniki družbe, predvsem pa ohraniti tiste vrednote, ki jih promovira kot predstavnik vladajoče skupine. Prepričevanje kot osnovni cilj javnega nastopanja v rimski retoriki večji del ni bilo zasnovano kot nizanje verjetnostnih argumentov, ki bi služili za dokazovanje v besednem spopadu. Veliko bolj opazna lastnost v prepričevanju prvih rimskih govorcev je bila **uporaba argumenta avtoritete**, ki naj bi preprečil ugovore. Temeljil je na **obstoječem govorečem družbenem položaju**, ki so ga določale zlasti govorčeva starost, izkušnje in vplivnost v javnem življenju, premožnost, družinski ugled in tudi govorniška spretnost. Ker je klasična retorika **mreža grško-rimskih konceptov**, nam vključitev rimskega pojmovanja govorčevega značaja tako bistveno dopolni antični koncept **retoričnega etosa**. Če so Grki (zlasti Aristotel) zaslužni za prvo pravo konceptualizacijo **retoričnega etosa**⁵, lahko o Rimljanih trdimo, da so **retorični etos** na konceptualni ravni razširili in podrobneje razvili njegove posamezne elemente.

5 Znana je zlasti Aristotelova opredelitev notranjih sredstev prepričevanja oziroma tistih prepričevalnih postopkov, ki so sestavni del retorične tehnike in se danes običajno imenujejo *ethos*, *pathos* in *logos*. Filozof jih v Retoriki (Rh. 1.2.3 1356a1-4) razčlenjuje takole: »Obstajajo tri vrste sredstev prepričevanja, ki jih je mogoče doseči z govorom: ta, ki obstajajo v značaju govorca, ta, ki privedejo poslušalca v neko razpoloženje, in ta, ki v samem govoru nekaj dokazujejo ali se zdi, da dokazujejo.« (prevod in poudarki J. Ž.)

Kaj od povedanega prenesti v sodobno analizo besedila oziroma kako je mogoče vse to uporabiti danes? Rekonstrukcija modela antičnega **retoričnega etosa** ponuja dve izhodišči:

1. NA ŠIRŠI RAVNI lahko govorimo o **razmerju med konstruirano in predobstoječo govorcevo podobo** ter tako opredelimo t. i. **agonalno/konsenzualno naravo retoričnega diskurza**:
 - Katera družbena razmerja in vrednote v dani retorični situaciji vplivajo na oblikovanje **etosa** kot prepričevalne in/ali argumentativne strategije?⁶
 - Katere sestavine v smislu ustvarjene verodostojne podobe (**razumskost, poštenost, prijaznost**) in elementov predobstoječe avtoritete (npr. **ugled, vpliv, moč, družbeni položaj, izkušnost**) je mogoče identificirati v besedilu?
2. V OŽJEM SMISLU lahko identificiramo konkretne **etotične strategije**⁷, ki so bile uporabljene za konstrukcijo v **diskurzu ustvarjene in/ali predobstoječe podobe oziroma avtoritete**:
 - **toposi prologa/epiloga** (vsebinska izhodišča za prikaz verodostojne podobe glede na strukturo besedila)⁸;
 - **etotične figure** (načini ubesedovanja, ki omogočajo prikazovanje želene

6 Tukaj mislimo zlasti na različne vloge, ki jih imajo lahko govorcev v neki družbi in ki določajo uporabo strategij retoričnega etosa. Z drugimi besedami to pomeni, da tudi širši družbeni kontekst vpliva na to, kako bo govorec predstavljal svojo podobo. Antična retorika v tem pogledu razmeroma jasno opredeljuje oblikovanje retoričnega etosa, ki je odvisno od družbene ureditve (grška polis je predpostavljala manjši vpliv govorceve predobstoječe podobe, medtem ko je rimska oligarhična država govorcevo podobo tesno povezovala s socialnim statusom in avtoriteto, ki je iz tega izhajala).

7 V angleško govorečem prostoru se v teoriji argumentacije uporabljata izraza *ethotic* in *pathotic* argument (Brinton, 1986) oziroma »etotični« in »patotični« argument, ki smo si jih izposodili tudi za naš model retoričnih sredstev prepričevanja.

8 Gr. *topos* (množ. oblika *topoi*, lat. *locus/loci*; v slov. tudi *topos/toposi*) velja zaradi številnih in različnih pojmovanj za enega težje razumljivih antičnih konceptov. V okviru retorike so *topoi* lahko zaznamoval vsaj štiri različne možnosti: 1. temo govora (primerno za določene priložnosti); 2. že pripravljene argumente (kako je mogoče okrepiti/zavriniti stališče ob določenih priložnostih); 3. del argumentacije (argumentativno shemo, vzorec); 4. mnemotehnično sredstvo (s pomočjo katerega je mogoče uspešno pomniti govor); 5. mesto v govoru, s katerega je mogoče napasti. Na tem mestu pojmujeemo *topos* izključno kot že pripravljene argumente, ki so vezani na neko vsebinsko izhodišče. Najstarejši ohranjeni latinski retorični priročnik *Retorika za Herenija* (1.5. 2.30-31) navaja tudi *topose*, ki so povezani z retoričnim *etosom* (in *patosom*) in katerih cilj je za pridobivanje naklonjenosti v uvodu (prologu) in zaključku (epilogu). Medtem ko so *toposi* prologa lahko vezani na predstavitev govorceve podobe (a *nostra persona*), podobe nasprotnikov (ab *adversariorum*), poslušalcev (ab *auditorum*) in (glavne) teme govora (a *rebus ipsis*), je funkcija *toposov* epiloga bodisi okrepitev teme/stališča (*amplificatio*) s pomočjo sklicevanja na avtoritete (ab *auctoritate*) oz. tiste, ki so s temo kakorkoli povezani (*ad quos pertineant res*), bodisi vzbujanje čustev s prikazom nadaljnje usode govorca (*oratoris fortuna*).

podobe govorca in služijo zlasti za pridobivanje naklonjenosti in vzburjanje čustev);⁹

- argumentativni toposi
 - »karakterizacija«, ki v okviru prikaza stereotipnih značajev oziroma pričakovanega družbenega dobrega ali slabega vedenja okrepi verjetnost dokazov;¹⁰
 - »del argumentativnega niza«, znotraj katerega se v vlogi ene od premis ali sklepa pojavlja bodisi govorceva značajska podoba oziroma določeno čustvo.¹¹

Značilnosti *retoričnega etosa* v slovenskem političnem govorništvu (analiza dveh primerov)¹²

Za prikaz uporabnosti antičnega koncepta *retoričnega etosa* smo izbrali dva govora, s katerima sta kandidata za predsednika slovenske vlade (Janez Janša v letu 2004 in Borut Pahor v letu 2008) nastopila v Državnem zboru na 1. izredni seji po državnozbornskih volitvah.

Pregled govorov ostalih kandidatov za predsednika vlade pokaže, da gre za neke vrste standardizirano obliko nagovora, saj se tovrstni govori tako na strukturni kot na vsebinski ravni med sabo bistveno ne razlikujejo. Kandidat v uvodu nagovori poslušalce, nato pa preide na oris programa bodoče vlade, ki ga običajno predstavi v okviru specifičnih področij in slednje glede na trenutne gospodarske in poli-

9 Antični retorični priročniki kot učinkovita orodja za prikazovanje značaja navajajo zlasti t.i. miselne figure (e. g. litotes, anamnesis, adhortatio, adynaton, apagoresis, energia, enargia, licentia, praeteritio). Toda če figure pojmujejo kot načine oziroma možnosti ubesedovanja (Fanhestock, 1999, 23), to vlogo lahko opravlja skoraj katera koli figura (bodisi besedna ali miselna, če ohranimo antično dihotomijo). Odvisno je pač od vsakokratnega konteksta, ki določi, kateri način bi bil najboljši, najučinkovitejši, najprepričljivejši za izražanje neke značilnosti (v našem primeru lastne podobe, ki jo govorec želi predstaviti občinstvu). To pa ne pomeni, da je retorični etos mogoče ponazarjati zgolj s pomočjo slovityh retoričnih figur – gre le za eno od možnosti izražanja.

10 Na ta način govorec tesneje poveže med sabo lastne trditve in obstoječa dejstva, ki jih nato uporabi v retorični argumentaciji. Ti toposi so prav tako neke vrste že pripravljeni argumenti in se nanašajo na družbene stereotipe. Ker so pri občinstvu splošno poznani, je na njih temelječa argumentacija lahko uspešna (primer za tako obliko so zlasti topisi vsakdanjih situacij, razmer in okoliščin, ki predvidevajo določen tip vedenja). Antična izhodišča najdemo v govorniških predvajah (Babič, 2007), ki vsebujejo karakterizacije (e. g. enkomion/laudatio), kjer je posameznikova pozitivna ali negativna podoba orisana v okviru treh dejavnikov, ki so po mnenju Starih opredeljevali človekov značaj, to so izvor, vzgoja/izobraževanje in dejanja.

11 Antični priročniki običajno navajajo dva tipična primera: a) Jaz sem po značaju A, zato ni verjetno, da bi storil X. in b) Moj nasprotnik je morilec, zato morate občutiti B.

12 Na tem mestu bomo predstavili le nekaj ključnih poudarkov. Analiza govorov je v celoti objavljena v zborniku *Medijske politike v postsocializmu*, ki bo v kratkem izšel pri založbi Pedagoškega inštituta.

tične razmere primerno kontekstualizira. Toda glede na retorično situacijo (komu, kje in v kakšnih okoliščinah govori), govorcju podeljena vloga/naloga mandatarja omogoča tudi, da se v govoru ne predstavi nujno le kot formalni glasnik, denimo, sklepov koalicijske pogodbe, temveč lahko ponudi specifičen pogled na posamezna področja in strategije, ki jih kot predsednik vlade namerava in/ali želi uporabiti pri vodenju. Povedano s stališča retorike, tak govor je lahko odlično mesto za vpeljavo **retoričnega etosa** kot pomembne prepričevalne strategije in kot bomo lahko videli, govorca to s pridom izkoriščata. Retorična analiza izbranih govorov pokaže **nekaj izhodiščnih razlik** med izbranimi govoroma:

A) govor Janeza Janše je daljši¹³ in na vsebinski ter strukturni ravni teme obravnava nekoliko bolj prepletano (a koherentno). Predstavitev govornikovih stališč, oseb in dejanj je mogoče opredeliti kot konvencionalno (brez odstopanja od običajnih in najširšemu krogu sprejemljivih formulacij), zadržano in brez nakazanega obstoja možnosti njihove zavrnitve. V govoru se odraža umirjen in tudi nekoliko privzdignjen slog, ki ga razkrivajo daljše periode ter manj pogosta raba figur za intenzivno vzbujanje čustev. Za ilustracijo navajamo tipičen odlomek iz govora, ki predstavlja del zaključka in kjer lahko prepoznamo navedene značilnosti:

»Ne obljubljam 100.000 novih delovnih mest in zelo visoko gospodarsko rast, niti hitrega povečanja plač ali pokojnin. Tega in podobnega enostavno v danem položaju ni mogoče narediti, še posebej ne čez noč. Lahko pa obljubim, da bom v primeru izvolitve vložil vse svoje napore v to, da se bo z državo upravljalo v skladu z ustavo, da bo upravljanje učinkovito, pravično in pošteno in da se bodo pogoji za vsestranski razvoj posameznikov, podjetništva in kulture izboljševali. Obljubim tudi, da bomo spoštovali opozicijo kot sestavni del ustavnega reda, da se bomo trudili za sprejem vseh dobrih predlogov, ne glede na to, kdo bo njihov avtor, ter da bo lahko opozicija predlagala do tretjine strokovnjakov v nadzorne svete javnih podjetij, katerih večinski lastnik je še vedno država. Prav tako bomo v svet za nacionalno varnost povabili tudi predstavnika opozicije, kajti varnost je skupna dobrina in njeno zagotavljanje ne sme poznati delitev«.

B) govor Boruta Pahorja je skoraj polovico krajši, teme obravnava zaporedno in z zelo jasno in mestoma precej mehanično členitvijo. Govorec svoja stališča predstavlja v poudarjeno osebni luči in pogosto predpostavlja možne zavrnitve (tudi na eksplicitni ravni). Slogovno govor lahko opredelimo kot dinamičen, zavzet, mestoma intimen in čustven način izražanja, s krajšimi periodami in pogostimi figurami za ustvarjanje razpoloženja. Oglejmo si, kako se omenjeni elementi

13 Traja skoraj 60 min in prepis magnetograma pokaže, da je govorcju sredi sklepnega dela govora čas celo potekel, saj se je oglašil opozorilni znak za konec razprave.

odražajo v odlomku iz zaključka njegovega govora:

»Naj na koncu še enkrat povem to, kar sem poudaril pred predsednikom države, ko mi je zaupal to kandidaturo; na koncu vseh koncev smo najpomembnejši ljudje. Naše znanje, naš talent, nato ustvarjalnost. Vloga države je, da ustvari pogoje, da imamo vsi enake možnosti, da razvijemo te talente in ustvarjalnost. Kot sem dejal pri predsedniku države, povem tudi pri vas - čeprav utegnem biti kasneje deležen določenih očitkov, da temu ni tako - ampak veljam za politika konsenza. In kot sem rekel predsedniku države, me mine potrpljenje sem in tja samo takrat, ko kdorkoli znova in znova govori o naših in vaših, zlasti v časih, ki nas čakajo [in] si po moje te pogubne delitve ne moremo privoščiti. Jaz mislim, da potrebujemo eden drugega. In na koncu, spoštovani gospod predsednik, visoki dom, vsak od nas kot posameznik zlasti v razmerah, ki nas čakajo, ne zmore skoraj nič, mi vsi skupaj pa zmoremo skoraj vse!«

Toda govora obeh kandidatov za predsednika vlade, ki tudi sicer veljata za precej različna govorca, se razlikujeta zlasti v rabi **retoričnega** etosa. Ko prebiramo oba govora, lahko namreč opazimo, da govorca intenzivno uporabljata etotične strategije, ki so značilne za konsenzualno oziroma agonalno naravo retoričnega diskurza.

V govoru Janeza Janše lahko prepoznamo **poudarjene elemente predobstoječega etosa**, ki jih govorec uporablja kot sredstva za prikaz verodostojne podobe. Lastnosti, kot so ugled, vpliv in izkušnost govorec prikazuje s pomočjo **povezovanja z uglednimi osebami, sklicevanja na pretekle dogodke in poudarjanja lastnih zaslug** iz obdobja začetkov samostojne slovenske države. Posebej zanimiv je zlasti uvod, kjer lahko najdemo strateško ubesedovanje v smislu konstrukcije **kollektivnega etosa**, ki ima kot pred- in izven diskurza obstoječi element pomembno vlogo **gradnika govorceve podobe**. Janša svoj govor namreč prične s poudarjeno dobrohotnim (in poimenskim) navajanjem vseh dotedanjih kandidatov za predsednika vlade in odlomkov iz njihovih nagovorov ter prikaže zasluge za državo, ki so jih imeli kot izvoljeni predsedniki vlade (tudi tisti iz vrst političnih nasprotnikov). To razmeroma dolgo predstavitev govorec sklene z besedami:

»Nastopi vseh dosedanjih kandidatov, ki so bili predlagani in izvoljeni na funkcijo, na katero sem danes sam predlagan, izražajo visoko stopnjo zavedanja realnega položaja, v katerem se je država vsakokrat nahajala in vsakič je bilo mogoče ugotoviti, da so bili v preteklem mandatu narejeni pomembni koraki naprej,«

kjer v vrsti uspešnih predsednikov učinkovito pripravi prostor zase:

Vedno pa so bile tudi zamujene priložnosti in kar nekaj besed in načrtov, ki so jih oblikovali moji predhodniki je še vedno deloma ali v pretežni meri aktualnih.«

A morebitno spornost trditve nedvoumno omili s priznanjem in zaključnim poklonom svojim predhodnikom:

»Toda Slovenija se je po osamosvojitvi utrdila kot samostojna država, dosegla popolno mednarodno priznanje ter postala članica EU in Zveze Nato. Vsem dosedanjim upravljavcem države gre za to nesporna zasluga in velikokrat se niti ne zavedamo v celoti, kako veliki koraki so bili pri tem doslej narejeni« (vse podčrtala J. Ž.).

Nato govorec ta »seznam« (ki bi ga lahko v duhu rimske tradicije prikazovanja govorcevega etosa imenovali kar *imagines maiorum*) dopolni z osvetlitvijo lastnih povezav z izbranimi osebnostmi in dogodki iz slovenske politične zgodovine. Navedimo tale primer:

»Ko sva se zgodaj spomladi leta 1991, že po opravljenem plebiscitu, s takratnim zunanjim ministrom Republike Slovenije Dimitrijem Ruplom vračala iz tajnega neformalnega pogovora s pomočnikom generalnega sekretarja Nata, sva bila vesela že zato, ker sva na podlagi pogovora bolj presodila kot vedela, da nas Nato ne bo oviral pri osamosvojitvi in da ob uveljavljanju plebiscitne volje Slovencev ne bomo označeni kot, v Evropi in svetu, nevarni separatisti« (podčrtala J. Ž.).

Če omenjene prikaze dosežkov predhodnikov v poudarjeno pozitivni luči in ključnih trenutkov v zgodovini Slovenije kot samostojne države (kakor tudi njenega trenutnega mednarodnega položaja) opredelimo v smislu pozitivnih družbenih vrednot, ki imajo strateško vrednost za govorca osebno, jih lahko pojmujejo kot topose prologa ali vsebinska izhodišča za ustvarjanje njegove predobstoječe podobe. Gre namreč za teme (topos *a rebus ipsis*), ki tako predstavljene, na eni strani vzbujajo čustva naklonjenosti na ravni posredne identifikacije (s predstavljenimi osebami in dogodki), na drugi strani pa njihovo eksplicitno povezovanje kljub splošno znanim (ideološkim) razlikam med bivšimi predsedniki vlade daje vtis pomirljivega dejanja. Izvaja ga govorec, ki tudi sam slovi po jasni politični opredelitvi in neredkih verbalnih spopadih z nasprotniki, a mu nova (retorična) situacija, ki za bodočega predsednika vlade predpostavlja tudi povezovalno vlogo, omogoča takšno povezovanje tudi na diskurzivni ravni.

V uvodu tako predstavljen *retorični etos* (v ret. teoriji gre za figuri *anamnesis* in *ethopoiia*) govorca prikazuje kot nesporno *avtoriteto*, s katero podpira izhodiščno trditev svojega govora, namreč, da je *za uspešno delovanje države bistvena njegova kompleksna podoba* (ki jo Janša na nekem drugem mestu imenuje »sposobnost«) in ki jo kot govorec prikazuje. Razsežnost prepričevalne moči, ki jo ima tako zasnovan *etos*, je predvsem v njegovem *dometu*. Ker se v govoru ponavlja v obliki bolj ali manj nedvoumnih referenc, precej uspešno poseže tudi v območje utemeljevanja - v *logos* - ko pravila predpostavljajo drugačen izid argumentacije in ne tistega, na katerega nakazuje etotični element, da je namreč treba sprejeti dani sklep zgolj zato,

ker argument(i), ki ga podpira(jo), temelji(jo) na govorčevi **predobstoječi avtoriteti**. Primer najdemo že v sklepnem delu uvoda.

Kajti po tej razmeroma dolgi predstavitvi »svoje podobe« govorec sklene, da prihodnjo vlado in njenega predsednika čaka eden najpomembnejših mandatov v zgodovini slovenske države:

»Danes lahko sooblikujemo politiko tako Nata kot Evropske unije. Lahko, ker imamo formalne možnosti, moramo pa za to biti tudi sposobni. Mandat, ki je po oktobrskih volitvah pred nami, je poln izzivov, ki jih najbrž presega samo še mandat prve[ga] demokratične[ga] oblikovanja slovenske vlade. Prav lahko se nam že v tem mandatu ponudi možnost vodenja Evropske unije, to bi bil velikanski izziv našim sposobnostim in hkrati doslej največja priložnost, da se Slovenija na evropskem in svetovnem zemljevidu uveljavi« (podčrtala J. Ž.).

Iz odlomka bi lahko sklepali sledeče: naloge prihodnje vlade, ki jim Janša pripisuje tolikšno zahtevnost, da jih ni mogoče primerjati z mandatom nobene druge vlade razen prve (govorec uporabi ugodno primerjavo, v kateri ima izbrani objekt primerjave ekstremne lastnosti, zato da v največji meri poudari tisto, kar se z njim primerja), bodo uspešno opravljene le, če bodo državo vodili sposobni ljudje. Tovrstna implikacija sama po sebi ni nenavadna, saj velja sposobnost za eno od vrlin, ki jo samoumevno povezujemo s človekovim uspešnim delovanjem na katerem koli področju. Toda, kako razumeti izraz »sposobni« v kontekstu izbranega govora? Eno od možnosti ponuja neposredno pred tem v govoru izrisana govorčeva kompleksna podoba, ki sega onkraj samega govorca in njegovega govora (ter izhaja iz perspektive preteklih dogodkov, oseb in dejanj). Njena funkcija je v tem, da naj bi poslušalce prepričala o sposobnosti prihodnje vlade in njenega predsednika: ugled, vpliv, izkušnost (stari Rimljani so to imenovali *auctoritas*) so namreč tiste vrline, ki jih lahko izluščimo iz Janševega mozaika podob in dogodkov. Kot posebej izbrani predhodno obstoječi elementi so v govoru uporabljeni kot gradniki govorčeve podobe, ta pa (v danem primeru) kot implicitna utemeljitev v podporo njegovim trditvam. In to je, kot smo videli v teoretskem prikazu, ena temeljnih značilnosti retorike konsenza.

Govor Boruta Pahorja elementov predobstoječega etosa skorajda ne vsebuje, a na drugi strani intenzivno uporablja etotične strategije, s pomočjo katerih skuša neposredno v diskurzu ustvariti podobo/vtis verodostojnega govorca. Mednje sodijo zlasti **neposredni in osebni nagovor**:

»Popolnoma se zavedam vseh odgovornosti, ki mi jih nalaga ta zahtevna naloga. Trdno sem odločen, da upravičim vaše zaupanje in pričakovanje naših ljudi, ki jih tu predstavljate. Zdaj ni zame nič pomembnejšega od tega, da nam vsem skupaj uspe premagati prihajajoče ovire in pospešeno nadaljevati pot Slovenije v krog najbolj razvitih in solidarnih držav na sve-

tu« (podčrtala J. Ž.),

ter **izrazi in načini ubesedovanja v vlogi poudarjanja značajskih lastnosti**, kot je, denimo, eksplicitno poudarjanje odkritosti (*licentia*):

»Naj povem zelo iskreno, spoštovane kolegice in kolegi, jaz osebno imam veliko več vprašanj kot odgovorov« (podčrtala J. Ž.).

Izbrani govor je skoraj v celoti zasnovan tako, da govorec z rabo specifičnih retoričnih elementov v govoru in z govorom skuša **ustvariti vtis verodostojnosti**, ki je pravzaprav ključni (implicitni) »argument« govora: **poslušalci naj Pahorju verjamejo, ker se jim v trenutku govora** (oz. v načinu obravnave izbranih tem) **kaže kot razumski, iskren in dobronameren**.

Neposreden način ustvarjanja govorceve podobe, je tipična sestavina **konstruiranega retoričnega etosa** in tudi bliže principom **agonalne retorike**, saj se, denimo, bolj kot ne odreka prepričljivosti argumenta predobstoječe avtoritete in namesto tega uvaja prepričevalne tehnike, s pomočjo katerih se govorceva **avtoriteta v diskurzu šele vzpostavlja**. V Pahorjevem govoru to lepo ilustrira pogosta raba figure **divisio** (zapovrstna opredelitev misli v okviru dveh ali več možnosti, ki vsebujejo dodatne utemeljitve), ki jo govorec uporabi kar štirikrat, in sicer dvakrat v uvodu in dvakrat v zaključku. Na omenjenih mestih nizanje trditvev, ki so strukturirane okrog anaforično rabljenih prislovov 'prvič, ... drugič, ... tretjič, ...' lahko pojasnimo v kontekstu temeljnih funkcij uvoda in zaključka govora, to je strnjene predstavitve (uvod) in povzemanja (zaključek). Njun primarni cilj je poslušalcem omogočiti učinkovitejše razumevanje in pomnjenje vsebine povedanega. Toda prav tako bi tovrstno ubesedovanje lahko razumeli v kontekstu konstruiranega retoričnega etosa. Kako? Oglejmo si primer iz uvodnega dela govora. Ko Pahor v uvodu pojasni, da je njegov cilj kot predsednik vlade (in skupaj z njo) Sloveniji omogočiti nadaljevanje poti »v krog najbolj razvitih in solidarnih držav na svetu«, najprej predpostavi možni protargument, da je v času globalne recesije to »zelo velika ambicija« in ga zavrne s tem, ko ga redefinira v »velikopoteznost« (in ga utemelji s pozitivno izkušnjo uspešne osamosvojitve). Za to, da naj bi bilo podobno ravnanje uspešno tudi v sočasnih razmerah, govorec na predstavi argumentov, ampak navede le po njegovem mnenju pogoje, ki morajo biti izpolnjeni, da se bo lahko uresničilo:

»Velikopoteznost torej, ne drobnjakarstvo je mogoče samo pod dvema pogojema. Prvič. Da imamo glede prihodnosti jasne cilje in drugič, da zmoremo ustvariti potrebno politično in družbeno etnotnost za njihovo doseganje« (podčrtala J. Ž.).

Pahor nato omenjena pogoja še vsebinsko razčleni in ponovno uvede isto figuro. Tokrat v enako strukturirani obliki poda dve samostojni izhodiščni trditvi za obravnavo sporne točke govora (kako naj bi se nova vlada spopadla s problemi globalne recesije), ne da bi ju tudi podprl z dejstvi (oz. argumenti):

»Popolnoma jasno je, da je treba zdaj osredotočiti vse naše misli na strateške ukrepe Slovenije za reševanje problemov, ki so posledica finančnih in gospodarskih razmer v razvitem svetu, ki mu tudi mi pripadamo. ... Poudarjam pa dvoje. Prvič. Da se na nastalo situacijo ni mogoče odzivati z neko pasivno socialno politiko, ampak samo z aktivno razvojno politiko. Drugič. Da odgovorov na vprašanja, ki zadevajo torej nas in ves razviti svet ne moremo čakati od drugih, temveč jih moramo poiskati tudi sami« (podčrtala J. Ž.).

Iz navedenega primera lahko razberemo, da *divisio* kot retorična strategija odraža prikaz strukturirane govorničeve misli, ki lahko implicira demonstracijo njegovega poznavanja tematike in/ali željo, da problem ali temo poslušalcem čim bolj jasno predstavi na ravni logičnih, razumskih povezav. To pa je lahko učinkovit način, tudi za ustvarjanje podobe **razumskega, vrlega in dobronamerne** govornika, ki tako poslušalcem skuša pokazati, da ve, o čem govori (urejeno ubeseduje svoje misli), da so njegovi nameni pošteni (jasna formulacija lahko implicira odkritost njegovih misli in pogledov) in da je naklonjen svojim poslušalcem (ker jim s takšnim strukturiranjem omogoča, da lažje sledijo vsebini povedanega). Prav tako zaradi jasne členitve, ki nekoliko spominja na argumentativni niz, Pahorjeve trditve na strukturni ravni ustvarjajo vtis jasnosti, verjetnosti in morebitne sprejemljivosti, četudi niso del argumentacije oziroma jim manjka njen ključni del - argumenti.

Če sklenemo tale kratek oris značilnosti etotičnih prepričevalnih postopkov v izbranih političnih govorih, lahko ugotovimo, da primerjava nagovorov obeh kandidatov za predsednika vlade pritrtilno odgovori na vprašanje razlik v rabi **retoričnega etosa**: v Janševem govoru je mogoče zaznati več elementov predobstoječega etosa, medtem ko je Pahorjev govor usmerjen h konstruiranemu etosu. Identifikacija različnih načinov predstavitve govorničeve podobe je v okviru analize besedila pomembna zlasti zato, ker je na ta način mogoče uspešno ugotavljati, koliko in kaj nam ob predmetu govora govornik (hote ali nehote) pripoveduje o sebi, deloma pa tudi, zakaj to počne tako, kot počne: ker morda želi s to prepričevalno tehniko nadomestiti druge tehnike (zlasti *logos*) ali ker mu retorična situacija omogoča uveljavljanje tesne povezave med neko njegovo predobstoječo in/ali ustvarjeno podobo ter vsebino govora, zaradi česar se lahko učinkovito predstavi kot avtoriteta – kot eden od tehtnih razlogov, zakaj naj poslušalci sprejmejo stališča, ki jih predstavlja. Zlasti kot sestavina argumentacije velja **retorični etos** za eno najpogostejših oblik prepričevanja v javnem diskurzu. Če izhajamo iz Tindaleove (1999: 74) opredelitve vloge *etosa* v argumentaciji, ki pravi, da so **etotični argumenti** legitimni in ustrezni, kadar je **značajska podoba dobro utemeljena in je sklicevanje nanjo relevantno**, lahko antični retorični model *etosa* prepoznamo kot koristno orodje, ki v tem kontekstu omogoča lažjo **presojo veljavnosti takšnih argumentov**. A to je že izhodišče za neko drugo analizo.

Literatura:

- Aristoteles (1957). *Problems 2. Books XXII – XXXVIII / Rhetorica ad Alexandrum*. With an English translation by Harris Rackham and Walter Stanley Hett. London: Heinemann; Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- Aristotle (1926¹, 2006^{repp}). *Art of Rhetoric*. Translated by John Henry Freese. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press,
- Babič, M. (2006). Predvaje za pouk govorništva (pripisane Hermogenu iz Tarsa). *Šolsko polje* 17/1, str. 69-101.
- Booth, W. C. (2004). *The Rhetoric of RHETORIC: The Quest for Effective Communication*. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing.
- Brinton, A. (1986). Ethotic argument. *History of Philosophy Quarterly* 3, pp. 245-258.
- [Cicero] (1954 1, 1999 repr.). *Rhetorica ad Herennium*. With an English Translation by Harry Caplan. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.
- Fahnestock, J. (1999). *Rhetorical Figures in Science*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Kennedy, G. A. (1963). *The Art of Persuasion in Greece*. New Jersey, Princeton: Princeton University Press.
- Kennedy, G. A. (1972). *The Art of Rhetoric in the Roman World 300 B.C. – A. D. 300*. New Jersey, Princeton: Princeton University Press.
- Kennedy, G. A. (2001). *Klasična retorika ter njena krščanska tradicija od antike do sodobnosti*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Lunsford, A. A et al. (eds.) (2009). *The SAGE Handbook of Rhetorical Studies*. London; New Delhi: SAGE Publications.
- May, J. M. (1988). *Trials of Character. The Eloquence of Ciceronian Ethos*. Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press.
- Tindale, C. W (1999). *Acts of Arguing. A Rhetorical Model of Argument*. Albany: State University of New York Press.
- Wisse, J. (1989). *Ethos and Pathos from Aristotle to Cicero*. Amsterdam: Hakkert.
- Žagar Ž., I. (2006). Kaj retorika sploh je in zakaj jo (tudi v šoli) danes še potrebujejo? *Šolsko polje* 17/1, str. 101-115.

Spletni viri:

- Prepis magnetograma 1. Izredne seje DZ, 9. 11. 2004: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=97&cs=1&st=m&mandate=4&o=80&showdoc=1&unid=MDZ4|8581D065E87E3D8AC1256F47003D11FE> (dostopno na spletu 8. 4. 2009)

Prepis magnetograma 1. Izredne seje DZ, 7. 11. 2008: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=97&cs=1&unid=MDZ|3EFC7092CCEE2F77C12574FA0034483A&showdoc=1> (dostopno na spletu 8. 4. 2009)

Politika politike konsenza

Na tem mestu nam ne bo šlo za kritiko ali analizo posameznih primerov slabe argumentacije, temveč za oris in kritiko celotne prevladujoče argumentativne »tendence« v parlamentarnem diskurzu oziroma diskurzu uradne politike v Sloveniji. Poskušali bomo torej mapirati in kritizirati argumentativni okvir političnega govora na splošno, ne le posameznih primerov slabega argumentiranja ali retoričnih ekscesov. Naša pozicija torej ne bo »strokovna« in funkcija tega pisanja ne korektivna – ne gre nam za uveljavljanje formalnih normativnih načel in procedur – ki naj bi se jih moral politični govor držati in grajanje posameznih primerov odstopanja od teh načel in procedur – temveč politična: gre nam za kritiko specifične politike, ne forme političnega govora. Bourdieujevsko (1994: 163-252) rečeno, gre pri političnem govoru za uporabo simbolne moči s posebnega govornega položaja visoke politike; ta poseben družbeni status omogoča, da se nek specifičen pogled na družbo in svet prikaže kot splošen in za vse veljaven, kar ima dejanske družbene in politične učinke. Uporaba simbolne moči v političnem govoru ima vselej performativni značaj, čeprav nastopa kot enostavno in nevtravno opažanje ali opis nekega družbenega ali političnega procesa ali dogodka, obenem vselej že tudi v praksi, skozi samo prakso političnega govora, dejansko uveljavlja nek politični program, vsebovan v domnevno nevtralnem opisu. Morda najslavnejši primer takšne deklaracije v novejši zgodovini je izjava Margaret Thatcher, »da družba ne obstaja, da obstajajo samo posamezniki«. Ta izjava je za navidez skromno »realistično« deklaracijo (obstajajo samo dejanski čutno zaznavni ljudje, družba je utvara intelektualcev) skrivala celoten politični program, ki ga je že, na ravni političnega govora, tudi izvrševala – program ukinjanja sistemov družbene solidarnosti in javnih služb, privatizacijo, deregulacijo itn. Na kratko, politični program (kot celota političnih praks in ukrepov) se v polju političnega govora sprva legitimizira z navidez skromno deklaracijo »stanja«, ki se prikazuje kot nevtralen opis, obenem pa je ta deklaracija že performativen začetek izvajanja določenega političnega programa. Nujen pogoj za učinkovito in nemoteno izvajanje določenega političnega programa je, da deklaracije, ki ga spremljajo in uvajajo, v diskurzu političnega govora postanejo *episteme* (Foucault, 2001), da strukturirajo osnovne načine političnega govora in predstavljajo njegovo osnovno referenco.

V našem primeru, v današnjem diskurzu uradne politike v Sloveniji, je takšna *episteme* konsenz. Čeprav o konsenzu največ govori predsednik Socialno demokratske stranke Borut Pahor, »politika konsenza« ne izhaja iz njegovih osebnostnih lastnosti¹ niti ni ekskluzivna lastnost stranke, katere predsednik je, niti samo »leve opcije«. O konsenzu govorita obe »politični opciji«, a s pomembno razliko: v času leve vlade je konsenz v ospredju in predstavlja poglobitveno samolegitimizacijsko diskurzivno strategijo (večina dejavnosti in ukrepov vlade se upravičuje s sklicevanjem na »iskanje konsenza« ali sinonimne sintagme, denimo »preseganje nasprotij«, »grajenje partnerstva«, »širok dialog«), medtem ko je bil v času desne vlade konsenz uporabljan bolj selektivno in »strateško« in so samolegitimizacijske diskurzivne strategije desnice vsebovale druge elemente (po eni strani niz domačijskih vrednot, kot so »obramba naroda/narodovega telesa/nacionalne substance«, »preseganje zločinske preteklosti«, na drugi pa neoliberalne vrednote »odličnosti«, »konkurenčnosti«, »gospodarske rasti« ipd.), ki so imeli prednost pred konsenzom. Pri desnici je bil konsenz v senci, medtem ko je pri levici v ospredju, a vseeno o njem govorita obe »opciji«.

Pred sâmo obravnavo konsenza še drobna opomba; ne gre nam za kritiko ene izmed političnih opcij in/ali zagovor druge, temveč za problematizacijo konsenza kot trenutne *episteme* diskurza uradne politike in političnega programa, ki ga implicira govorjenje o konsenzu na sploh, ne glede na to, katera politična opcija ga (več) uporablja. Prav tako ta kritika ne bo formalno preverjanje ali govorjenje o konsenzu ustreza standardnim obrazcem pravilne argumentacije, kjer bi bil konsenz lahko problematičen le, če bi na takšen ali drugačen način oviral možnost pravilne argumentacije, saj je takšna analiza za naše namene preveč politično nevtralna. Za nas problematično ni to, ali uradna politika o konsenzu govori dobro ali pravilno, temveč je problematičen politični program, ki ga nakazuje govorjenje o konsenzu; ta političen program pa je mogoče kritizirati le s politične in ne s strokovne pozicije.

Osnovna struktura politike konsenza

Politični program, ki ga deklarira govorjenje o konsenzu in ko konsenz postane prevladujoč politični koncept v slovenskem javnem prostoru, je dvojen – konsenz nastopa kot dvojna kritika. Po eni strani gre za kritiko avtoritarnosti in izključevalnosti prejšnje, desne vlade, ki naj bo jo politika konsenza preseгла z dialogom in vključevanjem, po drugi strani pa za kritiko in obračun s staro, tradicionalno levi-

¹ Izvor politike konsenza v globino Pahorjeve duše napačno projicira Pikalo v intervjuju za Mladino: »Ne bi rekel, da gre za ideologijo, prej zanj osebno. Za konsenzualno politiko se Borut Pahor verjetno ni odločil na podlagi globokega političnega premisleka, zavestnega miselnega napora, pač pa je takšen kot osebno. Na takšen način funkcionira.«

http://www.mladina.si/tehdnik/200902/dr_jerne_j_pikalo__politolog

čarsko politiko, ki je temeljila na konceptu boja. Shematično rečeno, politika konsenza nastopa kot nova oblika politike (ki, ponavljamo, ni omejena le na Pahorja in SD, značilno je tudi geslo Zares »nova politika«), ki je obenem korekcija in preseganje starih oblik politike. Nova politika konsenza pomeni prelom z delitvami, ki so konstitutivne za klasično parlamentarno situacijo (delitev na levo in desno) in klasično levo (protislovje med delom in kapitalom). Namesto teh delitev politika konsenza predlaga partnerstva in zavezništva: tako Partnerstvo za razvoj pomeni preseganje delitve na levo in desno, socialno partnerstvo pa preseganje delitve na delo in kapital. To preseganje pa je mogoče le ob predhodni delni izenačitvi obeh oblik »stare« politike, klasične desnice in leve. Ti naj bi, s perspektive politike konsenza, obe temeljili na nepotrebnih in za razvoj družbe omejujočih delitvah, na določeni meri nasilja in na antagonističnih teorijah politike (politika konsenza pri sodobni slovenski leviici obenem pomeni obračun z lastno komunistično in marksistično preteklostjo).

Politika konsenza namesto tega predlaga in za svoje temeljno akcijsko načelo vzame združevanje in povezovanje² oziroma namesto boja kot osnove antagonističnih teorij in praks politike predlaga dialog in iskanje konsenza ter namesto iskanja razlik iskanje skupnih točk (kar obenem že demonstrira z rokohitrskim brisanjem razlike med klasičnimi levo in desno, razlike, ki je bila temelj moderne politike zadnjih dvesto let). Skratka, tako kot je Thatcherjeva pred dvajsetimi leti odmisllila družbo, Pahor in njegovi kolegi danes odmišljajo družbene boje. V nobenem izmed obeh naštetih primerov ne gre preprosto za naivnost ali nevednost, temveč za diskurzivno gesto, ki za svojo navidezno naivnostjo deklarira neko dejansko ukinitiv. V primeru Thatcherjeve je šlo za ukinitiv institucij socialne solidarnosti in državne regulacije ekonomije, v našem primeru pa gre, kot bomo poskušali pokazati v nadaljevanju, za nič manj kot za ukinitiv modernih oblik politike.

Z modernimi oblikami politike mislimo na oblike politike, ki so na evropsko prizorišče vstopile leta 1789 s Francosko revolucijo, kjer se je vzpostavila delitev političnega prostora na konservativno desno (aristokracija, cerkev) in liberalno levo (meščanstvo). Kasneje so ta osnovna delitev in institucije reprezentativne demokracije (parlament, delitev oblasti, volitve) postale prevladujoče, vmes pa se jim je konec 19. stoletja (prelomen dogodek je bila Pariška komuna leta 1871) pridružila še radikalna različica moderne politike, komunizem. Ta je predstavljala radikalizacijo liberalne zahteve po enakosti pred zakonom z zahtevo po socialni enakosti in

2 *Ter spravo, ki je poglavitna desničarska metoda politike konsenza. Sprava prav tako pomeni obračun s politikami preteklosti (oziroma njunimi skrajnima oblikama – »teorija« dveh totalitarizmov), njihovo nasilnostjo in razdorom, ki so ga vnašale v telesa narodov. Nedavno veliko dejanje sprave na evropskem nivoju je Resolucija o evropski vesti in totalitarizmu Evropskega parlamenta.*

http://www.europarl.europa.eu/news/expert/infopress_page/019-53246-091-04-14-902-20090401IPR53245-01-04-2009-2009-false/default_en.htm

boju za prevlado nad ljudstvom med konservativci in liberalci dodala razredni boj. Tako je razširila prostor politike iz boja med posameznimi frakcijami vladajočega razreda (kar je bila prej osnova parlamentarne politike) na boj med izkoriščanimi in izkoriščanci (kar je postala osnova komunistične politike). Ta kratek zgodovinski prikaz je seveda selektiven (ob strani pušča politike nacionalizma in fašizma in še kaj) in ne izčrpa vseh razsežnosti in dinamike moderne politike³. Njegov namen je veliko bolj skromen, le izpostavi tri najpomembnejše tendence moderne politike (konservatizem, liberalizem in komunizem) in njihovo osredotočenost na boj, ki izhaja iz dejanskih (razrednih) bojev znotraj družbe.

Po drugi svetovni vojni, v razvitih oblikah moderne politike ter pred zlomom realno obstoječih socializmov in sedanje krize parlamentarne demokracije so te tri tendence dejansko določale in oblikovale evropski politični prostor, tudi v pogojih fašističnih in vojaških diktatur (Španija, Portugalska, Grčija) ali dominacije komunističnih strank v socialističnih državah, le da so v teh primerih opozicijska politična gibanja delovala izven prostora uradne politike, v poljih kulture, univerze, pravne in ekonomske stroke ali pa v ilegali. Po letu 1989 pa se je začel proces krize parlamentarne demokracije kot edine preostale in dominantne politične ureditve, katere skupne poteze, kljub lokalnim razlikam in posebnostim (denimo berlusconizacija Italije), so bile ukinjanje dosežkov družbenih bojev 19. in 20. stoletja (socialne in delavske pravice, institucije socialne države) in reorganizacija političnega prostora, v katerem stranke ne predstavljajo več določenih družbenih razredov, temveč postajajo interesna združenja (Močnik, 2006: 67-72), ki delujejo kot podjetja (značilno je denimo govorjenje o političnem kapitalu ali političnem managementu).

Politika konsenza v obliki, kot smo ji priča v slovenskem političnem prostoru danes, je le lokalni način artikulacije tega globalnega procesa krize parlamentarne demokracije in moderne politike nasploh. Ta lokalna artikulacija ima tako svojo strukturno, z globalno krizo moderne politike determinirano, kot povsem lokalno, oportunistično razsežnost. Lokalna posebnost pahorjanskega konsenza je, da oportunistično izkorišča splošno krizo parlamentarne demokracije in spremembe znotraj polja uradne politike, ki jih ta prinaša, za deklaracijo preloma z njemu predhodno vlado, ki je prav tako poskušala uvesti eno izmed oblik preseganja klasične moderne politike (avtoritarni konservativni populizem v stilu Berlusconija ali Sarkozyja), a se ji ta projekt ni posrečil. Pahor tako nastopa kot odrešitelj in svoj konsenz predstavlja kot alternativo avtoritarnosti desne vlade oziroma kot pravo demokratično politiko v nasprotju z zlorabo demokracije pod desnico. Obenem pa svojo politiko konsenza gradi na izvedenem strahu, na strahu pred strahom⁴, če je primarni strah strah desnice pred priseljenci, pred tujki v

3 *Za natančnejši in bolj izčrpen zgodovinski prikaz moderne politike gl. Wallerstein (1996).*

4 *Badiou (2008: 7-20) tako poimenuje reaktivno politiko sodobnih evropskih levic*

zdravem narodovem telesu, je strah levece strah pred teh strahom, pred njegovimi populističnimi in avtoritarnimi razsežnostmi. V pogojih krize parlamentarne demokracije leвица ne zmore ponuditi afirmativnega in pozitivnega programa, le strah pred učinki strahu desnice in revizionizem lastne teoretske in politične zgodovine.

Politika politike konsenza

Druga, strukturna razsežnost politike konsenza (in njene desničarske, spravaške različice) je njeno prelamljanje s tradicionalno levico oziroma z revolucionarno politiko preteklosti. Leвица konsenza se tako predstavlja kot leвица prihodnosti, ki je ne zanimajo več stare zdrahe in razprtije (s čimer nenačelno beži pred očitki spravaške desnice, ki si ravno tako želi konca revolucionarne levice, a ne s pozabo revolucionarne preteklosti kot kolegi in kolegice na levisi, temveč z ohranjanjem večnega spomina nanjo). Gre predvsem za prelom z razredno politiko »pošasti komunizma«, kjer stranka predstavlja posamezen razred, s čimer je komunistična politika teoretsko precizirala in politično radikalizirala tradicionalno parlamentarno situacijo, kjer so bila razmerja med strankami in razredi pogosto nejasna in mistificirana v predstavah o kulturnem boju, različnih vrednotah, družbenih slojih in stanovih.

Sodobna politika konsenza se poskuša čimbolj razmejiti in distancirati od enorazredne politike komunizma, ki vodi v enostrankarski sistem in »enoumje«, a s podobnimi rezultati, če bo projekt doseganja vsesplošnega konsenza uspešen, bo politika konsenza vzpostavila novo enostrankarstvo, le da tokrat ne na podlagi boja, temveč boja proti boju. Še eno drobno opozorilo. Ne gre nam za diskreditacijo nove levice na način, da bi pokazali, da je ista kot je bila stara (ravno to je metoda »nove desnice«, ki fantazira o »komunistični kontinuiteti«, nadaljevanju totalitarne strahovlade v demokratični preobleki). Gre nam, nasprotno, za afirmacijo nekaterih političnih metod »stare« levice proti politiki nove levice (oziroma post-levice, levice Giddensove in Blairove »tretje poti«) in za, v duhu stare, revolucionarne levice, iskanje razlik, ne podobnosti. Enostrankarstvo državnega socializma ni enako enostrankarstvu, za katerega si prizadeva politika konsenza. Komunistične stranke so nekoč reprezentirale delavski razred in poskušale prevzeti oblast v njegovem imenu, da bi vzpostavile diktaturo proletariata. Tudi na oblasti so komunistične stranke, vsaj nominalno in deklarativno, še zmeraj predstavljale delavski razred in, kljub birokratski odtujenosti, obdržale vsaj minimalno odgovornost do ljudstva ter zagotavljale socialno varnost, pravice in standarde. Politika konsenza je ravno nasprotna temu. Gre za (za razliko od jasno deklariranega preloma z bojem, razredno politiko in revolucionarnostjo stare levice zamolčan) prelom s samo reprezentativno politiko kot tako. »Velika koalicija«, nastala iz politike konsenza, ne

reprezentira nikogar in ničesar, razen same sebe, se pravi politični razred kot celoto. **Program politike konsenza je konsolidacija političnega razreda kot celote, onkraj strankarskih delitev.**

Strankarska razdelitev političnega prostora v klasični parlamentarni situaciji je, kljub določenim že omenjenim mistifikacijam in premestitvam, ustrezala razredni delitvi ljudstva. Tako je komunistična stranka predstavljala delavski razred, liberalna meščanstvo, ljudska kmete, konservativna kler in lastnike zemlje itn. Strankarske delitve v političnem polju so se v splošnem prekrivale z razrednimi delitvami v družbenem polju. V situaciji politike konsenza se vzpostavi nova os delitve, delitev med (še vedno razredno razdeljenim) ljudstvom na eni in združenim političnim razredom na drugi strani. Reprezentativna (ali, v komunistični različici, razredna) politika se umika in politični prostor začne zasedati strokovni politični **management**, ki ne vsebuje več odgovornosti in zavezanosti ljudstvu, temveč družbo upravlja v skladu z načeli, ki izvirajo iz strokovnih razprav znotraj političnega razreda in njegovih pomožnih aparatov (»uporabne« fakultete, »think-thanki«, statistični uradi, pravne službe, ekonomski inštituti itn.), ne pa več iz političnih zahtev in socialnih pravic ljudstva. Politika konsenza torej prinaša dvojno grenko »osvoboditev«: od politike kot boja in od politike, ki je zavezana in odgovorna ljudstvu.

Politika konsenza torej ni, kot nas prepričujejo dobrodušne deklaracije njegovih zagovornikov in zagovornic, dialog vseh ljudi dobre volje za skupno dobro, temveč **konsenz političnega razreda proti ljudstvu** ob asistenci strokovnih administrativnih aparatov. Stranke v politiki konsenza ne predstavljajo več posameznih razredov in politični prostor iz prostora boja med različnimi političnimi programi, ki izvirajo iz antagonističnih razrednih odnosov v družbi, postane prostor tehnokratskega upravljanja z državo, kjer posamezne stranke ne ponujajo več različnih političnih programov, temveč le različne »vizije« tega upravljanja. Znotraj govora o konsenzu se kot končna postaja politike, kot vrh evolucije demokracije prodaja ločitev politike od ljudstva in njena transformacija v avtonomno tehnokratsko prakso za to specializirana in avtističnega razreda. Če so napredne tendence moderne politike poskušale strankarsko demokracijo preseči tako, da so izhajale iz načela suverenosti ljudstva in uvajale ljudske in neposredne oblike demokracije, politika konsenza ukinja kar suverenost ljudstva samo in jo nadomešča z absolutistično suverenostjo političnega razreda.

Literatura:

- Badiou, Alain (2008) *The meaning of Sarkozy*. London, New York: Verso
Bourdieu, Pierre (1994) *Language and symbolic power*. Cambridge: Polity Press.

Foucault, Michel (2001) *Arheologija vednosti*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

Močnik, Rastko (2006) *Svetovno gospodarstvo in revolucionarna politika*. Ljubljana: Založba /*cf.

Wallerstein, Immanuel (1996) »Three ideologies or one? The pseudo-battle of modernity«. V: Stephen P. Turner (ur.) *Social theory and sociology: the classics and beyond*. Oxford: Willey-Blackwell, str. 53-68.

Ugotovitve in sklepi *

1. V političnih razpravah, še zlasti je ta problem mogoče hitro zaznati tam, kjer je tudi najbolj akuten, torej v parlamentu, argument moči vedno bolj nadomešča moč argumentov. Ta trend bi bilo nujno potrebno obrniti.

2. Prevlada argumenta moči nad močjo argumentov je v dobršni meri posledica strankarskega sistema odločanja, ki ima resne pomanjkljivosti in močno omejuje sodelovanje državljanov in državljanek pri odločanju.

3. Med kratkoročnimi ukrepi, ki lahko pripomorejo k izboljšanju retorično-argumentativnih sposobnosti in dvigu kulture dialoga in polemike, je brez dvoma strokovno usposabljanje (predavanja, tečaji, delavnice) s področja retorike in argumentacije. Tako za politike (in poslance), v širšem oziru pa za učence, dijake in študente v javnem šolstvu. Retorika in argumentacija bi morali postati sestavni in nujni del kurikulumov v osnovnih šolah, srednjih šolah in na univerzi.

4. Retorično-argumentativna usposobljenost in ozaveščenost državljanov in državljanek bi, posledično, lahko pripeljala tudi do njihovega intenzivnejšega in samozavestnejšega sodelovanja v procesih odločanja. Namreč, na eni strani imajo politični akterji tako rekoč monopol nad javno besedo, pri tem jim izdatno pomaga novinarski ceh; na drugi strani potekajo zelo močni procesi de-politizacije političnega establišmenta. Rezultat je, da se politične debate odpirajo zunaj političnih in ideoloških aparatov, torej zunaj uradne javnosti, kar pa močno zavira spodobnost družbe, da se ustrezno odziva na zgodovinske pritiske in procese.

Predlagamo, da Državni svet razmisli o naslednjih možnih konkretnih korakih in smeri ocenjevanja, vrednotenja in posledično večje in bolj intenzivne prisotnosti argumentacijsko-retoričnih spretnosti in moči argumenta v Državnem svetu in Državnem zboru oziroma v javnem prostoru sploh:

1. Lotiti se je potrebno izdelave sistematične analize o stanju in kvaliteti argumentacije in retorike v nastopih Državnega zbora in Državnega sveta,

* *Ugotovitve in sklepi posveta v Državnem svetu o argumentaciji in retoriki v slovenski politiki in javnem prostoru, ki so bili s strani udeležencev predlagani Državnemu svetu v obravnavo in sprejem.*

z vidika odkrivanja njunih slabosti in njihove odprave. Metodološko in raziskovalno je analiza zaupana univerzitetnim raziskovalcem in strokovnjakom s tega področja ob artikuliranih modelih, ki temeljijo na teoretsko verodostojnih konceptih in didaktično utemeljenih smernicah.

2. Pred končnim sprejemanjem v Državnem zboru ali v Državnem svetu naj poteka javna in vsem dostopna razprava o dani problematiki na za to izbranem mestu spletne strani Državnega zbora ali Državnega sveta. Ustrezna delovna telesa v Državnem zboru ali Državnem svetu pred začetkom obravnave obvezno pripravijo tudi povzetek glavnih stališč in argumentov (za in proti) spletne razprave in to ponudijo v informacijo tudi poslancem oziroma svetnikom. Ti povzetki imajo kasneje enak status in pomen kot mnenja posebnih parlamentarnih delovnih skupin, vendar po tistem, ko so jih pregledali in pripravili v strokovnih službah Državnega zbora ali Državnega sveta. Ali alternativno: potem ko so jih pregledali in pripravili poprej izbrani reprezentativni predstavniki civilne družbe za področje, o katerem teče razprava, in jih oblikovali v smiselne argumentacijske sklope za in proti.

3. Državnemu svetu predlagamo možnost, da kot novo prakso uvede (ne) obvezno seznanitev poslancev in državnih svetnikov z gradivom o argumentaciji in retoriki (izbrana literatura, dostopna v slovenskem jeziku, ali izdelano gradivo v te namene) oziroma o možnosti tovrstnega praktičnega izobraževanja, izvedenem v obliki ciklusa predavanj ali tečajev, pripravljene posebej za poslance in svetnike.

4. V širšem smislu bi se bilo smiselno lotiti intenzivnega strokovnega delovanja na tem področju, recimo priprave konkretnih smernic za poučevanje na vseh ravneh izobraževanja in strokovnega usposabljanja, kakor tudi na ravni raziskovanja tovrstnih konceptov pri nas.

